

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Matjaž Vouk

Zahodna fronta: oblikovanje in utrjevanje rapalske meje

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Matjaž Vouk

Mentor: izr. prof. dr. Vladimir Prebilič

Zahodna fronta: oblikovanje in utrjevanje rapalske meje

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Zahodna fronta: oblikovanje in utrjevanje rapalske meje

Z združitvijo Italije so se okrepile tudi njene imperialistične tendence, te pa so bile razlogov usmerjene tudi proti vzhodu. Tamkajšnji politični subjekti so se odzivali na najrazličnejše načine, pri čemer pa so pomembno vlogo igrali tudi vojaški. Spopad na Soči je še bolj poudaril pomen ozemlja med Alpami in Jadranom, tehnološki razvoj s svojimi številnimi inovacijami pa je oba nasprotnika silil k preizkušanju novih konceptev izvajanja oboroženega boja. Te so armade v povojnem obdobju nenehno izpopolnjevale in jih bolj ali manj uspešno vključevale v svoje vojaške doktrine. V korist defenzivnega koncepta so govorili številni razlogi, zato se je zanj odločila tudi Kraljevina Jugoslavija. Na meji z Italijo je v letih 1935-1941 gradila t.i. Zahodno fronto, sistem utrdb, katerega potek so pomembno determinirali geografski faktorji. Ohranjeni ostanki obrambne črte med Ratitovcem in Vrhom Svetih Treh Kraljev temu pritrujejo. Toda upravičenost Zahodne fronte in z njo povezana usoda države se je odločala drugje.

Ključne besede: Italija, Kraljevina Jugoslavija, rapalska meja, utrdbene črte, Škofjeloško hribovje.

The Western Front: The Formation and Fortification of the Border of Rapallo

With the unification of Italy, its imperialistic tendencies grew, and they were, for several reasons, directed eastwards. Its political players reacted in different ways, with the military playing an essential role. The Battles of the Isonzo further emphasized the importance of the territory between the Alps and the Adriatic, and many innovations of technological progress forced the two adversaries into trying out new concepts of armed conflict. In the period after the the First World War, the armies kept perfecting these innovations and incorporated them into their respective military doctrines. There were many reasons advocating defensive strategies, and so these were ultimately chosen by the Kingdom of Yugoslavia. Between the years 1935 and 1941, the construction of the so-called Western Front was underway at the border with Italy. It was a system of fortifications that was heavily influenced by geographical factors. The remnants of the defense line between the summits of Ratitovec and Vrh Svetih Treh Kraljev are a testament to that. However, the justification for the existence of the Western Front and the related fate of the country were decided elsewhere.

Key words: Italy, Kingdom of Yugoslavia, Border of Rapallo, fortifications, Hills of Škofja Loka.

KAZALO:

1	UVOD	7
2	METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR.....	8
2.1	Opredelitev predmeta proučevanja.....	8
2.2	Hipoteze	8
2.3	Metode dela	8
2.4	Zgradba diplomskega dela.....	10
2.5	Opredelitev temeljnih pojmov.....	11
3	VSEBINA	14
3.1	Geopolitični in geostrateški pomen ozemlja med Alpami in Jadranom v obdobju 1914-1941.....	14
3.1.1	Geopolitična situacija pred izbruhom prve svetovne vojne.....	16
3.1.2	Prva svetovna vojna in Londonski sporazum	17
3.1.3	Formiranje Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter italijanska zasedba	26
3.1.4	Rapalska pogodba.....	29
3.1.5	Odnosi med Italijo in Kraljevino SHS/Jugoslavijo	33
3.1.6	Varnostni sistem Kraljevine Jugoslavije	40
3.1.7	Varnostna situacija neposredno pred 2. svetovno vojno	48
3.2	Analiza geografskih dejavnikov v porečju Selške in Poljanske Sore ter njihov vojaško-geografski pomen	59
3.2.1	Geografski položaj in lega področja	60
3.2.2	Geološke značilnosti.....	61
3.2.3	Reliefne značilnosti	63
3.2.4	Podnebne in vremenske značilnosti.....	65
3.2.5	Hidrogeografske značilnosti	67
3.2.6	Pedološke značilnosti	69
3.2.7	Vegetacijski dejavnik	71
3.2.8	Družbenogeografske meje	72
3.2.9	Prebivalstvo in poseljenost	74
3.2.10	Gospodarstvo	76
3.2.11	Promet in komunikacije.....	77
3.3	Urejanje porečja obeh Sor za obrambne potrebe	78

3.3.1	Italijanski ofenzivni načrti	79
3.3.2	Obrambne strukture na področju Selške in Poljanske doline	82
3.3.2.1	Razdelitev obrambne cone	82
3.3.2.1.1	Predstražni pas	83
3.3.2.1.2	Glavni pas	85
3.3.2.1.3	Zaledni in zadrževalni pas	89
3.3.2.2	Oviranje.....	90
3.3.2.3	Artilerijska podpora	91
3.3.2.4	Tipi utrdb	92
3.3.2.4.1	Ojačana poljska fortifikacija.....	92
3.3.2.4.2	Mali tipski objekti.....	93
3.3.2.4.3	Težki tipski objekti	94
3.3.2.5	Oskrba	95
4	ZAKLJUČEK	96
5	LITERATURA	105
	PRILOGE	112
A	Potek Zahodne fronte.....	112
B	Zahodna fronta: položaj objektov na odseku Ratitovec-Blegoš	113
C	Zahodna fronta: položaj objektov na odseku Blegoš – Hrastov grič.....	114
D	Zahodna fronta: položaj objektov na odseku Hrastov grič-Vrh Sv. Treh Kraljev.	115
E	Primeri posameznih vrst utrdbenih objektov Zahodne fronte	116

KAZALO SLIK

Slika 3.1: <i>Prikaz reliefa Apeniskega in Balkanskega polotoka ter njunega zaledja.</i>	15
Slika 3.2: <i>Prikaz reliefa med Alpami in Jadranom v mejah današnje Slovenije.</i>	15
Slika 3.3: <i>Potek soške fronta (rdeča črta) ob začetku sovražnosti l. 1915 v primerjavi z današnjimi mejami (rdeča senčena črta) in nekdanjo avstro-ogrsko mejo (modra senčena črta).</i>	20
Slika 3.4: <i>»Čudež pri Kobaridu«</i>	24
Slika 3.5: <i>Razvoj 12. soške ofenzive do 12.11.1917</i>	24
Slika 3.6: <i>Rapalska meja po podpisu Sporazuma med Italijo in Kraljevino SHS o Reki (27.1.1924)</i>	32
Slika 3.7: <i>Italijanske ambicije v Evropi leta 1936</i>	36
Slika 3.8: <i>Shematski prikaz območja Cerkljanske operativne smeri oziroma Poljanske in Selške doline</i>	81
Slika 3.9: <i>Potek Zahodne fronte med Ratitovcem in Vrhom Sv. Treh Kraljev</i>	83

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: <i>Gibanje prebivalstva v Poljanski in Selški dolini</i>	74
--	----

1 UVOD

Najširša javnost danes pod imenom Zahodna fronta razumeva bojišče 1. svetovne vojne, ki se je raztezalo od Rokavskega preliva pa do švicarske meje. Malo manj znano pa je dejstvo, da je v nekem relativno kratkem, a toliko burnejšem zgodovinskem obdobju obstajala Zahodna fronta tudi na slovenskem ozemlju. V letih 1935-1941 je namreč to ime nosil ambiciozno zastavljen načrt utrjevanja in obrambe na takratni jugoslovanski zahodni meji, ki je v zadnjih letih postal bolj znan kot Rupnikova linija. Tako kot ostale podobne strukture, ki so se z bliskovito naglico sočasno širile po vsej Evropi, je tudi ta na najbolj slikovit način simbolizirala nezavidljiv nivo takratnega sodelovanja, razumevanja in medsebojnega zaupanja med narodi, izražala pa je tudi okorelost prevladujočega, na izkušnjah prve svetovne vojne utemeljenega načina doktrinalnega razmišljanja, v katerem so defenzivni koncepti prevladovali nad ofenzivnimi, manevrskimi možnostmi vojskovanja. V visokih vojaških krogih je prevladovalo mnenje, da bodo močno utrjene in vnaprej pripravljene obrambne črte, ki jih bodo sestavljali številni tehnološko dovršeni in s sodobnim orožjem različnih kategorij oboroženi objekti stalne fortifikacije, tudi v bodočem spopadu ostale nepremagane. Ta vtis se je samo še okrepil, če so lahko izkoristile ugodne geografske danosti in se v največji možni meri naslanjale na naravne prepreke. Teh je bilo na reliefno pestrem ozemlje med Alpami in Jadranom več kot dovolj.

Gradnja, ki je z utrdbenimi objekti, vso pripadajočo infrastrukturo in oborožitvijo na gosto posejala predalpski in dinarsko-kraški svet v neposrednem zaledju rapalske meje, je predstavljala le zaključno fazo malo daljšega obdobja, skozi katero se je neprestano vlekel bolj ali manj izrazit vonj po vojni. Mlada država Italija je namreč kot svoj strateški cilj definirala vzpostavitev dominacije nad Mediteranom in jugovzhodno Evropo, kar bi ji zagotovila enakovredno mesto med velesilami. Tu lahko najdemo razlog, zakaj so to obdobje po eni strani zaznamovali predvsem globoko v slovensko/slovansko etnično ozemlje segajoči ozemeljski apetiti Italije in s tem povezani okrepljeni politični in vojaški pritiski., po drugi strani pa v državnem okviru Avstro-Ogrske, Države in Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije potekajoč boj za slovenske zahodne meje. Ta boj, ki je izmenično potekal tako v strelskih jarkih kot za zelenimi mizami, se je začel z izbruhom 1. svetovne vojne in se do druge vojne ni polegel.

To je bila naša Zahodna fronta, bojišče, kjer se je v obdobju 1914-1941 odločala usoda slovenskega naroda. Kako uspešno in na kakšen način bo skušalo razkriti pričujoče delo.

2 METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Opredelitev predmeta proučevanja

V svoji diplomski nalogi bom skušal predstaviti pomen mejnega ozemlja med Alpami in Jadrantom skozi politične odnose med Italijo in Avstro-Ogrsko oziroma Kraljevino SHS/Jugoslavijo, njihov vpliv na reševanje mejnega vprašanja in s tem povezane vojaško-obrambne dejavnosti na obravnavanem območju s poudarkom na obdobju med obema vojnoma. V tem kontekstu sem del pozornosti namenil analizi fizično-geografskih dejavnikov, izkoristku reliefnih oblik za vojaške potrebe, rekonstruiranju možnih italijanskih smeri prodora in jugoslovanskih obrambnih načrtov s pomočjo tedanjih vojaških doktrin, dokumentov, pričevanj in ohranjenih materialnih ostankov na terenu. Območje natančnejše analize je mejno območje Poljanske in Selške doline oziroma odsek Ratitovec - Vrh Sv. Treh kraljev, kjer je bil jugoslovanski obrambni sistem t.i. Zahodne fronte najceloviteje izgrajen in je trenutno tudi najboljše ohranjen.

2.2 Hipoteze

- Območje med Alpami in Jadranskim morjem je bilo zaradi svoje strateške lege v obdobju 1914-1941 vojaško in politično izjemno pomembno.
- Poljanska in Selška dolina tvorita prehodno ozemlje med dolino Soče in Ljubljansko kotlino, kar ju opredeljuje kot vojaško pomembni območji, zato sta bili v obdobju neposredno pred drugo svetovno vojno dodatno utrjeni.
- Utrdbe Zahodne fronte na odseku Ratitovec - Vrh Sv. Treh Kraljev so dobro izkoristile lokalne geografske danosti območja in so sestavljale pomemben del kvalitetno zaokroženega sistema obrambe.

2.3 Metode dela

S pomočjo deskriptivne metode sem najprej definiral temeljne pojme in dejstva, katerih poznavanje je po mojem mnenju potrebno za razumevanje tematike, s katero se ukvarja moje raziskovalno delo.

Pri samem raziskovanju in pri pisanju diplomske naloge sem se oprl predvsem na analizo in interpretacijo pisnih primarnih in sekundarnih virov (dokumenti, članki, knjige), ki obravnavajo številne v raziskavo vključene politične, zgodovinske, geografske dejavnike in njihov vpliv na vojaško-obrambne dejavnosti na prehodnem ozemlju med Alpami in Jadranskim morjem v obdobju med letoma 1914 in 1941. Analizo pisnih virov sem dopolnil z analizo kartografskih virov, s pomočjo katerih je bilo možno podrobneje rekonstruirati stanje na terenu (potek meje, komunikacije različnih kategorij, obseg naselij, položaj vojaških objektov in ostalih struktur...) v obravnavanem obdobju in območju. Toda šele podrobnejša terenska analiza ohranjenih ostankov utrdbenih objektov in z njimi povezane infrastrukture je omogočila bolj realen in celovit vpogled v jugoslovansko utrjevanje rapalske meje in njegovo umestitev v geografski prostor, kar je pomembno vplivalo na končno oceno o njegovi upravičenosti.

Primerjalno-zgodovinska metoda sem uporabil pri odkrivanju vzročno-posledične zveze med Soško fronto in pričakovanim spopadom med Fašistično Italijo in Kraljevino Jugoslavijo.

Pri pisanju diplomskega dela sem naletel na neljubo oviro, vezano na zaključni del osrednjega besedila. Medtem, ko sem našel dovolj kvalitetne literature, ki iz različnih zornih kotov obravnava odnose med Italijo in njenimi vzhodnimi sosedi v desetletjih pred drugo svetovno vojno, pa sem bil pri raziskovanju jugoslovanskih utrdbenih dejavnosti v letih pred samim napadom sil Osi razočaran nad omejenostjo zanesljivih in dostopnih pisnih virov, ki obravnavajo to področje. Tako sem se moral bistveno bolj kot sem se sprva hotel nasloniti na delo Miloša Habrnala in njegovih sodelavcev Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrdbe iz obdobja 1926-1941, v katerem so avtorji zbrali večino dotlej znanih in preverjenih podatkov povezanih z jugoslovanskim utrjevanjem ter jih predstavili javnosti na primerno strokovnem nivoju, sistematično in celovito. Kljub temu, da je od izdaje omenjenega dela minilo že deset let, intenzivnemu iskanju navkljub nisem našel literature, ki bi ga bistveneje dopolnjevala in ponujala dodaten vpogled v različne vidike jugoslovansko predvojnega utrjevanja zahodne meje.

Sicer sem v želji, da se dokopljem do originalne dokumentacije iz tega obdobja, kar bi mi omogočilo osvetliti doslej neznane plati jugoslovanskih obrambnih načrtov in dejavnosti, navezal stik z Vojnim arhivom v Beogradu. Zanimale so me predvsem tehnične podrobnosti prvotno zasnovanega utrdbenega sistema na črti Ratitovec – Vrh Svetih Treh Kraljev oziroma

v porečju obeh Sor. Poskus je bil neuspešen, saj je dostop do njihovega gradiva še vedno zelo omejen.

Je pa bilo mogoče v preteklih letih opaziti povečano aktivnost amaterskih entuziastov, ki so v svojem prostem času iskali ostaline jugoslovanskega predvojnega utrjevanja po najbolj nedostopnih območjih. Rezultat njihovih terenskih raziskav je bil objavljen na spletnem interaktivnem atlasu Geopedia, kjer lahko sedaj najdemo podrobno prostorsko umestitev vseh najdenih in ohranjenih utrdbenih objektov »Rupnikove linije« na območju med Ratitovcem in Vrhom Svetih Treh Kraljev. Njihove izsledke sem pridoma uporabil za rekonstrukcijo obrambnih linij.

Omeniti velja tudi, da sem se moral pri analizi družbeno-geografskih dejavnikov Poljanske in Selške doline omejiti na obdobje neposredno pred drugo svetovno vojno. Na srečo je bilo območje takrat že relativno dobro raziskano. Potrebne podatke sem večinoma povzemal iz Leksikona Dravske banovine in iz članka Škofjeloško hribovje – geografski opis Poljanske in Selške doline avtorja Svetozarja Ilešiča, ki je bil leta 1938 objavljen v Geografskem vestniku.

2.4 Zgradba diplomskega dela

Diplomsko delo je glede na vsebino razdeljeno na pet delov, in sicer na uvod, metodološko-hipotetični del, osrednje besedilo, zaključek in na navedbo literature s prilogami.

Uvodu sledi metodološko-hipotetični okvir, kjer sem predstavil cilj in predmet proučevanja, metode analize in omejitve, na katere sem naletel pri izvedbi naloge.

Osrednje besedilo sestavljajo trije glavni vsebinski deli. V prvem delu sem skušal predstaviti geostrateški pomen ozemlja med Alpami in Jadranom skozi prizmo kompetativnih odnosov med Italijo na eni in Avstro-Ogrsko oziroma jugoslovansko državo na drugi strani s poudarkom na obdobju med letom 1914 in 1941. Predstavil sem strateške interese teh držav ter načine njihovega uresničevanja s pomočjo političnih, diplomatskih in vojaških sredstev tako v regionalnem kot tudi širšem mednarodnem kontekstu. V skladu s tem sem orisal geopolitično situacijo v obdobju pred prvo svetovno vojno, Londonski sporazum, z njim povezan vstop Italije v prvo svetovno vojno ter spopad na Soči, ki se je končal s porazom Avstro-Ogrske, vzpostavitev prve Jugoslovanske države in italijansko zasedbo. Nadaljeval sem z opisom procesa vzpostavljanja nove rapalske meje, v navezavi s tem predstavil

varnostni sistem Kraljevine SHS/Jugoslavije in varnostno situacijo neposredno pred drugo svetovno vojno in jugoslovanski odziv nanjo.

Ker sem Poljansko in Selško dolino okarakteriziral kot območje, preko katerega bi lahko potekala ena od operativnih smeri, sem drugi del posvetil opisu geografskih dejavnikov. Predstavil sem geografski položaj in lego tega območja, geološke, reliefne, podnebne in vremenske, hidrografske značilnosti ter vegetacijski dejavnik, predstavil sem družbeno-geografske meje, prebivalstvo, gospodarstvo ter promet in komunikacije.

Tretji del sem namenil predstavitvi urejanja porečja obeh Sor za obrambne potrebe. V prvi fazi sem predstavil primernost tega območja za italijanske prodor glede na geografske danosti, nato pa poskušal rekonstruirati jugoslovanske defenzivne načrte in jih ovrednotiti. Temu sledi zaključek, kjer sem potrdil oziroma zavrnil svoje hipoteze. Delo se zaključi s seznamom uporabljenih virov in literature s prilogami.

2.5 Opredelitev temeljnih pojmov

Imperializem je v najširšem smislu dominacija močnih držav oziroma njihova težnja, da zavladajo drugim državam predvsem z namenom njihovega ekonomskega izkoriščanja. Skozi zgodovino se najpogosteje izkazuje preko direktne okupacije tujih ozemelj s pomočjo oborožene sile, v sodobnejših pogojih pa se imperialistična ekspanzija izkazuje v raznih oblikah odvisnosti, ekonomske in politične hegemonije in pritiskov najbolj razvitih imperialističnih držav in velikih sil nad manj razvitimi državami (Šiljegović 1960, 675).

Strategija je vodilna veja vojne veščine, ki obsega teorijo in prakso priprave in uporabe celotnih oboroženih sil kot tudi njihovih najmočnejših samostojnih delov za doseganja vojnega cilja z oboroženim bojem. V pripravi na vojno in v izvajanju vojne je strategija osnovno sredstvo politike za doseganje vojaškega cilja, ekonomija pa predstavlja materialno osnovo za oborožene sile in vojno v celoti. Politika vpliva na strateško določanje vojaškega cilja z usmerjanjem razvoja oboroženih sil v duhu tega cilja, krepitvijo politične zavesti in bojnega duha oboroženih sil, določanjem občnih in posebnih strateških ciljev in z usmerjanjem splošne uporabe sil in sredstev za doseganje teh ciljev (Todorović 1967b, 241).

Obramba je način boja, s katerim se odbija ali zadržuje in upočasnjuje nasprotnikov napad, njen cilj pa je, da se zadrži določen prostor za določen čas ali pa da se ohranijo lastne sile pred

večjimi izgubami ter da se pridobi na času. Osnovna značilnost obrambe je kombinacija odpora in aktivnih ukrepov, ki se izražajo z usklajeno povezanostjo ognja, spretnega izkoriščanja in ojačevanja zemljišča in elastičnega manevra (Todorović 1964, 361).

Utrdbena linija (eng. Fortified lines, fr. lignes fortifiées, ital. Linee fortificate, nem. Befestigte Linien) je niz utrd ali utrdbenih rajonov, ki sestavljajo neprekinjeno obrambno črto v tipu stalne ali poljske fortifikacije. Namenjena je predvsem za vztrajno obrambo. Nastajajo z namenom, da se popolnoma zapre in nadzorujeves ogroženi del meje ali določene smeri. Linije imajo večjo globino – več rogov predstavlja en položaj, več položajev pa sestavlja obrambni pas. Ob koncu prve svetovne vojne je imel tak pas: prvi položaj (predstražni položaj oz. t.i. pas varnosti), drugi položaj (glavni) in tretji položaj (rezervni). Vsakega od njih so sestavljale odporne točke in centri odpora, ki so bili razporejeni po fronti in po globini z raznovrstnimi objekti (poljskega in stalnega tipa) in s preprekami. Na izkušnjah prve svetovne vojne so mnoge države v tridesetih letih, ko je verjetnost nove vojne postajala vse večja, postavile izredno močne utrdbe, pretežno v tipu stalne fortifikacije (Todorović 1967c, 322–323).

Vojaška doktrina - splošno sprejeta definicija vojaške doktrine ne obstaja. Vojaško gledano se pojem doktrina uporabljamo predvsem v navezavi s taktiko in strategijo kot osnova za teoretično usposabljanje kot tudi praktično izvajanje. Izraža vojaško predvidevanje prihodnjih aktivnosti in dogodkov, in sicer kako se bodo sile bojevale v vojaških operacijah. (Dupuy 1993, 773).

Operativna smer je pas zemljišča v okviru strateške smeri ali izven le-te, ki vodi k operativnim ciljem. Smer v kopenski vojski mora omogočati razvijanje in izvajanje vojaških operacij in redno oskrbovanje sil določenih za izvajanje operativne naloge. Določen je z množico komunikacij, po katerih se operativne enote premikajo, oskrbujejo ali pa izvajajo ofenzivne ali defenzivne operacije. Za razliko od strateških, so operativne smeri omejene (krajše, ožje), določajo pa se v skladu z bojnim planom, za vsako operacijo posebj, na podlagi nasprotnikovih sil in njihovega načina izvajanja boja. Izbor operativne smeri je odvisen tudi od geografskih in topografskih dejavnikov, oddaljenosti cilja, političnih razmer, načina oskrbovanja, usmerjena pa je k cilju. Z njegovim zavzetjem se operacija zaključuje (Todorović 1967c, 366).

Fortifikacija se ukvarja z urejanjem zemljišča z namenom, da bi lastnim silam omogočila ugodnejše pogoje za vodenje oboroženega boja in vojaških operacij. V širšem pomenu zajema

skoraj vsa inženirska dela, s katerimi urejamo zemljišče: utrjevanje, oviranje, izdelovanje poti, maskiranje, v ožjem pa se omejuje le na utrjevanje. Glede na trajnost objektov se fortifikacija deli na stalno in poljsko. Objekti stalne fortifikacije imajo večjo odpornost in ščitijo pred delovanjem močnejših napadalnih sredstev, gradijo pa se brez neposrednega kontakta z nasprotnikom, najpogosteje v času miru. Gradijo se iz bolj obstojnih materialov (kamen, opeka, beton, jeklo...), najpogosteje pa so oboroženi z posebj prilagojenim orožjem. Objekti poljske fortifikacije se manj odporni, ščitijo pred šibkejšimi bojnimi sredstvi, so manj obstojni, gradijo pa se iz kamna, zemlje, lesa oziroma iz materiala, ki je na razpolago, in sicer tekom boja oziroma naposredno pred njim (Šiljegović 1960, 143).

Odporna točka je samostojen, zaprt sistem težkih artilerijskih, pehotnih in drugih objektov (običajno najmanj treh), ki so med seboj povezani s podzemnimi hodniki. Neločljivi sestavni del odporne točke so podzemni prostori za posadko, skladišča streliva, živeža in materiala. strojnica za lastno proizvodnjo elektrike, kuhinja, bolnišnica, poveljstvo itd. Na površini so bojni bloki obkroženi s sistemom ovir in odporna točka je sposobna večtedenske obrambe (Habernal in drugi 2005, 16).

Bliskovita vojna (nem. blitzkrieg) je hitra in kratka vojna, v kateri agresor z bistveno mobilnejšo in premočno udarno silo letalstva, oklepnih in motoriziranih enot razbija nasprotnike enega za drugim in jih prisiljuje h kapitulaciji (Šiljegović 1962, 783).

3 VSEBINA

3.1 Geopolitični in geostrateški pomen ozemlja med Alpami in Jadranom v obdobju 1914-1941

»Pomen in raven kompleksnega geografskega položaja sta tesno povezana s političnogeografskim položajem. /.../ Izpostavitev učinkov izbranih geografskih dejavnikov, pomembnih za varnost določenega območja na lokalni, regionalni in globalni ravni, omogoča njegovo geopolitično, geostrateško in vojaško vrednotenje. /.../ Geopolitično vrednotenje izbranega območja potiska v ospredje mednarodne odnose, odnose s sosednjimi državami in (ne)stabilnost meja. /.../ Če geopolitičnemu položaju priključimo še bistvene vojaške in strateške poteze izbranega območja, govorimo o njegovem geostrateškem položaju./.../ Pomen njegovega območja za vojaške aktivnosti izhaja iz njegovega geografskega položaj« (Bratun 2005, 40).

Ozemlje današnje Slovenije lahko okarakteriziramo kot regijo prehodov in stikov. Leži na stiku štirih evropskih naravnogeografskih regij - Alp, Dinarskega gorstva, Sredozemlja in Panonske kotline, in na stiku poselitvenega ozemlja Slovanov, Romanov, Germanov in Madžarov (Gams 1998, 11; 16). »Slovenija je izrazito stičišče v gibanju ljudstev ter kulturnih in političnih vplivov kakor tudi gospodarskoprometnih smeri, kar se je v raznih dobah uveljavljalo v različnih pravicah« (Melik 1935, 3). Tu namreč poteka najkrajša in najlažja kopenska naravna povezava v smeri vzhod – zahod južno od Alp, in sicer med Apeninskim polotokom in Srednjo ter Jugovzhodno Evropo, ter v smeri sever–jug vzhodno od Alp med Baltikom in Dunajsko kotlino ter Tržaškim in Kvarnerskim zalivom, kjer se Jadransko morje zajada najdlje proti severu oziroma najgloblje v celino. Obe smeri potekata prek najnižjega prevala na 1500 km dolgi gorski verigi Alpe-Dinarsko gorstvo. To so Postojnska vrata, ki ležijo na 613 m.n.v. (Melik 1935, 3–4; Gams 1998, 14; Prebilič 2012, 313).

Iz teh razlogov lahko utemeljeno trdimo, da ima območje Slovenije izjemen geostrateški pomen, ki je bil še toliko bolj kot danes izrazit v preteklosti. »Naša zemlja leži v področju velikih stikov, prehodov in razpotij; take dežele usoda pa je, da jo priključijo zdaj na eno, zdaj na drugo ali tretjo stran ali celo na vsako nekoliko, v razmerju s tem, od kod prihaja močnejša politična dinamika« (Melik 1935, 7). Že vse od začetka poselitve ima pomembno vlogo kot bojišče in obrambni prostor, za nadzor nad njim so bojevale različne sile, gradile so se obrambne linije, na ozemlje so bile vezane številne vojaške strategije in živahna diplomatska

dejavnost. Prehodnost in kontaktnost ozemlja namreč ne omogoče le prostorske odprtosti in nemotene komunikacije s sosednjimi regijami, temveč terja tudi skrbno načrtovanje obrambe in predstavlja varnostni izziv ne samo za območje samo, temveč tudi za vse sosednje regije (Prebilič 2012, 313–314).

Slika 3.1: Prikaz reliefa Apeninskega in Balkanskega polotoka ter njunega zaledja.

Vir: Unofficial Networks.

Slika 3.2: Prikaz reliefa med Alpami in Jadranskim morjem v mejah današnje Slovenije.

Vir: Vidiani.com – Maps of the World.

To še posebej velja za območje med Alpami in Jadranskim morjem, na stiku Balkanskega polotoka z Apeninskim, kjer se slovansko prebivalstvo stika z romanskim. Vzporedno z začetkom italijanskega narodnega preporoda in s tem povezane želja po združitvi vseh Italijanov v eni sami nacionalni državi, se začne tudi dolg in kompleksen proces vzpostavljanja trdne naravne meje na vzhodu, ki pa naj bi segala globoko v ozemlje slovenskega političnega programa, katerega cilj je bila upravna združitev vseh Slovencev in zlasti v Zahodni Sloveniji geografska razdelitev med slovenskim in italijanskim prebivalstvom, ki bi temeljila na jezikovni meji (Marušič 2009, 13–14).

Osnovno načelo pri določanju državnih meja je njeno čim večje prekrivanje z naravnogeografskimi ločnicami, zaradi česar bi bile obrambno in varnostno stabilnejše. Vendar pa je bilo to merilo neskladno z etničnim merilom, s tem pa so bili ustvarjeni predpogoji za konflikt, ki je skoraj neizbežno vodil v oboroženi spopad (Bratun 2005, 46–47).

3.1.1 Geopolitična situacija pred izbruhom prve svetovne vojne

Apeninski polotok je bil po Napoleonovem padcu razdrobljen na več držav. Prevladujoč vpliv nad temi državami je imela Avstrija, sama pa si je neposredno lastila Lombardijo in Benečijo. Kot posledica tega stanja se je med ljudstvom, predvsem pa med plemstvom in meščanstvom, krepilo gibanje za zedinjenje Italije. Z definiranimi zahtevami prvič nastopi leta 1818 s t.i. Paktom Ausonije, po katerem naj bi bila Italija »svobodna in združena republika med Tirenskim, Sredozemskim in Jadranskim morjem do vrhov Alp, od Malte do Trentina, od Boke Kotorske do Trsta, z vsemi jadranskimi otoki, z Malto, Korziko, Sardinijo in Sicilijo tako, da tu Italijo od Balkanskega trupa ločujejo planine Orjen, Dinara, Velebit, Bitoraj, Risnjak in Snežnik« (Marjanović 1953, 9).

Sredi 19. stoletja. vodilna sila tega gibanja postane Kraljevina Piemont-Sardinija in njen predsednik vlade Camille Cavour, ki si je pri procesu udejanjanja svojega cilja trdnega zaveznika našel v francoskem cesarju Napoleonu III. Z njegovo podporo oziroma po zmagi francoske vojske nad avstrijsko pri Solferinu 24. junija 1859 je prišlo do padca avstrijskega vpliva in posledično do procesa zedinjenja Italije. V srednjeitalijanskih državah je prišlo do ljudskih vstaj, ki so zahtevale priključitev k Piemontu. Leta 1860 je Giuseppe Garibaldi s svojimi prostovoljci zasedel Palermo in Neapelj ter še pospešil združevanje Italije na jugu polotoka. Sardinsko-piemontski kralj Viktor Emanuel je tako lahko leto kasneje razglasil zedinjenje severne in južne Italije v združeno državo. Po avstrijsko-pruski vojni leta 1866 se je Italiji priključila še Benečija, štiri leta kasneje pa še Papeška država (Krušič 1984, 114).

Po združitvi je Italijo vse bolj prevzemal imperializem, ki se je prvič odkrito pojavil v času berlinskega kongresa 1878, ko so se po izteku balkanske krize in po rusko-turški vojni velike sile začele pogovarjati o razdelitvi interesnih sil na Balkanu. Tedaj si je Italija skušala pridobiti nove strateške meje, s čimer bi oslabil Avstro-Ogrsko ter si zagotovila prevlado nad Južno Tirolsko in nad Jadranom (Lipušček 2012, 36).

»Italijanski iredentizem¹ je /.../ postajal vedno bolj agresiven. Nanj so se naslanjali razni italijanski imperialistični načrti, ki so videli v osvojitvi Trsta, Istre, Dalmacije in Albanije gospostvo nad Jadranskim morjem, ki so ga proglašali za Mare nostrum, nad celim Sredozemljem in odprta vrata za bodoča prodiranja« (Gestrin in Melik 1979, 548). »Italijanski

¹ Iredenta je politično gibanje, nastalo okrog leta 1878, ki se je sprva zavzemalo za združitev Italije z vsemi ozemlji, ki so bila poseljena pretežno z italijanskim prebivalstvom (Italia irredenta, neodrešena Italija), nato pa je spremenilo svojo naravo in postalo orodje šovinističnih sil (Verbinc 1979, 311).

imperialisti so opominjali svoje rojake, naj pozabijo Mazzinija² in naj se spominjajo Julija Cezarja« (H.G.Wells 1937, 360).

3.1.2 Prva svetovna vojna in Londonski sporazum

Na začetku 1. svetovne vojne se je Italija znašla v neopredeljenem položaju. Glede na zavezništvo z Avstrijo se je pričakovalo, da bo stopila v vojno na njeni strani. Vendar pa to nikakor ni bilo v skladu tedanjo italijansko zunanjo politiko, ki jo je oktobra 1914 v parlamentu prvič odkrito definiral predsednik vlade Antonio Salandra, to je s tako imenovanim svetim egoizmom (»sacro egoismo«), ki naj bi upošteval izključno italijanske interese. Po tem načelu naj bi Italija v vojni pridobila več od sodelovanja na antantni strani, ki pa ji v prvem letu vojne ni kazalo najbolje, zato je razglasila nevtralnost (Kacin Wohinz 1972, 14; Simič 1996, 10; Lipušček 2012, 23; 239–240).

Že v avgustu 1914 ji je antanta v zameno za vstop na njeni strani zagotavljala del Tridentinskega, Trst in Valono³, s čimer se Italija ni zadovoljila, istočasno pa se je dogovarjala z Avstro-Ogrsko, ki pa italijanskim ozemeljskimi apetitom ni hotela popustiti. zato so bila pogajanja marca 1915 ustavljena, Italija pa je ponovno navezala stike z antanto, kateri je ponudila ozemeljska pogoje za sodelovanje v vojni na njeni strani, in sicer »južno Tirolsko, Goriško-Gradiščansko, Trst, Istro, Dalmacijo do Neretve, Valono« z otokom Sazanom na albanski strani strateško pomembnih Otrantskih vratih in popolno suverenost nad Dedokonezom, sodelovanje pri morebitni delitvi turškega carstva, nemških kolonij in širitev lastnih kolonij v Afriki. Njen prestop k silam antante se je najbolj zapletal zaradi zahteve po Dalmaciji, na kar pa Rusija kot zaveznik Srbije, ki je tedaj že izvedela za tajne pogovore, ni mogla pristati. Vendar je bila Rusija primorana popustiti, Italiji pa so bila ponujena ozemlja severno od Ploč, ki pa je vztrajala pri zahtevah po Pelješcu in sosednjih otokov, zaradi česar so bila pogajanja marca 1915 ponovno prekinjena. Italija se je ponovno začela pogajanja z Avstro-Ogrsko, ki ji je ponudila južno Tirolsko, s čemer se seveda ni zadovoljila in je zahtevala še Goriško-Gradiščansko in večji del dalmatinskih otokov, za Trst z zaledjem pa avtonomni status, na kar pa dvojna monarhija ni pristala. Italija se je ponovno vrnila k pogajanjem z antanto, ki je bila zaradi razmer na bojiščih pripravljena popuščati tudi glede

² Giuseppe Mazzini (1805-1872) je bil največji ideolog italijanske nacionalne osvoboditve in združitve, ki pa v svojih teritorialnih zahtevah ni nikoli omenjal vzhodnih jadranskih obal (Marjanović 1953, 10).

³ Današnja albanska luka Vlōre.

Ta je bil podpisan 26. aprila 1915, obsegal pa je 16 točk. V 4. členu je Italiji dodeljeval Tridentinsko, Južno Tirolsko (do Brennerja), Trbiž, Goriško-Gradiščansko, Trst z okolico, vso Istro do Kvarnerskega zaliva ter otoka Cres in Lošinj z manjšimi otoki v bližnji okolici. Meja naj bi potekala po črti Trbiž – Predil – Mangart – Triglav – Podbrdo – Idrija – Snežnik – Kvarner, s čimer Italiji pripade tudi del Kranjske. Nadaljnji členi so ji določali skoraj polovico Dalmacije s Šibenikom z več otoki, albansko Vloro, obljubljen ji je bil Dedokonez, dobila pa je tudi pravico do upravljanja z zunanjo politiko Albanije. Vzporedno s tem »ji je bila priznana pravica do pravične razdelitve turškega ozemlja ob morebitnem razpadu Otomanskega imperija« in pravica »do kompenzacije, če bosta Francija in Velika Britanija povečali svoje afriške posesti na račun Nemčije« (Lipušček 2012, 243–244).

Confine italiano sulla sponda orientale dell'Adriatico secondo il testo del "TRATTATO DI LONDRA", comunicato alla Camera dall'On. Beviere.

Scala di 1 : 3.000.000

18

Poleg tega je Londonski pakt povsem izključeval možnost poveljne vzpostavitve skupne države Južnih Slovanov. Omenja le Hrvaško, ki bi ji pripadla obala tedanjega Kraljestva Hrvaške in Slavonije ter Rijeka z otoki Krk, Prvić, Sv.Grgur, Goli in Rab, Srbiji in Črni Gori pa naj bi se prepustila obala od rta Ploča do reke Drim (Marjanovič 1953, 26).

V zameno se je Italija obvezala, da bo v enem mesecu Avstro-Ogrski, s katero se je takrat še navidezno pogajala, napovedala vojno. Prvi korak v tej smeri se je zgodil 4. maja, ko je odstopila od zavezniškega sporazuma s centralnimi silami. Avstro-Ogrski, takrat že hudo izčrpani od bojevanja na ruski in srbski fronti, nikakor ni bilo v interesu odprtje nove, zanj že tretje, 600 kilometrov dolge jugozahodne fronte in je Italiji 10. maja ponudila dodatna ozemlja, ki pa niso presegala določil tajnega londonskega pakta. 23. maja 1915 popoldne, tri dni pred rokom, je Italija prek svojega veleposlanika D'Avarna na Dunaju nekdanji zaveznici in vzhodni sosedi napovedala vojno (Simič 1996, 11; Svoljšak 2003, 36).

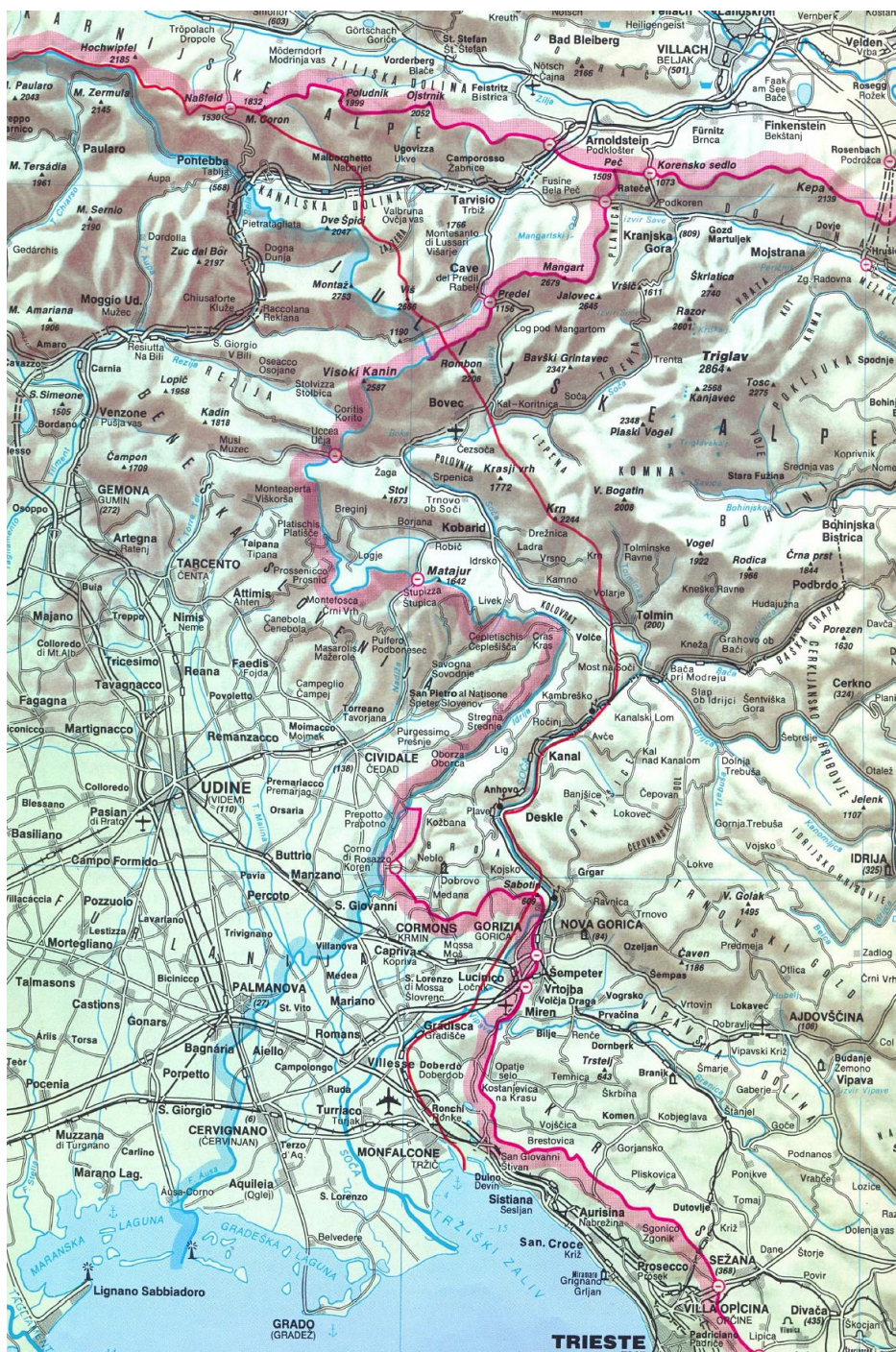
Začel se je tri leta dolg boj za nove vzhodne italijanske meje, ki pa niso bile več zgolj nacionalne, temveč predvsem strateške (Marušič 2009, 19).

Vrhovno poveljstvo avstro-ogrskih sil se je odločilo, da na najbolj verjetni smeri italijanskega prodora, to je v smeri proti Trstu in Gorici ter naprej proti Ljubljani, med Karnijskimi Alpami in jadransko obalo, ne bo branilo same meje države, temveč da se bo umaknilo malce v notranjost, na lažje branljivo obrambno črto prilagojeno zemljišču (Vuga 1990, 29, Simčič 2006, 37). Ta je v največji meri potekala po vzpetinah nad levim bregom Soče oziroma natančneje »od grebena Karnijskih Alp navzdol in čez Veliki vrh (Zweispitz), Poldajne špice (Mittagskofel), Viš, dalje proti jugu /.../ na Veliki vrh ali Rombon (2208 m), v dno Bovške kotline, na Ravelnik (519 m), od tod na Javorščak (1549 m), Lipnik (1867 m), Vršič (1897 m), Vrata (2014 m), Krn (2245 m). Od tod dalje je obrambna črta potekala na planino Sleme, Mrzli vrh, Vodel vrh in prešla pod Doljami na desni breg Soče« (Klavora 2000, 69).

»Na drugi strani reke je bojna črta potekala od cerkvice Sv. Daniela (Sv. Daniel) pri Volčah na Sv. Marijo (Mengore, 453) in Cvetje (kota 588),« od koder je fronta potekala po sami Soči vse do Sabotina, od koder je prek Oslavja, Podgoro in Kalvarijo zaščitila Gorico, nato pa ob vznožju Kraške planote potekala do Jadranskega morja (Vuga 1990, 30).

Le na dveh mestih je torej obrambna črta potekala po desnem bregu reke, in sicer pri Gorici, saj je bila le na tak način možna obramba samega mesta, in pri Mostu na Soči, s čemer so ohranili železniško povezavo Zgornjega Posočja z zaledjem (Simič 1996, 21).

Slika 3.3: Potek soške fronta (rdeča črta) ob začetku sovražnosti l. 1915 v primerjavi z današnjimi mejami (rdeča senčena črta) in nekdanjo avstro-ogrsko mejo (modra senčena črta).

Vir: Simič (1996, 22).

Zaledje te črte so Avstrijci začeli previdno utrjevati že leta 1914, pravo utrjevanje maloštevilnih obmejnih postojank, iz katerih so se kasneje razvili obrambni položaji, pa se je začelo v aprilu 1915, ko je že kazalo, da je spopad neizbežen (Klavora 1994, 26; Klavora 2000, 25).

V obrambno črto so vključili tudi starejše obmejne utrdbe v Naborjetu v Kanalski dolini (Malborghetto), ob Rabeljskem jezeru, na Predelu in na Klužah pri Bovcu. Vse so bile že precej zastarele dvonadstropne kazamatne utdbe, razen t.i. »Fort Hensla« pri Čalabaju pri Naborjetu, ki je že imel par zabetoniranih železnih kupol, in »Fort Hermanna« nad Klužami. Vendar niti ti dve kot tudi vse ostale v spopadu nista odigrale nikakršne vloge, saj njuni debeli s tonalitnimi kvadri obloženi zidovi niso nudili zadostne zaščite pred novimi, velikokaliberskimi možnarskimi italijanskimi granatami (Klavora 1994, 25–26; Simič 1996, 30; Klavora 2000, 25).

Tako se je tudi tu izkazalo, da bo nova vojna, tako kot na ostalih bojiščih 1. svetovne vojne tudi v Posočju potekala po novih pravilih, katere zaščitni znak so postali praktično neosvoljivi strelski jarki s številnimi kavernami, ki so potekali v večih linijah, preko gorskih grebenov in vrhov, po globokih alpskih dolinah, čez Kras in predalpsko hribovje (Vuga 1990, 45; Nečak in Repe 2005, 123).

Za popolnitev teh obrambnih položajev je imela Avstro-Ogrska sprva na razpolago zelo pisane, maloštevilne in po večini drugorazredne sile, ki so prihajale iz vrst domobranstva, črne vojske, orožništva, enot prostovoljnih strelcev ter iz železniške in obalne zaščite (Vuga 1990, 24).

Na srečo je v začetku maja skupna avstro-ogrsko-nemška ofenziva strla rusko obrambo pri Gorlicah in Tarnowu in s tem potisnilo Ruse s Karpatov, kar je Avstro-Ogrski omogočilo iz ruskega bojišča premestiti in popolniti vrste z v bojih bolj prekaljenimi enotami (Klavora 1994: 26). Tako se je moštvo iz začetnih 45 bataljonov v 14 dneh povečalo na 280 bataljonov z 450 000 možmi (Mesesnel 1987, 14; Simčič 2006, 36).

Avstriji v prid je govorila tudi italijanska neodločnost, saj so italijanske sile po napovedi vojne namesto da bi skoncentrirale napad v eni smeri in prodrli skozi slabo branjene avstrijske položaje, previdno prestopile mejo, počasi zasedale nebranjeno ozemlje, ko pa so naleteli na odpor, pa so ga skušali streti z manjšimi napadi na večih točkah vzdolž celotne bojne črte, pa še ti so bili več kot predvidljivi (Simčič 2006, 41–43).

Kljub temu je bila dvojna monarhija od vsega začetka v močno podrejenem položaju, tako v moštvu kot tudi v oborožitvi. Vendar ji je vseeno uspelo vzdržati 30 mesecev oziroma 11 italijanskih ofenziv, ki jih je preživela z minimalnimi izgubami ozemlja, toda z velikimi izgubami žive sile, ki jih je v večini terjala ena od značilnosti prve svetovne vojne – močno

okrepljena uporaba topništva in strojničnega ognja. Vzdržala je zaradi dobro postavljenih obrambnih položajih, ki so dobro izkoriščali geografske danosti območja, drug pomemben faktor pa je bilo disciplinirano, neomajno, usklajeno izvajanje obrambe pod poveljstvom Svetozarja Borojevića von Bojne, kot tretji dejavnik pa lahko označimo Italijane same oziroma njihovo nespretno, če ne kar nesposobno, tipično kabinetno poveljstvo načelnika italijanskega vrhovnega poveljstva Luigija Cadorne (Vuga 1990, 47; 52–53; Lipušček 2012, 304–307; Wikipedia (hr.): Svetozar Borojević).

Pod njegovim vodstvom je namreč Kraljevina italijanska armada (Regio Esercito) v svetovni spopad vstopila nepripravljena, slabo izurjena, šibka v intendaturi, logistiki in inženirstvu, brez sodobne artilerije in s samo nekaj sto strojnici. (Milza 2012, 702). V začetnih dneh vojne so njene enote prodirale preko meje preveč previdno, neodločno, manjkalo jim je samoiniciativnosti⁴, ko pa so obstale v jarkih pozicijske vojne, pa so veliki prodor poskušale izvesti s konvencionalnimi masovnimi napadi pehote na širokih odsekih pod okriljem bobnečega ognja, ki pa so se podobno kot drugod na evropskih bojiščih izkazali za povsem neučinkovite, saj so pripeljali le do osvojitve Gorice, polovica planote Banjšice in dvanajstkilometerskaga prodora v globino Krasa, pa še to na račun 200.000 žrtev (Simič 1996, 178).

»Po številu v bitki angažiranih enot, po številu topov, po porabi streliva⁵ in na žalost tudi po izgubah se je enajsta soška bitka že čisto približala velikim pozicijskim bitkam 1. svetovne vojne na zahodnem bojišču« (Simič 1996, 177). Po silovitosti je presegla vse prejšnje. Borojević je zaslutil, da naslednjega udara Avstro-Ogrska bo več zdržala, saj zaradi splošne izčrpanosti ni več mogla nadomeščati izgub. Manjkalo ji je vsega. V moštvu je bila dvakrat šibkejša, podobna je bila situacija s topovi in strelivom, manjkalo ji je goriva, vozil, konjev, hrane, razpolagala je s slabšo opremo, bojna morala se je krhala (Simič 2006, 181; 198). Edina rešitev je bila napad.

Že poleti 1917 je Avstro-Ogrsko poveljstvo začelo načrtovati ofenzivo, ki naj bi jo izvedli v Zgornjem Posočju, ki je bilo slabše branjeno, upanje pa je vzbujalo tudi dejstvo, da so si bile

⁴ Cadorna je skozi ves spopad deloval po zastareli italijanski vojaški doktrini, po kateri je šla najprej v napad izvidnica, tej je sledila pehota in od daleč artilerija. Ko so se izvidniške in pehotne sile preveč oddaljile od izhodišč in s tem od zaščite artilerije, so se ustavile, utrdile in čakale na tren in premik topništva na nove, naprej pomaknjene položaje. Ta doktrina se je Italijanom maščevala v vseh 11. soških bitkah, okostenelost vrhovnega poveljstva pa se je razširila med podrejene in v vojski povsem ohromila vsako pobudo odločanja (Vuga 1990, 32–33).

⁵ 3.000.000 izstreljenih artilerijskih granat iz italijanske strani, iz avstrijske pa 150.000 granat manjšega, 250.000 srednjega in 22.000 velikega kalibra (Simič 1996, 177).

tu italijanske črte najbliže, za njimi pa vse do reke Tagliament v Furlanski nižini, ki bi bila cilj operacije, ni bilo omembe vrednih utrd. Toda za uspešno izvedbo so nujno potrebovali pomoč Nemčije. Nemško vrhovno poveljstvo je kljub zadržkom zaradi težke situacije na zahodni fronti, pristalo na načrt, saj se je zavedalo, da bi bila s padcem JV bojišča ogrožena tudi sama Nemčija (Mesesnel 1987, 254–255; Klavara 2000, 216; Lipušček 2012, 307).

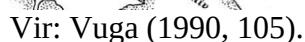
Tako so na območje preboja poslali 6 pehotnih in 1 lovsko improvizirano lovsko divizijo, ki je skupaj s petimi avstrijskimi tvorila novo, 14.nemško armado. Bila je sicer pod formalnim poveljstvom Avstro-Ogrske, vendar je načrtovanje in vodenje ofenzive, imenovane »zvestoba k orožju« (Waffentruhe), ostalo njena oziroma naloga njenega načelnika štaba Kraftha von Dalmensingna in poveljnika Otta von Belowa (Simič 1996, 180).

Osnovna zamisel je bila prodor po dolini do Tolmina in Bovca, kjer bi prebili fronto s sočasnimi zavzetjem vrhov nad desnim bregom Soče, nato pa napredovanje do črte Gumin – Čedad v Beneški nižini (Klavara 2000, 226). Za doseg tega cilja je Below 14. armado razdelil na 4 skupine z različnimi nalogami. Skupina Kraus oz. avstro-ogrski 1. korpus naj bi prebila obrambo pri Bovcu, nato pa napredovala po dolini Soče in zasedla Kobariški Stol. Nato naj bi prodrla v Režijo, Reklansko dolino ter naprej v dolino Bele. Skupina Stein (bavarski 3. korpus) naj bi zasedla Kolovrat in Matajur ter sočasno napredovala po dolini od Tolmina proti Kobaridu. Skupina Berrer (nemški 2. korpus) naj bi zasedla Ježo (949 m) in nato prodrla naprej proti Sv. Martinu (987 m). Skupina Scotti (avstro-ogrski 15. korpus) pa naj bi zasedla vrhove med Sočo in Idrijo, predvsem Globočak (809 m), in s tem omogočila sosednji 2. soški armadi pod Borojevičevim poveljstvom prehod prek Soče. Njena skupina Kosak bi zasedla Veliki vrh (1768 m) in prodrla v dolino Avščka (Simič 1996, 184–185).

Za pripravo so imeli na razpolago le 5 tednov časa. V tem času so na zaledjem slabo povezano območje z 2400 vlaki oziroma 100.000 vagoni pripeljali 20 divizij, 1500000 granat in ostalega vojnega materiala. Skupna moč 14. armade je obsegala 100.000 vojakov, ki so prišli na bojišče tik pred začetkom ofenzive, 1.678 topov in 420 minometov. Vse te priprave so morale ostati skrite italijanskim očem, kar naj bi omogočala množica slepilnih akcij, poleg tega pa je bilo za onemogočanje italijanskega zračnega izvedovanja namenjenih še 36 izvidniških letal, 24 lovcev in 48 bombnikov. Na strani napadalcev je bilo tudi slabo vreme, ki je pred odločilnim dnevom skrivalo premike (Simič 1996, 185; Mesesnel 1987, 250–252).

Napad se je zaradi različnih zakasnitev začel dva dni po sprva predvidenem roku, 24.oktobra ob dveh zjutraj, z artilerijskim obstreljevanjem, ki je vključevalo tudi napad z plinskimi

Slika 3.4: »Zvestoba k orožju«.

[illegible]

24

V italijanski frontni črti so bile že po prvem dnevu bojov predrte vse tri obrambne črte, zazijala 32 kilometrov široka vrzel, sovražnik pa je bil potisnjen med 4 in 9 km v globino (Simčič 2006, 236).

Naslednji dan so Italijani spočetka še dajali vtis bojujoče se sile, toda z vsako uro so postajali bolj pasivni, v poveljstva sta se naselili zmeda in kaos, napadalci so vedno pogosteje napadali že izpraznjene položaje. Kazati so se začeli prvi znaki razsula, ki so v naslednjih dneh spremenili v zlom fronte. 27. oktobra je padel Breški Jalovec, ki je veljal za poslednji steber obrambe (Simčič 2006, 248–252). Boji so se premaknili v Furlansko nižino in začel se je vsesplošni panični umik, ki se je ob pomoči zavezniških francoskih in angleških sil ustavil šele 9. novembra na reki Piavi, kjer se je fronta ustalila praktično do konca vojne (Vuga 1990 274; Sajovic 2007, 111).

Sicer jo je Avstro-Ogrska skušala prebiti v juniju naslednjega leta, a povsem neuspešno. Vreme ji takrat ni bilo naklonjeno, poleg tega pa je bila obdonavska monarhija že povsem izčrpana od štiriletnega bojevanja (Simčič 2006, 304–305). Gospodarstvo je bilo blizu zloma. Začeli so se pojavljati upori, množična dezerterstva so bila vsakodneven pojav. Ob vsem tem notranjem razkroju je Italija le čakala na primeren trenutek, da ji zada poslednji udarec in se maščuje za Caporetto, kot je poimenovala svoj poraz ob Soči. In ni si mogla izbrati bolj simboličnega datuma kot je bil 24. oktober. »Prav na obletnico Kobarida je premočna italijanska armada ob pomoči treh britanskih, dveh francoskih in ene češkoslovaške divizije ter ameriškega polka in ob podpori 7.700 topov napadla avstro-ogrsko vojsko, ki je bila tik pred razsulom.« Navkljub umiku ogrskih, hrvaških in čeških polkov je Avstro-Ogrski uspelo zdržati do 29. oktobra, ko pa se je bojišče dokončno zlomilo (Simič 1996, 230).

Za sam zlom fronte ni bila kriva samo silovitost napada, temveč tudi notranji razkol branilcev. 28. oktobra so namreč v Pragi razglasili Češko-Slovaško, 29. oktobra je bila v Zagrebu in Ljubljani hkrati razglašena ustanovitev neodvisne in samostojne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, dokončno pa je monarhija prenehala obstajati, ko je v noči iz 30. na 31. oktobra Madžarska razglasila konec personalne unije z Avstrijo oziroma ko so nemško govoreči poslanci avstrijskega državnega zbora ustanovili vlado Nemške Avstrije. Ko se je po bojišču razvedela novica o teh »prekucništvih«, so se vojaki, državljani novonastalih držav, začeli umikati domov. S tem Avstro-Ogrskemu vodstvu ni preostalo drugega, kot da zaprosi za premirje, ki ga je zavezniški vrhovni svet sprejel in naslednji dan, 31. oktobra določil pogoje

za premirje. To je bilo podpisano 3. novembra v Villi Giusti pri Padovi, veljati pa je začelo 4. ob 15.00 (Nečak in Repe 2005: 155–156; Simčič 2006: 311–315).

Po določenih premirja je morala poraženka oddati Italiji polovico vojnega materiala, celotno letalstvo in floto, demobilizirati armado, izprazniti ozemlja dodeljena Italiji po londonskem sporazumu, poleg tega pa so zmagovite antantne države poobastile Italijo, da zasede avstro-ogrsko ozemlje zahodno od črte Peč – Predil – Mangart – Triglav – razvodje sotesk Podbrdo, Podlanišče in Idrija – Snežnik, tako da ostane na vzhodu porečje Save – morska obala s tem, da zahodu ostanejo kraji Kastav, Matulje in Volosko (Kacin Wohinz 1972, 69; Repe in Nečak 2005, 201; Armistice convention with Austria Hungary 1918).

3.1.3 Formiranje Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter italijanska zasedba

Toda ta zasedbena cona ni bila več na področju Avstro-Ogrske, temveč na ozemlju nove, v spopadu nevtralne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je obsegala vse slovensko etnično ozemlje, Istro, Kraljevino Hrvaško s Slavonijo, Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino (Perovšek 1998, 62). Že od septembra dalje je Narodni svet⁶ ustanavljal pokrajinske in krajeve narodne svete po vsem slovenskem etničnem ozemlju. Tako je bil že 11. septembra ustanovljen pokrajinski odsek za Trst, 13. septembra za Gorico, 29. septembra za Koroško in 26. septembra pa za Štajersko, do 23. oktobra pa je bilo ustanovljenih že 130 krajevnih svetov (Pleterski 1971, 256). Vsi ti organi so obstajali vzporedno z avstrijsko oblastjo (Perovšek 1998, 23). V dneh po razglasitvi Države SHS pa so prevzeli upravno oblast, kar je Avstro-Ogrska priznala. Delno tudi po zaslugi slovenskega vojaštva, ki je priseglo priseglo novi državi in je 30. oktobra s pomočjo hrvaškega polka in osvobojenih ruskih ter srbskih ujetnikov razorožil v Ljubljani nastanjene avstro-ogrske sile, naslednjega dne pa zasedel ljubljansko mestno poveljstvo, skladišče orožja, celotno ljubljansko etapo Borojevičeve vojske, Zaloški kolodvor, obenem pa z letaki v različnih jezikih pozivalo vojaštvo v dotedanjem avstrijskem zaledju Italijanske fronte, da je vojne konec. Ti so se pozivu odzvali, na tak način pa onemogočili morebiten Borojevičev poseg v imenu Avstrije proti tej revoluciji, kot so jo kasneje imenovali. S tem so povzročili razpad celotne zaledne

⁶ Narodni svet za slovenske dežele in Istro je bil ustanovljen v Ljubljani v noči med 16. in 17. avgustom 1918 kot vrhovno predstavniško telo. Združeval je vse tedanje politične subjekte, njegov cilj pa je bila narodna in politična osvoboditev oziroma vzpostavitev samostojne države Južnih Slovanov habsburškega cesarstva (Perovšek 1998, 15–19).

organizacije, na črtah zvez in prometa, posebno na železnicah, pa so zavladele kaotične razmere (Perovšek 1996: 55-56). 31. oktobra je v Gorici začelo delovati še drugo slovensko vojaško poveljstvo, ki je s podrejenimi vojaškimi enotami zasedlo samo mesto, pomembne točke znotraj njega in začelo razoroževati umikajočo avstrijsko armado (Perovšek 1998, 57).

31. oktobra je Narodni svet imenoval narodno vlado za slovenski del jugoslovanske države in sporočil »avstrijskemu ministerskemu predsedniku Lammaschu, da so pretrgane od tega dne vse vezi Slovenije s prejšnjo monarhijo in da prevzema vse vladne posle na Kranjskem, Primorskem ter v slovenskem delu Koroške in Štajerske« (Brejc v Perovšek 1998: 58–59).

Država SHS je bila tvrba, ki je ustrezala vsem zahtevam, ki jih predpisuje mednarodno pravo za nastanek in obstoj držav. Imela je je namreč »prebivalstvo; ozemlje; organizirano lastno oblast, neodvisno od oblasti drugih držav; in sposobnost imeti zunanje odnose z drugimi državami ob izpolnjevanju svojih meddržavnih obveznosti« (Tomšič v Perovšek 1998, 61). Narodno Vijeće v Zagrebu je bil najvišji organ oblasti, poleg njega pa so oblast izvajali še drugi nacionalni oziroma pokrajinski organi oblasti (Perovšek 1998, 63). »Država SHS je /.../ imela formalne zunanje odnose z drugimi državami, in sicer s Poljsko, Madžarsko, Češkoslovaško, Nemško Avstrijo in Kraljevino Srbijo«, poleg tega pa so tudi ostali »politični in diplomatski dejavniki priznali državnopravno spremembo« (Perovšek 1998, 71). Kljub temu »so zavezniške in pridružene države ob koncu prve svetovne vojne mednarodni položaj namenoma ocenjevale tako, kot da Avstro-Ogrska še vedno obstaja. Italiji je namreč prav stališče, da Avstro-Ogrska še vedno obstaja, zagotavljalo pravno osnovo s predstavnikom te države voditi pogajanja in skleniti omenjeno pogodbo«, to je Pogodbo o premirju, s katero »je bila potrjena pravica Italije oziroma antantnih sil do zasedbe tistega južnoslovanskega ozemlja, ki je bilo Italiji obljubljeno z znanim Londonskim paktom« (Perovšek 1998, 66).

Pet dni po razglasitvi Države SHS in »trinajst ur po sklenitvi premirja, še preden je le-to stopilo v veljavo, se je 3. novembra ob 16. uri izkrcala v Trstu italijanska vojska. Istega dne se je izkrcala še v Zadru, 5. novembra pa v Pulju. V Gorico je prišla /.../ 6. novembra, v naslednjih dneh« pa je nadaljevala pot do demarkacijske črte in čez. S tem je bilo »kršeno osnovno načelo londonske pogodbe, in sicer razmejitev po razvodu med Črnim in Jadranskim morjem« (Kacin Wohinz 1972, 70).

»Na severu je italijanska vojska zasedla trbiški okraj«, s tem pa tudi tamkajšnje rudnike svinca in cinka ter »dobre strateške točke na najvišjih vrhovih«, in to navkljub temu, da je območje spadalo v porečje Drave. »Peč je postala tromeja med Italijo, Avstrijo in

Jugoslavijo». »Od Triglava do Črne prsti se je demarkacijska črta skladala z londonsko in se držala razvodja. Od tod do Idrije pa je že rahlo odstopala, segala je v Sorško in Poljansko dolino predvsem iz strateških razlogov, da bi bila zavarovana Idrijska kotlina z dragocenimi rudniki živega srebra. Od Idrije do Snežnika je je meja najbolj vidno odstopala od razvodja. To je sklenjen kraški teren, brez vidnejših vrhov, prepreden s ponikalnicami«, kar je oteževalo jasno določitev razvodja. »Po načelu razvodja bi meja morala deliti hruševski gozd prek najvišjih vzpetin do Nanosa, odtod naj bi tekla prek Razdrtega, vzhodneje od Senožec, čez vrhove Mlečnik, Milonja in Javor do Snežnika. To je med porečjem Reke, ki se izliva v Jadran, in Pivke, ki pri Postojni ponikne in se kot Unica oziroma Ljubljanka izteka v Savo.« Italija si je razvodnico razlagala drugače in zasedla porečje Pivke in pas vzhodno od postojnskega hribovskega praga z železniško postajo Logatec. Tako so strateško pomembna Postojnska vrata ostala globoko v italijanskem ozemlju (Kacin Wohinz 1972, 70).

Vendar ji to očitno ni bilo dovolj, saj je »pri Logatcu italijanska vojska prekoračila demarkacijsko črto in prodrla 13. novembra do Vrhnike« (Kacin Wohinz 1972, 70), kamor je Narodna vlada kot antantne enote poslala nekaj sto srbskih vojakov, iz Avstrije vračajočih bivših vojnih ujetnikov pod poveljstvom podpolkovnika Stevana Švabića. Ta enota se je Italijanom predstavila kot enota zmagovite srbske vojske, z ultimatoma zahtevala umik in zagrozila z orožjem. Ti so se protestom navkljub umaknili za greben Ljubljanskega vrha (Štembal 2005, 34). Kljub temu se je 16. novembra v Ljubljani pojavila patrulja italijanske vojske, a jo je obkolila srbska vojska in jo poslala nazaj za demarkacijsko črto (Kacin Wohinz 1972, 72). Tudi na Gorenjskem so italijanske enote skušale zasesti še Zgornjesavsko dolino oziroma t.i. Blejski kot. S tem bi si pridobili še odsek železniške proge Jesenice - Bohinjska Bistrica (od karavanškega do bohinjskega predora). Na srečo jih je uspešno ustavila jeseniška narodna straža ter posredovanje v ZDA živečega Mihajla Pupina (Repe 1998, 86; Murko 2004, 28).

Ob vsem tem je bila politika narodne vlade v Ljubljani, da naj se prebivalstvo ne upira, saj naj bi o usodi ozemlja zahodno od demarkacijske črte odločala bodoča mirovna konferenca, kjer bi se upoštevala ameriška načela o samoodločbi narodov in etnične meje. Italijansko zasedbo se je razumelo kot začasno, italijanskim silam pa naj bi se v bližnji prihodnosti pridružile še čete ostalih antantnih sil (Kacin Wohinz 1972:, 80–82).

Vendar je italijanska zasedba temeljila na t.i. »diretti di conquista«, to je na pravici osvajalca (Kacin Wohinz 1972, 63). Na zasedenem območju Italijani namreč niso upoštevali obstoječih

upravnih teles, ampak so postavili svojo popolno vojaško upravo, kar je bilo v očitnem nasprotju z določili premirja, ki je med drugim določalo tudi, da bo »začasna uprava ozemelj, ki jih bo Avstro-Ogrska izpraznila, zaupana krajevnim oblastem pod nadzorom krajevnih poveljstev zasedbenih čet« (Kacin Wohinz 1972, 75). Razorožili so narodno stražo, razpuščali vaške odbore narodnega sveta, župane so sčasoma nadomestili kraljevi civilni komisarji, uvedli so preventivno cenzuro za tisk, prepovedali prehode prek demarkacijske črte in gibanja po t.i. Julijski krajini brez posebnega dovoljenja, prepovedali so javna zborovanja, prepovedalo se je izobešanje jugoslovanskih zastav ter nošnja kokard z jugoslovanskimi barvami, uvajati so se začele internacije (Kacin Wohinz 1972, 75–80). Na podlagi poročil je mlada in s strani velikih sil nepriznana Država SHS dojela, da ji v nastali mednarodnopravni situaciji ne preostane nič drugega, kot da se zaradi obrambe proti Italiji in zaradi nerešenega vprašanja zahodne meje združi z državo zmagovalko Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, kar se je zgodilo 1. decembra 1918. Upala je namreč, da si bo na tak način pridobila boljšo pozicijo na mirovni konferenci, ki naj bi odločala o bodoči italijansko-jugoslovanski meji (Repe in Nećak 2005, 225).

3.1.4 Rapalska pogodba

Prvotno stališče jugoslovanske vlade na mirovni konferenci v Parizu je bilo, da se Italiji prizna Furlanija do črte Krmin-Gradišče-po Soči-Tržič, Trst in zahodno Istro prepustiti v arbitražo ameriškemu predsedniku Wilsonu, medtem ko so Italijani vztrajali pri maksimalnih zahtevah, ki so vključevala določila londonskega pakta, pa tudi Reko, ki pa je ta pakt ni prisodil Italiji, a jo je 12.9.1919 zasedel D'Annunzio z reškimi legionarji. 14. aprila je W. Wilson, ki je zagovarjal razmejitev čim bližje razpoznavnim narodnostnim mejam, predstavil svoj predlog mejne linije. Ta naj bi potekala od tromeje na severu po razvodju do Nanosa, mimo Senožec na Učko ter naprej do izliva Raše v morje, torej ob glavnem črnomoško-jadranskem razvodju. Le v južnem predelu Julijskih Alp bi bila nekoliko odmaknjena od črte, ki je bila določena z Londonskim paktom, saj bi Italiji odvzela celotna Postojnska vrata. Načeloma je Italiji puščal celotno okrožje Gorice, Istro in Trst, novi jugoslovanski državi pa Notranjsko, Kvarner in Reko ter celotno Dalmacijo. Po mnenju izvedencev naj bi ta meja ustrezala etnični meji (Bitelli 1999, 23). »Za Reko je pozneje predlagal samostojno državo, Italiji pa je prisodil še labiski okraj, lošinjske otoke, Vis in Palagružo.« Ta kompromisni

predlog sta podpirali Velika Britanija in Francija, vendar je Italija sporazum zavrnila in zahtevala neposredne pogovore (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 33).

Rešitev vprašanja je bila po nalogu pariške mirovne konference tako prepuščena neposrednim pogajanjem med državama. Med pogajanjmi je prišlo do požiga slovenskih in hrvaških narodnih domov v Trstu, Pulju in Pazinu, D'Annunzio je razglasil »Kvarnersko regenco«, vse s težnjo sabotiranja pogajanj. V jugoslovansko-italijanskih se je s tem kriza še poglobila, poleg tega pa so se jugoslovanska pogajalska izhodišča postala šibkejša zaradi volilnega poraza njenim željam naklonjenega Wilsona, neuspeha na koroškem plebiscitu in notranjih nasprotij jugoslovanskih narodov⁷. Ob tem sta britanska in francoska vlada trdili, da Jugoslavija v primeru neuspešnosti pogajanj ne more pričakovati njune podpore, ker ju veže Londonski pakt, in da bo v tem primeru Italija razpolagala z vsem ozemljem, ki ji ga ta pakt ponuja. Regent Aleksander I. se je zavzemal za hitro ureditev jadranskega vprašanja in s tem priznanje Kraljevine SHS z italijanske strani, pa če tudi na račun velikih ozemeljskih izgub⁸ (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 33).

Odločilna konferenca v Rapallu se je začela 8.11.1920. Italijanska stran je vztrajala pri zahtevi po strateški meji vključno s Snežnikom, zahtevala je ozemeljsko povezavo z Reško državo in suverenost nad Zadrom ter nad otoki Lošinj, Cres, Palagruža in Lastovo, kar je jugoslovanska delegacija zavračala in zahtevala mejo po Wilsonovi črti ter njeno demilitarizacijo in demilitarizacijo otokov, za Zadar je terjala samostojnost, zavračala pa je tudi teritorijalno povezanost Rijeke z Italijo (Kacin Wohinz 1972, 373). Trdila je, da je predlagana meja pravzaprav ofenzivna linija, ki odpira vrata morebitni italijanski invaziji proti Ljubljani in Zagrebu (Jovanović 1950: 18). Italija je vztrajala pri svojih zahtevah, razen glede Visa, nakar je Jugoslavija popustila (Jovanović 1950: 38–39). 12. novembra 1920 sta državi podpisali Rapalsko pogodbo, ki je razmejila Italijo in Kraljevino SHS, poleg tega pa še t.i. Antihabsburško konvencijo, ki je državi obvezovala, da bosta bdela nad izvajanjem mirovnih pogodb podpisanih v Saint-Germainu z Avstrijo in v Trianonu z Madžarsko (Jovanović 1950: 45–47).

⁷ Jugoslovanske stranke so se v groben delile na centralistične in avtonomistične, nasprotja med njimi pa so bila značilnost parlamentarno življenje tega obdobja. Prve so bile utemeljene na nacionalnem unitarizmu, druge pa so zavzemale za pravice posameznik narodov znotraj avtonomistično-federalistične državne ureditve (Repe 1996, 88).

⁸ Po razglasitvi združitve je bil zunanjepolitični položaj Kraljevine SHS nadvse neugoden, saj je bila v mejnem sporu z vsemi sosedami, razen z Grčijo (Krizman 1975, 11). Poleg tega pa so jo slabili še notranjepolitični spori (Pirjevec 1995: 12–21).

S tem sta obe delagaciji odstopile od svojih maksimalnih zahtev. »Italija se je morala zadovoljiti z manjšo teritorialno razširitvijo na vzhodni obali Jadrana kot ji je zagotavljal Londonski sporazum iz 1915. Jugoslavanska delegacija je odstopila od etničnega principa pri razmejevanju« (Milak 1987, 38). Tako je Italija dobila vso Istro brez Kastava, Zadar, Cres, Mali in Veliki Lošinj in Lastovo z okoliškimi otočki, kar je več, kar je Italija zahtevala v prejšnjih pogovorih, poleg tega pa se je v 7. členu pogodbe Kraljevina SHS obvezala, da bo priznala pripadnikom in društvom italijanske manjšine gospodarske, kulturne, jezikovne in druge pravice ter pravico do svobodne odločitve za italijansko državo, brez obveznosti, da bi se morali izseliti, medtem ko se Slovencem in Hrvatom, ki so pripadli Italiji, niso dala nikakršna jamstva (Krizman 1975, 29; Milak 1987, 38).

Rapalska pogodbo je rimski parlament ratificiral 27. novembra 1920, vendar so proti njej glasovali skrajni nacionalisti in fašisti, ker Italiji ni dodeljevala srednje Dalmacije, kot ji je bilo obljubljeno po Londonskem sporazumu, in Reke (Kacin Wohinz 1972, 376). Pojavljati so se začele ideje o pohabljeni zmagi (»vittoria mutilata«), ki je postala ena glavnih tem fašistične propagande, s katerimi je fašistično gibanje v naslednjih letih uspešno pridobivalo na moči (Kacin Wohinz 1972, 379; Lipušček 2012, 401).

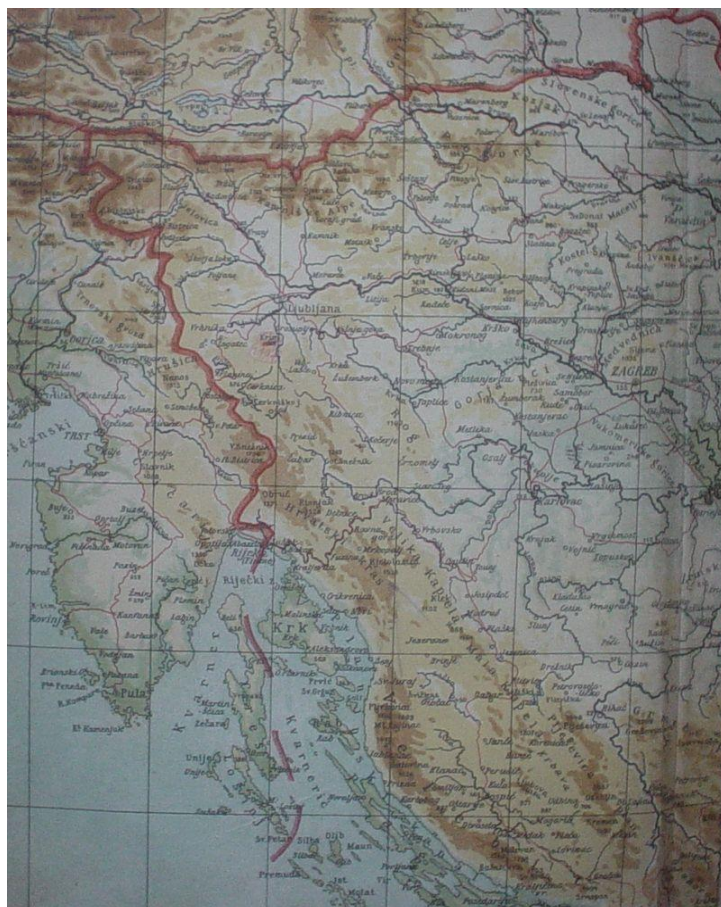
Ozemlje si je Italija uradno priključila 5. januarja 1921. Na severu je Italija dobila nekdanje avstrijske dežele Goriško-Gradiščansko, Istro, Trst z okolico, od nekdanje Kranjske politični okraj Postojno, sodni okraj Idrijo (brez okraja Žiri, z deli okrajev Grčarevec, Planina in Logatec), od Koroške sodni okraj Trbiž in okraj Bela peč (Kacin Wohinz 1972, 376–377). Na novo pripojeno ozemlje je poimenovala Venezia-Giulija (Julijska Benečija)⁹, ki je obsegalo 908.835 ha in imelo 901.364 prebivalcev. Pod Italijo je prišla okoli četrtina prebivalcev slovenske narodnosti (327.230 ljudi po avstrijskem štetju leta 1910, 271.305 po italijanskem štetju leta 1921, 290.000 ljudi po ocenah Carla Schiffrerja) in dobra tretjina vsega slovenskega etničnega ozemlja (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 27).

Meja je potekala čez alpski in kraški svet, čez podobno ozemlje kot bojne črte soške fronte. Alpski odsek meje se je začel na vrhu Peči, od koder se je spustil proti jugu k razvodju Save in Zilje zahodno od Rateč, ki velja za reliefno najbolj ugoden dolinski prehod med Kanalsko in Zgornjesavsko dolino. Od tu se je nadaljeval do idrijskega prelaza in v glavnem sovpadal z razvodjem. Potekal je od Peči proti Poncami po razvodju med Savo Dolinko in potokom

⁹ Novo ime je že leta 1863 na podlagi tradicije antičnega geografskega imena uvedel goriški jezikoslovec G.I. Ascoli, s čimer za razliko od prejšnjega imena (Avstrijsko primorje) jasno pokazalo prisotnost italijanske beneške in latinske kulture na tem področju (Bitelli 1999, 15).

Ziljica, naprej do vrha Jalovca, nato sledi razvodju med Sočo in Savo Dolinko do vrha Triglava, od tu pa po razvodju med Sočo in Savo Bohinjko do severo-vzhodnih pobočij Možica, mimo vrha Vogla, Laževce, tolminskega Kuka, od severo-vzhodnih pobočij Možica do vzhodnih pobočij Porezna, nato med Davčo (Jugoslavija) in Dolenjimi Novaki (Italija) do zahodnih pobočij Blegoš, prek vzhodnih pobočij Bevkovega vrha do zahodne strani samega naselja Hotedršica, in sicer tako, da pripadejo Kraljevini SHS naselja Javorjev Dol, Žiri, Opale, Hleviš, Rovte, Hotedršica, Italiji pa Breznica, Vrsnik, Zavratac in Medvedje Brdo. Tu je v nekaterih točkah, predvsem ob glavnih prelazih, zajemala strateško pomembna ozemlja. Taki primeri so področje Možica zaradi prelaza Podbrdo, Blegoš ter sedlo Podlanišče. Na tem delu je še posebej pomembna priključitev k Italiji z živim srebrom bogatega idrijskega območja ter vseh pomembnejših dostopov do rudišč. Tu se je meja oddaljila od linije razvodja za približno 5 kilometrov in se spuščala v dolino Sore. Ponekod je meja potekala vzporedno s cesto, ki je povezovala Žiri, Rovte in Hotedršico, ki so skupaj s cesto ostali v Jugoslaviji (Bitelli 1999, 25).

Slika 3.6: *Rapalska meja po podpisu Sporazuma med Italijo in Kraljevino SHS o Reki (27.1.1924).*

Vir: Wikipedia (sl.): Rapalska pogodba.

Na kraškem predelu se je meja začela južno od Idrijskega prelaza, kjer je bil njen potek za Italijo strateško zelo ugoden. Tekla je namreč vzhodno od razvodnice in prepuščala Italiji Postojnsko kotlino, ki je pomenila strateško oporišče na cesti proti Gorici. Naprej je meja tekla ob robu dolin Logatca, Planine, Rakeka, Cerknice in Kozarišč. Snežnik in Učka, ki sta veljala za naravna branika Istre in s tem tudi Trsta in Pulja, sta postala del Italije. Od Zelš do Čabranske Police je mejna črta tekla po vzhodnem pobočju Javornika, Bičke gore in Pleč in tako zagotavljala Italiji Leskovo dolino, cesto tik ob vzhodnem vznožju Snežnika in Klansko Polico. Od Čabranske Police do Mačkovega vrha je meja tekla proti JV, po vzhodnem pobočju Trstenika in južno od Sahove. Nato se je spuščala po območju Riječine, mimo Klane in Studene. Od Mačkovega vrha je meja linija potekala proti jugu, prečkala cesto Puži – Kastav na njenem vzhodnem delu. Omenjene komunikacije in križišča so tako ostali v uporabi Italiji in Svobodni reški državi (Bitelli 1999, 25–26).

3.1.5 Odnosi med Italijo in Kraljevino SHS/Jugoslavijo

S podpisom pogodbe se odnosi med Kraljevino SHS in Italijo niso bistveno izboljšali. V začetnem obdobju po podpisu pogodbe je bila največja ovira v medsebojnih odnosih nerazrešen status Rijeke. S Rapalskimi sporazumi je bila sicer osnovana Svobodna država Rijeka, ki so jo nemudoma priznale Velika Britanija, Francija in Združene države Amerika, toda D'Anunzio in njegova Kvarnerska regenca sporazuma nista priznali. Zasedel je Krk in Rab, ki sta po sporazumi pripadli Kraljevini SHS, grozil pa je celo z zasedbo Šibenika. Italijanska vlada je bila primorana poseči v dogajanje. 1. decembra je objavila blokado Reke, 25. decembra 1920 pa je intervenirala še redna italijanska vojska in D'Annunzia in njegove legionarje po kratkih, a silovitih spopadih pregnala. Reški fašisti, ki so si prizadevali za priključitev Reke k Italiji, niso priznali volitev v konstituantno, na katerih so zmagali avtonomisti, in aprila 1921 prevzeli oblast. Spet je posredovala italijanska oblast, volitve so bile ponovljene, toda že naslednje leto so fašisti s pomočjo vojaških oblasti in karabinjerjev ponovno izvedli udar in pregnali avtonomiste. Poleg tega se tudi italijanska vojska ni umaknila iz Reke, kot je bilo določeno v Rapalu, ampak je še naprej zasedala srednjo Dalmacijo. Potrebna so bila ponovna pogajanja med Italijo in Kraljevino SHS o podrobnostih izvedbe Rapalske pogodbe, ki so tekla v Vili Santa Margherita v Genovi, končala pa so se z podpisom t.i. Santmargeritskih konvencij 23. oktobra 1922, ki so urejale razmejevanje zadrškega žepa, evakuacijo italijanskih sil, vprašanje reškega pristanišča in železniško

povezavo Reke z jugoslovanskim zaledjem. Italijanska vojska bi se morala v petih dneh umakniti iz Suška, skupna komisija pa bi morala določiti potek meje med Kraljevino SHS in Svobodno državo Reko, vzpostaviti pristaniško službo in uradno delovanje Reške države. Vse to naj bi se zgodilo v mesecu dni. Toda izvedba konvencij je bila onemogočena z vzponom fašistov na oblast. Med 26. in 28. oktobrom se je namreč zgodil pohod na Rim, Benito Mussolini je postal predsednik vlade in s tem nov faktor v že tako slabih odnosih med državama, priključitev Reke k Italiji pa je postala del uradne rimske politike. Italijanska vojska se je kljub temu 21. marca 1923 umaknila iz Suška, vendar pa je še naprej zasedala Delte in Baroš, kar je Mussoliniju omogočalo nadaljnje izsiljevanje jugoslovanske vlade glede statusa Reke (Krizman 1975, 38–40).

V tem času si je kralj Aleksander želel političnega zbližanja z Italijo. V Mussoliniju je prepoznal človeka, ki bi lahko okrog Italije ustvaril »skupnost držav, utemeljeno na ekonomskih interesih in identičnih nacionalnih idealih« (Krizman 1975, 41). Vendar je Mussolini pogojeval kralju Aleksandru tako želene vzpostavitve dobrososedskih odnosov ravno z Italiji naklonjeno rešitvijo reškega vprašanja (Krizman 1975, 42).

27. januarja 1924 je vlada Kraljevine SHS popustila in z Mussolinijem podpisala Sporazum med Italijo in Kraljevino SHS o Reki, po katerem sta si ozemlje Svobodne države Reka podpisnici medsebojno razdelili. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je Italiji priznala polno suverenost nad mestom in luko v Reki, Italija pa Kraljevini SHS polno oblast nad pristaniščem Baroš (Pirjevec 1995, 52; Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 36). Po sporazumu se je bivša rapalska meja v okolici Reke popravila tako, da je na tem odseku potekala od bivše tromeje med Italijo, Kraljevino SHS in Svobodno državo Reko proti JZ do železnice Rijeka – Matulji, kjer se obrne proti JV in poteka vzporedno z železniško progo (Italija) in cesto Kastav – Reka (Kraljevina SHS), se nad vasjo Kontrida (Italija) obrne proti SV in poteka v tej smeri do vznožja Velikega vrha (432m), kjer se ponovno usmeri proti JV, pušča Leskovac (377m) Italiji, do zaselka Rečina (Jugoslovanska topografska karta Sušak 1-c, 1939), od koder pa do Jadranskega morja poteka po toku reke Rečine. (Jugoslovanska topografska karta Sušak 1-d, 1936). Tako je Reka z ožjim zaledjem in koridorjem ob morju, po katerem je potekala cestna in železniška povezava z Italijo, tudi de iure pripadla Italiji, italijanske vojske pa se je umaknila iz Delte in Boroša, s čimer pa je Kraljevina SHS končno dobila edino z železnico povezano pristanišče, kjer so lahko pristajale tudi večje ladje (Murko 2004, 28).

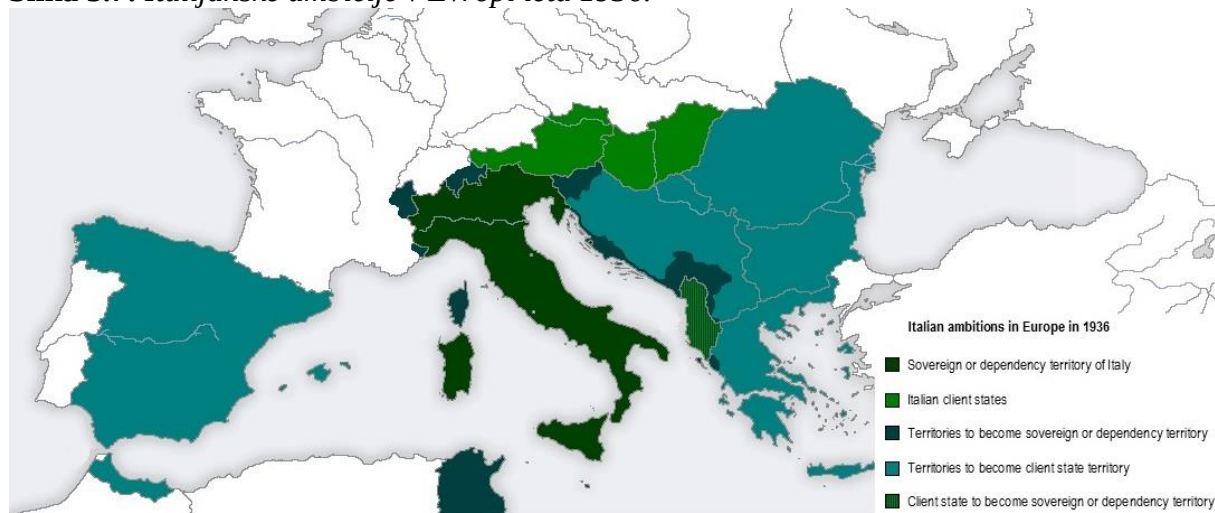
Z Rimskim sporazumom je meja med Italijo in Jugoslavijo dobila dokončno obliko. Dolga je bila 290 kilometrov, delila pa se je na tri odseke. Najdaljši je bil severno od Reke (244.5 km), odsek okrog Rijeke je bil dolg 19.4 km, okrog italijanske enklave Zara oziroma Zadar pa 26.3 km (Opis granične linije između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Italije 1935, 384).

V zameno je kralj Aleksander dobil tako zaželen Pakt o prijateljstvu in prisrčnem sodelovanju, po katerem sta si Italija in Kraljevina SHS zagotovili »medsebojno pomoč pri zaščiti mirovnih pogodb, nevtralnost v primeru neizvanega spopada ene ali druge strani in medsebojne posvete med vladama. Veljal je pet let« (Pirjevec 1995, 52).

A medsebojni odnosi so bili le navidezno harmonični. Fašizem je namreč v prvih letih svoje vladavine nujno potreboval prehodno obdobje (»biennio di transizione«, 1924 - 1925), ki ga za utrjevanje oblasti in za konsolidacijo fašistične stranke v smislu umirjanja najradikalnejših sil v njej. S tem pa se nikakor ni odpovedal svojim jasno deklariranim ciljem na Jadranu (Krizman 1975, 46; Milak 1987, 38).

Fašizem je bil revizionistično gibanje, ki je vztrajalo pri predvojni italijanski imperialistični politiki. Tako je težilo k ekspanziji, katere cilj je bil Mediteran, vključno z vzhodno obalo Jadrana. Jadranski problem je bil namreč tudi za Mussolinija problem strateške varnosti, ki se mora rešiti enkrat za vselej na edini možni način, in sicer s posedovanjem arhipelaga in dalmatinske obale do Neretve ter z Dinaridi kot mejo, s čimer bi Jadran postal notranji zaliv Italije. S tem bi bil storjen prvi korak Italije k dominaciji v Sredozemlju, kar je po Mussoliniju izključna pravica Italije glede njen geografski položaj in pomorsko tradicijo, ter s tem k svojim končnim ciljem - vzpostavitvi novega rimskega cesarstva z Rimom kot upravnim mestom celega vzhoda Evrope. Mediteran in Afrika naj bi služila kot prostor, ki bi sprejel demografski višek Italije, obenem pa tudi kot surovinska baza in tržišče italijanske industrije, Podonavje in Balkan pa sta se smatrala kot prostor za ekonomsko ekspanzijo Italije. Jugoslavija je s svojim geografsko pozicijo in velikostjo ovirala širjenje fašizma na oba omenjena načina, s tem pa je bila kvalificirana kot Italiji in fašizmu sovražna država, ki jo je potrebno razbiti (Milak 1987, 27–30).

Slika 3.7: *Italijanske ambicije v Evropi leta 1936.*

Vir: Wikipedia (en.): Greco-Italian War.

Mussolinija, kot je sam dejal, mednarodne pogodbe niso bile večne, tako ga tudi Pakt o prijateljstvu in pristrčnem sodelovanju ni dolgo obvezoval. V novembru 1926 sta namreč Italija in Albanija podpisali 1. tiranski pakt, ki je zagotavljal Albaniji neodvisnost, istočasno pa Italiji omogočal ekonomski prodor na njeno ozemlje, s čimer si je Italija okrepila svoj vpliv na zahodni jadranski obali in odkrito vstopila v jugoslovansko interesno cono. Že leto kasneje, 22. novembra 1927, je bil podpisan 2. tiranski pakt, ki je prvega nadgradil v 20-letno obrambno pogodbo, kar je Italiji omogočalo opremljanje, urjenje in financiranje albanske vojske, zaradi česar je kmalu prešla pod njen popoln vpliv (Pirjevec 1995, 53–54; Pavlowitch 1999, 236). »Mussolinijevi načrti o Sredozemlju kot italijanskem morju se začnejo uresničevati. S tem ko postavi Otrantska vrata pod svojo kontrolo s svojo mornarico postane gospodar Jadrana, dela Sredozemlja« (Milak 1987, 42).

S tem začne tudi uresničevati načrt obkoljevanja Jugoslavije s sovražnimi državami. Tako z Romunijo že 16. septembra 1926 sklene Pogodbo o prijateljstvu in sodelovanju, 30. maja 1928 je s Turčijo sklenjena Pogodba o nevtralnosti, spravi in ureditvi, 1. septembra ustoliči Ahmeda Zoguja za kralja Albancev, kar vključuje številne v Jugoslaviji živeče Albance, z Grčijo 23. september 1928 sklene pogodbo o prijateljstvu, simpatijo med Bolgarijo in Italijo 25. oktobra 1930 potrdi sklenjen zakon med Kneeginjo Ivano (Giovanno) Savojsko, hčerjo italijanskega kralja Victorja Emanuela III., in bolgarskim carjem Borisom III, predtem pa je zavrnil podaljšanje Pakta o prijateljstvu in pristrčnem sodelovanju, tako da je ta januarja 1929 prenehal veljati (Krizman 1975, 51; Milak 1987, 43).

V istem obdobju prihaja do velikih notranjepolitičnih nasprotij med velikosrbsko vladno večino in njim nasprotno opozicijo, ki ni bila zadovoljna z državno ureditvijo in statusov svojih narodov. Ta notranjepolitična polarizacija je dosegla vrhunec 20. junija 1928, ko je poslanec vladne Narodne radikalne stranke streljal na opozicijske poslance in dva poslanca Hrvaške kmečke stranke ubije, predsednika le-te Stjepana Radića pa smrtno rani. V državi je prišlo do nerešljive politične krize, napetosti med Srbi in Hrvati narastejo, Mussolini pa seveda ne prepusti ugodnega trenutka in obudi načrt razbitja Jugoslavije od znotraj. Italija aktivno nudi pomoč separatističnim gibanjem v Makedoniji, Črni Gori in še posebno ustaškemu gibanju Anteja Pavelića, katerega cilj je bil ustanovitev samostojne hrvaške države, ki pa bi bila pod italijansko politično kontrolo, carinsko zaprte v sfero Italije, s tem pa bi bila uresničena ideja o Jadranu kot Mare Nostru (Marjanović 1953, 84; Milak 1987, 48; Pirjevec 1995, 46–47).

Načrti pa niso bili uresničeni. Z uvedbo kraljeve diktature 6. januarja 1929 je bilo onemogočeno delovanje političnim strankam, pa tudi kakršnokoli revolucionarno gibanje, s tem pa tudi italijansko mešanje v notranjo politiko. Akcija razbijanja Jugoslavije, ki je vključevala tudi rožljanje z orožjem, ni rodila uspehov. Jugoslovanska vlada in kralj so namreč obvladali težave na notranjepolitičnem področju in z aktivno zunanjo politiko izničili moč italijanskih sporazumov z balkanskimi in podonavskimi državami. Mussolinijeva agresivna politika ni dala pričkovanih ciljev, tako je odstopil od političnih spletk, pritisk je popustil, že v avgustu 1930 pa sta imeli obe državi dovolj razlogov, da skušata regulirati svoje odnose s pogovori (Milak 1987, 47–49).

Italija je v obdobju 1930 - 1932 ublažila svoja stališča do Jugoslavije, na kar so vplivale predvsem posledice velike gospodrske krize, zaradi česar je začel padati italijanski izvoz v Jugoslavijo, ki je bil dotlej, ne glede na politične odnose, povsem svoboden¹⁰, obenem pa se je povečal interes kapitala iz drugih držav za vlaganje v Jugoslavijo, predvsem Nemčije, ki je pomenil naposredno konkurenco Italiji. Tudi Jugoslavija je bila zainteresirana za pogovore o gospodarskih vprašanjih, saj je tudi jugoslovanski izvoz v Italijo padel za več kot polovico (Milak 1987, 51–54). Aprila 1932 je bil podpisan trgovinski sporazum med državama, kralj

¹⁰ Najvažnejši proizvodi jugoslovanskega uvoza so prihajali iz Italije (tekstil in tekstilni proizvodi, obenem pa je bila pomembna uvoznica jugoslovanskih artiklov. V 20. letih je bilo v Italijo plasirano med 23 in 30% celokupnega jugoslovanskega izvoza, pri čemer je bil glavi izvozni artikel les, sledila pa so jajca, žito, svinje, govedo, hmelj in baker (Milak 1987, 33).

Aleksander pa ga je poskušal nadgraditi še s političnim sporazumom z Italijo, saj je Jugoslaviji edina zunanja nevarnost pretela iz Italije, pa tudi zaradi notranje nestabilnosti je nujno potrebovala sporazum z njo (Milak 1987, 69–70). Kralj je bil pripravljen popuščati pri vseh odprtih vprašanjih, razen pri albanskem vprašanju je zavzel neupogljivo držo. S tem se Mussolini seveda ni zadovoljil, saj je imel navkljub navidezni otoplitvi odnosov med državama povsem drugačne namene (Krizman 1975, 59–61).

Ti so se pokazali ob t.i. Liški vstaji septembra 1932. V vmastnem času je namreč podpiral Pavelića in njegovo ustaško gibanje, ki ga je hotel izkoristiti za razbitje Jugoslavije. Prvi poskus v tej smeri je bil napad na žendarsko postajo v Brušaninu pri Gospiću z namenom, da na tak način vzpodbudi upor proti Kraljevini Jugoslavije na področju Hrvaške, katere končni cilj bi bila ustanovitev Samostojne Hrvaške, ki pa je klavrno propadel. Sprožil je le velike represalije jugoslovanskih oblasti, ki niso vedele kakšen je dejanski obseg ustaške akcije, tako da je bila širina in ostrina izvedenih ukrepov nesorazmerna (Marjanović 1953, 86–87; Pirjevec 1995, 70; Matković 2002, 14-15).

Prav moč, s katero je režim kralja Aleksandra obračunal z ustaši in njihovimi sodelavci, je Pavelića prepričala, da je kralj Aleksander največja prepreka pri osamosvajanju Hrvaške, zato je bil s pomočjo italijanskih oblasti v Zagrebu organiziran atentat nanj, ki pa ni uspel, je pa razkril moč ustaškega gibanja v Italiji in podporo fašistične oblasti (Milak 1987, 72; 74). Te so v njegovi osebnosti videle nasprotnika, ki je s svojo notranjo in zunanjo politiko zelo uspešno onemogočal italijansko-francosko zbliževanje in italijansko ekspanzijo na Balkan ter njene gospodarske načrte v Podonavju¹¹ (Milak 1987, 77; 85). Italijanske oblasti so se tako strinjale z idejo likvidiranja kraja Aleksandra, vedele za priprave in jih tolerirale, saj je Mussolini v tem času finančno intenzivno podpiral ustaško gibanje v Italiji, dovoljeval sprejem ustaških pristašev v državo in formiranje ustaških centrov za urjenje, ki so delovali znotraj vojašnic redne italijanske vojske (Milak 1987, 80–83).

Oktobra 1934 je kralj Aleksander prišel na državniški obisk v Francijo z namenom utrditve zavezništva med Francijo in Jugoslavijo, pa tudi da onemogoči za Jugoslavijo neugodno

¹¹ Leta 1934 je Italija sklenila z Avstrijo in Madžarsko Rimske protokole o političnem in gospodarskem sodelovanju. S tem je hotela blokirati nemški gospodarski prodor. Po atentatu na avstrijskega kanclerja Engelberta Dollfussu je zagrozil Hitlerju, da bo z vojsko branil samostojnost Avstrije. Ko je Aleksander zagrozil, da bo pri tem srečal jugoslovansko vojsko, je moral s stisnjenimi zobmi umaknil vojsko, ki se je že kopičila na Brennerju (Pirjevec 1995, 81).

italijansko-francosko zbližanje. Ko se je skupaj s francoskim zunanjim ministrom Louisom Barthoujem peljal v odprtem avtu po ulicah Marseilla, je iz množice stopil Veličko Dimitrov Kerin, znan kot Vlado Černozemski, član notranje makedonske revolucionarne organizacije (VMRO), ki se je bojevala za aneksijo jugoslovanskega dela Makedonije Bolgariji, in ustrelil kralja, v zmedi pa je bil smrtno ranjen tudi Barthou. Atentatorja je neposredno po atentatu pokončala ogorčena množica tam prisotnih ljudi, kljub temu pa je policiji vseeno uspelo identificirati atentatorja in dokazati njegovo povezanost z ustaškim gibanjem, ki pa ga je neprikrito podpiral Mussolini. Vendar so izsledke preiskave deloma prikrili. (Pirjevec 1995, 74; Matković 2002, 16–17).

Ravno v tem času se je namreč začela diplomatska ofenziva Francije, ki naj bi z mrežo zavezništev blokirala Hitlerjeva prodiranja. Ta ideja je v Italiji požela odobravanje, saj je pospešeno izgubljala svoje gospodarske pozicije, madtem ko je Nemčija vedno bolj prodirala v italijansko vplivno območje. Pakt med Francijo in Italijo je bil podpisan januarja 1935, poleg skupne blokade nacistične Nemčije pa si je Italija pridobila še proste roke za osvajanja v Abesiniji . Naraščajoča ekonomska kriza v Italiji je namreč Mussolinija gnala k dejanjem, ki bi mu čimprej dvignila že precej načet osebni ugled kot tudi ugled fašizma. Svoje ekspanzivne načrte v Jugoslaviji je odložil v prihodnost in se preusmeril v Afriko. Tam bi se lahko bojeval z mnogo manj tveganja in z večjimi možnostmi, da doseže uspeh in si tako na dokaj enostaven način pridobi kolonije, s tem nove vire surovin in si obenem razširil tržišče italijanski industriji, poleg tega pa bi tak potek dogodkov oživil vojno industrijo, kar naj bi pognalo tudi ostale veje industrije (Milak 1987, 111–112).

V italijanskem tisku je Abesinija zamenjala Jugoslavijo kot največja sovražnico Italije, uprizorjen napad Etiopijcev na italijansko postojanko na slabo definirani meji med Abesinijo in Italijansko Somalijsko pa so Italijani izkoristili kot opravičilo za intervencijo. Oktobra 1935 je ob Italija z ogromno premočjo v tehniki napadla Abesinijo, jo v pol leta ob mnogih grozodejstvih okupirala ter jo vključila v Italijanski imperij (Švajncer 1996, 361 –362; Knox 2000, 11).

S tem je bilo konec dvomov. Očitno je Italija začela z orožjem ustvarjati svoj imperialistični načrt, v katerem je že od vsega začetka pomembno, če že ne kar najpomembnejšo vlogo igrala tudi Jugoslavija.

Društvo narodov je ob italijanski agresiji reagiralo medlo. Novembra 1935 je obsodilo Italijo in uvedlo gospodarske sankcije, ki pa so se kazale kot neučinkovite. Povzročile so le, da je

Italija izstopila iz Društva narodov in se odkrito pridružila nastajajočim nacifašističnemu bloku. Sistem kolektivne varnosti, ustvarjen po prvi svetovni varnosti, je odpovedal, ravnoesje moči je bilo porušeno, kar se še potrdi, ko Nemčija v maju 1936 z vojsko vkoraka v dotlej demilitarizirano Porenje in Posarje ter ko Italija oktobra 1936 poseže v špansko državljansko vojno¹². Novembra je javno oblagodanjena os Berlin-Rim. Tedaj so odpadli še zadnji dvomi. Evropa je bila na zanesljivi poti v vojno (Marjanovič 1953, 90–91, Blinkhorn 1995, 67–70).

3.1.6 Varnostni sistem Kraljevine Jugoslavije

Ob nenehnih zunanjih grožnjah se je bila Jugoslavija seveda primorana zavarovati. Dotlej se je Jugoslavija skušala zaščititi s sistemom zavezništev. Pred revizionističnimi nameni Madžarske, pa tudi Bolgarije in Italije, se je po prvi svetovni vojni skupaj s Češkoslovaško in Romunijo povezala v Mala antanta. To je bil sistem temelječ na bilateralnih sporazumih treh držav, po katerih so si države podpisnice garantirale medsebojno pomoč v primeru neizvanega napada na katero od članic sporazuma. Ker se je skladal s političnimi načrti tedanjih velikih sil, je Mala antanta postala del versajskega sistema, ki ga je po prvi svetovni vojni gradila Francija, da bi učvrstila tedanji politični in teritorialni status quo. Prav zaradi francoske podpore se je Mala antanta hitro krepila. Leta 1929 so se članice dogovorile, da se sporazumi o medsebojnih obvezah podaljšujejo vsakih pet let, s čimer se pakt podaljša za nedoločen čas, obenem pa se začne praksa vsakoletnih skupnih sestankov načelnikov generalštabov držav članic, kjer se razvijali načrte eventualnih skupnih vojnih operacij. V začetku leta 1934 Jugoslavija zaradi »učvrščevanja miru in ohranitve obstoječe teritorialne ureditve« skupaj z Romunijo, Grčijo in Turčijo sklene Balkanski sporazum (Pakt balkanskega sporazuma, Balkanski pakta, Balkanska antanta), katerega cilj je bilo garantiranje varnosti balkanskih meja proti agresiji katerekoli balkanske države in je bil, tako kot Mala antanta, mišljen kot sredstvo proti revizionističnim silam, ki so bile poražene v 1. svetovni vojni, konkretno proti Bolgariji in njenemu vztrajanju pri reviziji mej določenih po drugi balkanski vojni (Bukareštanski sporazum, 1913) in po prvi svetovni vojni (Sporazum iz Neuillyja, 1919).

¹² Z vključitvijo v špansko državljansko vojno je Mussolini pričakoval hitro zmago in razširitev italijanskega vpliva v zahodnem Sredozemlju. Francovim silam je kot pomoč poslal 70000 vojakov z vso pripadajočo opremo, kar je glede na svoje ekonomske razmere bilo več, kot si je lahko privoščila. Vojna, ki je trajal do pomladi 1939 je samo razkrila in poslabšala italijanske vojaške pomankljivosti, h končni zmagi Francovih sil pa bore malo doprinesla (Blinkorn 1995, 69).

Zaradi podobnih ciljev v dokaj prekrivajočem geografskem okolju (prehodno ozemlje med Srednjo Evropo in JV Evropo – Jugoslavija, Romunija), je balkanski pakt je aktivno sodeloval z Malo antanto (Terzić 1982, 221–222; Pirjevec 1995, 33).

Na sestanku načelnikov generalštabov Male antante 20. 6. 1936 je bil sprejet plan vojnih operacij, ki je upošteval tedanjo politično situacijo v sosedstvu, med drugim tudi plan ob potencialnem skupnem ali posamičnem napadu Madžarske, Bolgarije, Italije in Albanije na Jugoslavijo (Šljegović 1962, 344). Glede na to, da sta bili Madžarska in Bolgariji vojaško šibkejši zaradi omejitev, sprejetih z mirovnimi sporazumi po končani prvi svetovni vojni, so v primeru agresije teh dveh držav vojni plani jugoslovanske vojske predvidevali ofenzivo v sodelovanju s svojimi zaveznici, kar je bilo v skladu z njeno takratno ofenzivno doktrino manevra (Habrnal in drugi 2005, 302; Terzić 1983, 157; 649).

Jugoslovansko vojno doktrino je Glavni štab razvil na izkušnjah srbske vojske iz balkanskih vojn in iz prve svetovne vojne, temeljila pa je na visokih moralnih odlikah jugoslovanskih »plemen« iz preteklosti in na njihovih bojnih tradicijah. Bila je izrazito ofenzivna. V strategiji so dominirali koncepti strateškega pričakovanja (shr. stratejski doček, nem. Abvertende Haltung, fr. attente strategique)¹³ in protiofenzive, v taktičnem smislu pa je bil napad oblika bojnega delovanja, k kateremu se je težilo, zato se je morala tudi vsaka obramba končati z napadom. Strateške in operativne naloge so se reševale na isti način (Terzić 1983, 127; 157; Šljegović 1961, 242).

Pehota je imela prevladujočo vlogo v boju, ostali rodovi pa so jo podpirali (artilerija z ognjem, inženirci z tehničnimi deli, konjenica pa z izvidovanjem in varovanjem). Tanki so obravnavani samo kot bojno sredstvo, ki sodeluje s pehoto in povečuje njeno bojno moč, osnovne naloge letalstva pa so bile omejene na izvidovanja, zaščito lastnih sil in ozemlja z

¹³ Strateško pričakovanje je »oblika strateške defenzive /.../, s katero se v specifični formaciji pričakuje sovražnikovo ofenzivo iz večih ločenih smeri in se jo odbije z udarom glavnih sil, najprej na eni, potem pa še na ostalih smereh. Pred tem manjši prednji deli zapirajo posamezne smeri in izvidujejo z namenom, da odkrijejo moč, sestavo in verjetne namere sovražnikovih sil na določenih smereh, nato pa z bojem po globini ustvarjajo potreben čas za manever glavnih sil po notranjih smereh« (Todorović 1967b, 278), ki se premaknejo iz centralnega položaja in se spopadejo najprej z najnevarnejšo sovražnikovo skupino, nato pa vse ostale. Tak način vojskovanja je precej težka oblika defenzive, za katere uspeh je potrebna velika večšina poveljnika, manevrska sposobnost in visoka motiviranost vojske. Uspešno ga je uporabila srbska vojska pod poveljstvom vojvode Putnika v Cerski bitki na začetku 1. svetovne vojne (Todorović 1967b, 278–279).

zračnim bojem ter z napadi na sovražnikove sile in objekte. Zelo pomembno mesto je imelo zavzemanje (v napadu) in držanje (v obrambi) višjih delov zemljišča kot so grebeni, poboča, gorski vrhovi (Šljegović 1961, 242).

Razvoj motoriziranih in oklepnih sredstev ter letalstva s pripadajočimi operativno-taktičnimi zmožnostmi ni prišel do večjega izraza. Sicer se je pojavila potreba po motorizaciji vojske in po krepitvi letalstva, a je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev vojska ostala pri stari organizaciji in strategiji, pri kateri se ni upoštevalo, da so se pogoji boja zaradi povečane ognjene moči in hitrosti bistveno spremenili. Kljub temu, da je nanjo vplivala tudi francoska (taktična artilerija, organizacija zvez in stalna fortifikacija) in nemška doktrina (taktični in operativni manever, poljska fortifikacija), lahko rečemo, da se je glede na razvoj tehničnih sredstev in vojne misli razvijala prepočasi, kar je razvidno iz Opšte ratna služba (Splošnega vojaškega službovanja), ki je bila odobreno za tisk leta 1936, izdana pa leto kasneje. Po njej se sicer predvideva manevrska vojna ob upotrebi tankov in letal ob tesnem sodelovanju vseh rodov vojske, čeprav je pehota še vedno tretirana kot najvažnejši rod, medtem ko so možnosti hitrih enot in ukrepi za bojevanje proti njim zelo kratko omenjeni, protiletalska obramba pa je bila omejena na armadne protiletalske topove in mitraljeze v nižjih enotah. Kljub temu je prepojena z ofenzivnim duhom, celo odredbe o obrambi, kar je bilo v popolnem neskladju z zmožnostmi vojske. Po njej se napad izvaja s krajšo artilerijsko predpripravo, z artilerijsko in letalsko podporo, traja pa vse do zasedbe glavnih obrambnih položajev branilca. Obramba je zasnovana na ognju in fortifikacijski ureditvi zemljišča, kot tudi protinapadu rezerve, razporejeni v zaledju, kar lahko razberemo njenih odredb (Terzić 1983, 127–128; Šljegović 1961, 242–243):

»Obramba je način bojevanja, v kateri se ena stran, običajno šibkejša, zapira v zemljišče s ciljem, da z izkoriščanjem njegovih lastnosti in s pomočjo fortifikacije, kot tudi ob uporabi svojega celotnega orožja, s povzročanjem kar se da velikih izgub zlomi moč napadalčevega napada in nato v primernem trenutku prevzame iniciativo in preide v napad ter na tak način izbori zmago« (Opšta ratna služba 1937, čl. 986).

»Moč obrambe leži: v odpornosti sil pod delovanjem sovražnikovega ognja, v zmožnosti uporabi celotne ognjene moči vseh orožij, v zmožnosti uporabe manevra prikrito in nenadno, v najugodnejšem trenutku in v pravilni uporabi moči naravne moči zemljišča in z njegovim ojačanjem« (Opšta ratna služba 1937, čl. 987).

»Poznamo dva načina obrambe. Če je končni cilj obrambe zmaga, se poslužujemo odločilnega načina obrambe. Če pa si želimo pridobiti čas in s tem ustvariti ugodne pogoje za delovanje ostalih naših sil, potem se poslužujemo zadrževanja sovražnika« (Opšta ratna služba 1937, čl. 988).

»Odločilna obramba se vedno konča s prehodom v napad, nenadoma in v najprimernejšem trenutku« (Opšta ratna služba 1937, čl. 989).

Cilj zadrževanja sovražnika je, da se z obrambo določenega odseka pridobi primeren čas ostalim našim silam, da izvrše svoje naloge. Izvaja se z obrambo zemljišča po globini, pri čemer se izkorišča vsak primeren trenutek za napad, s čimer se zadržuje sovražnika. S takim izmenjajočim obrambnim in napadalnim delovanjem določenih sil na položaju se lahko privede tudi močnejšega napadalca v neugoden položaj in s tem pa znatno olajšamo izvajanje dobljene naloge. Ta obramba traja le tako dolgo, kolikor je potrebno za dano nalogo. Vztrajnost obrambe pri pridobivanju časa je odvisna od dane naloge in od razpoložljivosti prostora za manevriranje. Tak način obrambe lahko zahteva tudi žrtvovanje, če se z nobenim drugim načinom ne da pridobiti časa za izvedbo dane naloge (Opšta ratna služba 1937, čl. 990).

»Branilec mora s svojim ognjem zlomiti sovražnikov napadalni duh, in sicer tako, da mu nanaša čimvečje izgube, s tem pa pridobiva ugodnejše pogoje za lasten protinapad« (Opšta ratna služba 1937, čl. 994).

Uspeh vsake operacije je v veliki meri odvisen od veččega manevriranja. Predstavlja najcelovitejšo kombinacijo uporabe sil in sredstev na izbrani smeri da se doseže zadani cilj s tem, da v odločilnem trenutku in prostoru dosežemo premoč nad sovražnikom. Za manever v napadu je značilno, da se vse sile in sredstva skoncentrirajo na tisti smeri, kjer se najverjetneje pričakuje uspeh, kjer lahko najlaže in najhitreje pričakuje odločilen rezultat ob večji kombinaciji ognja in premika vseh uporabljenih sil. V obrambi pa je manever odvisen od pravilnega grupiranja in razporeditve sil in sredstev v prostoru ter v izbiri najprimernejše smeri za uporabo rezervnih sil iz predhodno zamišljenih in pripravljenih napadalnih postopkov. Pri načrtovanju vsakega manevra se morajo vnaprej predvidevati in proučiti vse možna sovražnikova dejanja in predvideti načine in sredstva za preprečevanje le-teh. Če ob izvajanju manevra naletimo na kakršnokoli nepredvidljivo možnost, potem se manever temu prilagodi s to omejitvo, da pri tem ne odstopamo od splošnega cilja, ki ga je potrebno doseči (Opšta ratna služba 1937, čl. 999).

»Elementi obrambe so ogenj, zemljišče in manever. Ogenj je najmočnejše sredstvo obrambe, ki se odraža v uporabi orožja. Zemljišče omogoča ustvarjanje ugodnih pogojev za uporabo orožja, preglednosti, flankiranja, prometa in zaklanjanja celotnega bojne ureditve. Manever je razviden iz ugodne razporeditve, v hitri, nenadni in previlni uporabi rezerv in materialnih sredstev« (Opšta ratna služba 1937, čl. 1257).

»Po moči, pomembnosti in občutljivosti zadrževalnih točk ali delov branilčevega položaja, še posebej v odnosu na njegovo komunikacijsko smer, toda z upoštevanjem napadalnih smeri, ki vodijo k položaju, lahko predvidevamo smer sovražnikovega glavnega napada. To odsek je težišče obrambe, kjer mora branilec izraziti čim večjo silo, s katero lahko parira močnejšemu napadalcu« (Opšta ratna služba 1937, čl. 1259).

Te obrambne določbe so se upoštevale predvsem na t.i. Zahodni fronti ob meji z Italijo, od koder je Jugoslaviji dejansko tedaj pretila edina neposredna nevarnost. Italija se je namreč v skladu s svojimi odkritimi vojnimi nameni pospešeno oboroževala. Njene oborožene sile so od leta 1927 do 1934 narasle z 325 800 na 621 600 ljudi, pospešeno se je izgrajevala vojna mornarica, njeno letalstvo pa je bilo z 1800 letali leta 1934 eno najštevilčnejših v Evropi. (Šiljegović 1961, 20). Ker je bila Jugoslavija v razmerju sil in kvalitete šibkejša, so imeli njeni vojni načrti proti Italiji defenziven karakter, pri čemer se je močno naslanjala na vojno doktrino tedanje največje kontinentalne sile in zaveznice Francije (Terzić 1983, 157).

Tudi francoska doktrina je temeljila na izkšnjah prve svetovne vojne, katere glavna ideja je bila, da bodo dobro utrjeni položaji ostali neprebojni tudi v naslednji vojni, na kar pa v večji meri ne bodo mogle vplivati niti oklepne in motorizirane sile s podporo letalstva. Na podlagi tega so prišli do zaključka, da je potrebno položaje urediti že v miru in na tak način zavarovati državo. Rezultat takega razmišljanja je bil t.i. Maginotova linija. Ta je postala vzgled vsem državam s podobno defenzivno doktrino, ki je tedaj prevladovala v Evropi (Šiljegović 1960, 210).

»Maginotova linija je bila sistem utrd b zgrajen z namenom, da se okrepi obramba Francije s severovzhodne in severne strani, da se zavaruje mobilizacija in koncentracija francoske vojske ter ustvari opora za ofenzivne operacije./.../ Pomenil je sistem utrjene fronte z med seboj naslonjenimi območji in z umetnimi in naravnimi preprekami, ki bi onemogočil napadalcu obkolitev in ga prisilil na preboj« (Šiljegović 1962, 470).

Tudi Italija se je lotila gradnje t.i. Alpskega zidu (Vallo Alpino), utrdbenega sistema ki je potekal vzdolž njene celotne kopenske meje od Genovskega zaliva prek alpskih grebenov pa vse do Kvarnera v skupni dolžini 1850 kilometrov. Kmalu po vojni so zgradili utrjene kasarne enot italijanskih graničarjev imenovanih GAF (Guardia alla Frontiera) ter poljskih utrd, v največji meri strelskih jarkov in strojničnih gnezd. Konec dvajsetih let pa so bila izvedena že obsežna infrastrukturna dela, kot na primer gradnja potrebnih cest, ki so omogočila samo gradnjo na začetku tridesetih let oziroma natančneje od januarja 1931 dalje (Jankovič Potočnik 2004, 167). Najprej so z objekti stalne fortifikacije utrdili najbolj izpostavljene točke, medtem ko so stranske smeri utrdili s sistemom poljske fortifikacije, ki pa bi jo sčasoma prav tako zamenjali z stalnimi objekti (Jankovič Potočnik 2004, 172). Ti objekti so bili bistveno manjši od utrd Maginotove linije in so jih večinoma sestavljali strojnični položaji (Jankovič Potočnik 2004, 171).

Sestavljali sta jo dve glavni utrdbeni črti. Prva črta imenovana Zona di Sicurezza je potekala po grebenih nad samo mejo na območju rapalske meje na črti Fužine (Fusine) – Vršič – Lepena – Bogatin – Lajnar – Porazen – Godovič – Hrušica – Planina – Javorniki – Snežnik – Gomance – Klana – Reka. Druga (Zona di resistenza) se je začela nekaj kilometrov za prvo, pri čemer je bil njen potek odvisen od terena. Tej bi lahko pripisali Peč oziroma Dolino Mrzle vode, Mangart, kjer je od načrtovanih del izgrajena le cesta do sedla, Učja, nato pa je zagotovo potekala po grebenih nad levim bregom Idrijce in nato po črti Črni vrh – Javornik – Nanos – Pivka – Milanija – Jelšane ter po obronkih Čičarije do Opatije (Jankovič Potočnik 2004, 169–170).. Po Kaufmanu (2002, 195) je obstajala še tretja črta (Zona di Schieramento) oziroma območje za obema črtama, ki je bilo namenjeno položajem težkega in protiletalskega topništva in naj bi služilo tudi kot zbirališče čet za protinapad. »Italijani so močno utrjevali glavne vrhove, v naši bližini sta to bila Porezen in Jelenk; z utrdami so okrepili tudi položaje ob pomembnih prehodih, kot so Podkraj, Vrh Gore nad Črnim Vrhom, Godovič, Podroteja, Spodnja Idrija, Želin, Petrovo Brdo ...« (Vončina 2012b).

Italijanske obmejne enote so pripadale trem poveljstvom armadnih zborov. VI. armadnemu zboru s sedežem v Travisu je bil podrejen XVII.sektor na črti Trbiž – Peč – Predel, pod XI. Armadni zbor v Vidmu je sodil XXI.sektor okrog Tolmina (podsektorji Bovec, Podljubinj pri Tolminu in Podbrdo), XXII.sektor okrog Idrije (podsektorji Cerkljeva, Idrija in Črni vrh) in XXIII.sektor okrog Postojne (podsektorjem Podkraj in Postojna), pod poveljstvom V.armadnega zbora v Trstu pa je bil XXV.sektor okrog Pivke (podsektorja Pivka oz. tedanji Št.Peter in Knežak) XXVI.sektor okrog Ilirske Bistrice (Podsektorji Gomanca, Klana,

Matulji) in XXVII.sektor okrog Reke. Rapalsko mejo naj bi na italijanski strani varovalo 15000 vojakov (Jankovič Potočnik 2004, 170).

Tega trenda se je poslužila tudi Jugoslavija. Sredi dvajsetih let je armadno poveljstvo sprejelo predlog francoskih vojaških strokovnjakov, da se rapalska meja zaščiti s sistemom stalne fortifikacije, vendar priprave niso šle dlje od ustanovitve komisije za oceno operativnega in taktičnega pomena t.i. zahodne fronte in komisije za tehnično fortifikacijsko načrtovanje utrjevanja zahodne fronte. Sicer so v letu 1927 opravili nekatera pripravljala dela na območju Vrhnik, vendar naj bi prvi pravi predlog za utrjevanje zahodne meje podal načelnik generalštaba general Ljubomir Marić. Konec junija 1935 je bila ustanovljena komisija za utrjevanje, katere prva naloga je bila odgovoriti, »kako bo celotni sistem utrjevanja izgledal glede na dolžino meje in naravne pogoje«. Po posvetovanju s francoskimi strokovnjaki in po ogledu češkoslovaškega primera utrjevanja na meji z Nemčijo, je bil v aprilu sprejet predlog, da naj bi najogroženejši odseki varovali položaji sestavljeni iz artilerijske odpornih točk ter samostojnih težkih artilerijskih in pehotnih objektov, vmesni prostor med glavnimi stebri obrambe pa naj bi pokrila poljska fortifikacija in ovire (Habernal in drugi 2005, 45)

Glede na geografske razmere na jugoslovansko-italijanski meji, pri čemer so bile upoštevane naravne ovire, so bile po ocenah Komisija za utrjevanje za vdor sovražnika najverjetnejše sledeče smeri:

- Logaška smer med vasjo Rovte in Planinskim poljem, kjer so potekale vse ceste, ki gredo iz Idrije, Ajdovščine, Postojne (Italija) proti Logatcu (Jugoslavije) in naprej proti Ljubljani, ter železniška proga Ljubljana – Trst;
- Cerknjska smer med Planino in karavlo Stanovnik, ki je bila razdeljena na levi odsek z Rakovsko uvalo in desni odsek, ki je zajemal Cerknjsko polje;
- Bloška smer med Cerknjskim jezerom in karavlo Bele vode;
- Gerovska smer od karavle Bele vode (JZ od Prezida) do karavle Brlog (kota 1310);
- Reška smer od Suške do Kastava (Habernal in drugi 2005, 46).

»Kmalu so ugotovili, da lahko vojaške operacije na zahodni fronti potekajo na bistveno širšem ozemlju, zato so vse smeri združili v eno, imenovano soško-savska operativna smer«, na kateri so kot ugodne za prodor italijanske vojske identificirali devet smeri:

- po dolini Ziljice in Save Dolinke od Bele Peči, prek Kranjske Gore, Jesenic, Radovljice do Kranja;
- od izvira Lepence in Tolminke prek Komne v dolino Save Bohinjke do Bleda, kjer se združi s prvo smerjo;
- po dolini Selške Sore v smeri Podbrdo – Železniki – Škofja Loka – Ljubljana;
- po dolini Poljanske Sore v smeri Cerkno – Hotavlje – Škofja Loka – Ljubljana;
- od Idrije prek Rovt in Vrhnik do Ljubljane;
- od Javornika prek Cerknice in Rakitne do Ljubljane;
- od Ilirska Bistrica prek Mašuna, Loška doline in Sodražica do Ribnice;
- od Klanske polica prek Gerovega do Osilnice;
- od Reke čez Gorenje Jelenje do Delnic.

Za najnevarnejšo je bila določena smer, ki je sledila komunikaciji Trst – Ljubljana, saj so bili tu ugodni pogoji za uporabo motoroziranih enot. Kot druga najnevarnejša je bila okarakterizirana smer od Ilirske Bistrice do Ribnice (Habrnal in drugi 2005, 46).

Stalna komisija za utrjevanje je za realizacijo odobrenih načrtov ustanovila šest, ki so jih kasneje razširili na osem, tehničnih komisij, katerih dejavnosti so bile (1) raziskava terena in izdelava načrtov ognja, (2) izdelava gradbene dokumentacije, (3) vodenje del, ki so jih izvajala civilna gradbena podjetja, (4) geomerska dela in odkup ali razlastitev parcel, (5) naročanje del in materiala, organizacija zbirnih postopkov, (6) transport, (7) vodenje gradbenih črt in (8) organizacija dela v delavnicah (Habrnal in drugi 2005, 46).

Tako se je lahko začela »priprava projektne dokumentacije, določanje utrdbenih linij na terenu, specifikacija gradbene tehnologije in testi gradbenih materialov«, začela se je »gradnja dostopnih komunikacij in inženirskih mrež«, izvajala so se prva »pripravljalna zemeljska dela na področju težkih utrdbenih črt« in poljsko utrjevanje (Habrnal in drugi 2005, 47).

Leta 1937 ustanovljen Štab poveljstva utrjevalnih del, ki je bil zadolžen za organizacijo gradnje, je zahodno mejo razdelil na pet gradbenih, kasneje utrdbenih odsekov, ki so bili poimenovani glede na ocenjeno ogroženost področja. Najpomembnejši je bil odsek št.1 Vrhnika, ki je bil uperjen proti napadu iz smeri Postojnskih vrat (Rakek – Vrhnika), sledil je

št.2 Sušak, ki naj bi Italijanom preprečeval prodiranje proti Dalmaciji na liniji Sušak – Čabar, št.3 Škofja Loka je varoval prehod skozi Poljansko dolino, št. 4 Železniki je preprečeval prodor po Selški dolini in zadnji št.5 Cerknica, ki je bil ustanovljen naknadno, pa je branil mejo med Cerknico in Čabrom. Po prvotnih načrtih naj bi teren med sektorjem 1 in 2 zaradi močvirnatosti neprimeren za vodenje vojaških operacij, vendar je bilo kasneje ugotovljeno, da nezavarovana krila in boki med prvim in drugim odsekom predstavljajo preveliko obrambno tveganje (Habrnal in drugi 2005, 47; Vončina 2012c). Tako naj bi utrjevanje potekalo na praviloma neprekinjeni črti, ki je potekala od Ratitovca, prek Zalega Loga v Selški dolini, Blegoša, od koder se je spustila k Gorenji vasi v Poljanski Dolini, nato pa potekala čez Žirovski vrh, Vrh Svetih Treh Kraljev, se mimo Rovt spustila do Logatca, nato pa je sledila liniji železniške proge Ljubljana – Trst do Rakeka, obšla Cerknico, se vzpela na Slivnico (1114 m), se spustila proti Cerkniškemu polju, kjer je potekala po robu Cerkniškega jezera. Na njegovem najjužnejšem delu se je obrnila proti JV, obšla Lož in Stari trg in se pri Babnem polju obrnila proti jugu, prečkala sednajo slovensko hrvaško mejo in se dvignila na gorski teren pri Prezidu, nato pa potekala po grebenih Gorskega Kotorja in dosegla Kamenjak nad Grobnikom, od koder se je spustila proti morju oziroma do Suška pri Reki (Jankovič Potočnik 2004, 32). Takrat je bil pripravljen tudi terminski načrt dela, po katerem naj bi dela trajala od leta 1938 do 1944, in sicer na centru obrambe Ratitovec, centru obrambe Blegoš, odseku Hlavče Njive – Lavrovec, na odseku Sveti Trije Kralji – Strmica, na centru obrambe Raskovec, na gozdni coni Raskovec – Vinji vrh, na odporni točki Vinji vrh, na odseku Slivnica – Petelinji vrh, Skalovec – Obruč. Med 1945 in 1947 pa naj bi se dela nadaljevala na drugi črti, ki bi tekla na odseku Gabrška Gora – Črni vrh, Pasja ravan – Ljubljanica, na odseku Krim, Mokrec - Velika gora, Dimovac – Risnjak (Habrnal in drugi 2005, 50).

3.1.7 Varnostna situacija neposredno pred 2. svetovno vojno

V letu 1938 je prišlo na vrsto reševanje vprašanja zavarovanja severnega dela zahodne fronte, toda situacija se je nenadoma povsem spremenila (Habrnal in drugi 2005: 50). V marcu tega leta je Nemčija zasedla Avstrijo in s tem postala »močna, nevarna in neposredna soseda Jugoslavije«, ki je bila zmožna nanjo vršiti »neprestan vojaški, politični in ekonomski pritisk«, vzporedno s tem pa je »postala tudi neposreden sosed Italije, s čimer so se njuni interesi proti jugovzhodu začeli križati« (Terzič 1982, 229).

Tedaj je Mala antanta obstajala le še na papirju, saj je marsejski atentat bistveno ohladil odnose med Jugoslavijo in njeno dotedanjo največjo zaveznico Francijo, njeno mesto pa je vedno bolj prevzemala Nemčija, ki je s tem uspešno razbijala odnose med ostalimi članicami Male antante. Medtem, ko je ta z Jugoslavijo poglobljala politične in gospodarske odnose, je z najpomembnejšo članico Male antante Češkoslovaško ravnala odkrito sovražno (Krizman 1975, 89–90). Dokončno je Mala antanta izgubila svojega temeljnega sovražnika, ko je bil poleti 1938 podpisan sporazum z Madžarsko. Podobna pa je bila tudi usoda Balkanskega pakta po tem, ko je bil z Bolgarijo dva meseca prej podpisan Sporazum o enakopravnosti v oboroževanju in o izogibanju sili pri medsebojnih odnosih, s čimer je tudi ta pakt izgubil svojo veljavo (Krizman 1975, 99–100). Jugoslavija je postajala vedno bolj osamljena, na mesto glavne agresorke pa je navkljub dobrim odnosom prihajala Nemčija, silam osi pa se je vedno bolj približevala tudi Madžarska in kot taka postajala izhodišče za nadaljni nemški prodor proti jugovzhodu (Teržič 1980, 238–241).

Glede spremenjeno mednarodno situacijo prišlo na predlog načelnik glavnega generalštaba Dušana Simovića do razširitve jugoslovanske defenzivne vojne doktrine, dotlej omejene na zahodno fronto, na vsa možna bojišča Balkanu. Po njegovem mnenju je bilo namreč sovražnikov za uspešno izvedbo ofenzive preveč, zaveznikov pa ni bilo več oziroma so bili predaleč, jugoslovanska vojska pa je bila za spopad z ofenzivno doktrino sil osi preslabo gibljiva ter slabo in zastarelo oborožena. Tako se je poslužila izkoriščanja zemljišča, utrjevanja, rušenja in oviranja in zadržajoče obrambe tudi na avstrijski oziroma nemški in madžarski meji, katere ozemlje bi Nemci prav tako lahko izkoristil za vpad na ozemlje Jugoslavije, ter na tak način podaljšuje odpor proti agresorju, ohrani živo silo in podaljša potek vojne do ugodnejše politično-strateške situacije na Balkanu (Habrnal in drugi 2005, 55–56, Teržič 1982, 157–161).

V skladu s tem je bila že junija 1938 odobrena združitev severne in zahodne fronte v smeri Ratitovec – Javorjev vrh – Jelovica – Radovljica – Dobrač in naprej proti Tržiču, predviden pa je bil postopen prenos gradbenih zmogljivosti na nemško in madžarsko mejo. Na zahodni meji naj bi se obseg del zmanjšal, poudarjeno je bilo le zavaravanje meje pred vdorom sovražnikovih hitrih enot. »Utrjevanje naj bi se nadaljevalo v smeri proti Reki in na območju Vrhiških vrat, kjer je bil poudarek na odsekih Goli vrh – Raskovec in Vinji vrh – Stražišče. Na drugih odsekih naj bi gradili pas ovir in poljske fortifikacije, ojačane z lahкими objekti na tankovskih smereh; to so bile smeri čez vasi Rovte, Logatec, Rakek in Ravne na Blokah« .(Habrnal in drugi 2005, 51; 55).

Nenadna preusmeritev utrjevanja iz zahodne fronte je delno temeljila na izboljšanju odnosov med Italijo in Jugoslavijo. Mussolini je namreč kljub zavezništvu z Nemčijo navkljub zbal, da se Jugoslavija ne bi preveč zbližala z Nemčijo, s čimer bi se ta še močnejše usidrala na ozemlju, za katerega je veljalo, da sodi v italijansko interesno območje. Zato se je po nemškem zgledu odločil za novo metodo reševanju jadranskega vprašanja. S političnim sporazumom z Jugoslavijo bi le-to začasno »kloroformiral« oziroma uspaval, Italiji bi omogočil gospodarski prodor na njeno ozemlje in posledično vzpostavitev italijanske dominacije, ko pa bi bil pripravljen, pa bi si Jugoslavijo s silo vzel. Načrt je začel uresničevati že po zmagi nad Abesinijo, ko je Mussolini izrazil pripravljenost, da izboljša odnose s svojo vzhodno sosedo. V teh nemirnih časih je jugoslovanska stran ponudbo sprejela odprti rok, saj ji je ponujal to, kar je želela že ves čas svojega obstoja – garancijo zahodne meje. Takratni profašistično usmerjen ministrski predsednik in zunanji minister v isti osebi Milan Stojadinović je postavil temeljna vprašanja na pogajanjih, in sicer prijateljski pakt, neodvisnost Albanije, zatrtje ustaškega gibanja in zagotovitev temeljnih pravic jugoslovanski manjšini v Italiji. Pogoj iz italijanske strani pa je bilo zatrtje primorskega in istrskega iredentizma v Jugoslaviji. Z italijanske strani večjih zadržkov ni bilo in po štirih mesecih bolj ali manj skrivnih pogajanj je bil 25. marca 1937 podpisan Sporazum Ciano-Stojadinović (Beograjski sporazum), ki ga je sestavljal politični sporazum in dodatni gospodarski sporazum (Terzić 1982, 223–224; Milak 1987, 137–139; Pirjevec 1995, 96–98).

S tem se je Stojadinović zadovoljil in odkrito nakazal interes nadaljnega zbliževanja s silami osi, kar je Italija hotela v obdobju po nemški zasedbi Avstrije nadgraditi celo z vojaškim paktom (Terzić 1982, 234). Nemška strateška pozicija se je bistveno izboljšala, s treh strani je obkolila je Čehoslovaško, nemške južne meje so se prestavile na veliko naravno prepreko Alp, proti jugovzhodu pa je dobila širok in odprt, za prodor oklepnih in motoriziranih enot idealen dostop do Panonske nižine, s tem pa je narastel tudi strah pred njenim nadaljnjim prodiranjem proti Jadranu. Predlagani pakt Italije z Jugoslavijo bi popravil ravnotežje moči, pomenil pa bi tudi skupno obrambo kot tudi zagotovitev, da se Jugoslavija ne bo močnejše vezala na Nemčijo. Jugoslavija je v teh razmerah želela ostati v dobrih odnosih z Nemčijo, toda istočasno pa je potrebovala tudi boljšo zaščito pred Nemčijo, ki pa jo je v tedanjih razmerah lahko dala le Italija. V nameri nevtralizacije nemškega vpliva v Jugoslaviji, se je italijanski zunanji minister grof Ciano s Stojadinovićem sporazumel celo o medsebojni delitvi Albanije. Vse to je bilo princa regenta, kneza Pavla, dovolj. Zaradi profašistične politike, nerešenega nacionalnega vprašanja, pritiska francoske in britanske vlade, nestrinjanja z

njegovo zunanjo politiko in težnjo, da zvleče Jugoslavijo v tabor sil osi in vedno manjše podpore javnosti je knez Pavle organiziral Stojadinovičev padec, ta pa je moral dajati vtis, da se je ta zgodil izključno zaradi notranjepolitičnih vzrokov, to je zaradi zaostrenih odnosov med Srbi in Hrvati (Teržič 1982, 241–242).

Aprila 1939 je kot odgovor na nemško okupacijo preostanka Češkoslovaške, Mussolini napadel in skoraj brez odpora zasedel Albanijo, kar je Jugoslavija sprejela brez protestov (Blinkhorn 1995, 70; Pirjevec 1995, 103). Obdobja italijanskega nezaupanja do Nemčije je bilo začasno konec v maju istega leta, ko sta zunanja ministra obeh držav podpisala Pakt o prijateljstvu in zavezništvu oziroma Železni pakt, s katerim sta se Nacistična Nemčija in Fašistična Italija obvezali, da si bosta v primeru vojne medsebojno vojaško pomagali in sodelovali v vojni proizvodnji, obenem pa onemogočal možnost separatnega mira (Teržič 1982, 256; The Italo-German Alliance 1939). Tako je bilo dokončno konec tudi upanja, da bi Italija pristopila k protinemškemu taboru. To je bila iluzija, ki sta jo dotlej še gojili Velika Britanija in Francija, in zaradi katere sta dovolili Italiji, da se razširi po Balkanu (Ciano 1960, 126; 173).

S tem je Jugoslavija izgubila edinega možnega zaveznika, ki bi jo lahko obvaroval vojne. Ni ji preostalo drugega, kot da razglasi nevtralnost in upa na najboljše (Krizman 1975, 109). Prva grožnja Jugoslaviji se je pojavila ob nemškem napadu na Poljsko. Takrat naj bi se po Hitlerjevem predlogu Italija polastila Hrvaške in Dalmacije, a je Mussolini to idejo zavrnil, saj naj bi bila Italija pripravljena na vojno šele leta 1942 (Krizman 1975, 106–108). Toda po hitrem zlomu Poljske si je zaradi francoske in britanske vojne neaktivnosti premislil in pričel priprave za ofenzivo proti Jugoslaviji in Grčiji ter defenzivo proti Franciji, a se je vojni na nemški pritisk odpovedal, ker bi se s tem porušila takratna za Nemčijo ugodna polična situacija na Balkanu (Teržič 1982, 266). Ob zanesljivem zlomu Francije je Mussolini ponovno spremenil svoje vojne načrte in se je v upanju, da bo zavzel Korziko, Savojo in Tunizijo, odpovedal defenzivnim načrtom na svoji zahodni meji, in Franciji junija 1940 napovedal vojno, čeprev je bilo jasno, da je italijanska vojska v obupnem stanju in da je napad prek trdovratne alpske ovire okrepljene s kompleksom 400 utrdb alpskega odseka Maginotove linije, obsojena na pogubo (Krizman 1975, 113; De Risio 1984, 29; Knox 2001, 78).

Dejansko je vojska štela 1,6 milijona mmož, manj kot leta 1915, to pa zato, ker jih več. niso mogli opremiti. Predvsem pa je bila slabo opremljena za potrebe sodobne vojne. topništva je bilo premalo, opremljeno je bilo v glavnem z orožjem iz prve svetovne vojne, prav tako

tudi protiletalska zaščita. Lahkih 3-tonskih tankov, med drugim zelo občutljivih, je bilo veliko več kot srednjih tankov (70 15-tonskih tankov), težkih tankov pa sploh ni bilo. Letalstvo je uživalo pretiran sloves predvsem zaradi spektakularnih napadov v začetku tridesetih let /.../ in zaradi lahkih zmag v Etiopiji in Španiji. od 3000 bojnih letal, na katera se je skliceval duce v svojih govorih, jih je bilo uporabnih manj kot 1000 (Milza 2012, 752).

Hitri prehod iz obrambnega v ofenzivni razpored sil je izzval težave v logističnem in operativnem pogledu, vendar je kljub temu v juniju 1940 Italiji uspelo na zahodni fronti zbrati skupino armad, ki je štela 312.000 vojakov in 12.500 častnikov. Te sile so bile opremljene z 19 težkimi topovi, 1008 topovi srednje in 1.922 topovi lahke artilerije, 664 81-milimetrskimi monometi, 2.487 45-milimeterskimi minometi, 14.271 mitraljezi in 15.162 puškomitraljezi (De Risio 1984, 28–29). Tej sili se je 400-kilometrski fronti nasproti postavilo 175.000 mož (od katerih je bilo le 85.000 v bojnih enotah) razporejenih pa v 3 utrdbenih sektorjih (Savoia, Dauphinée, Primorske Alpe), pri čemer je vsak sektor branila le ena divizija, in po tri slabo opremljene in izurjene rezervne pehotne divizije (De Risio 1984, 31–32). Italijani so napadli s 32 divizijami in prodrli kakih 7 kilometrov v globino, kjer se je napredovanje ustavilo ob prvih francoskih utrdbah. Ob tem so Italijani utrpeli 631 mrtvih, 616 izginulih, 2631 ranjenih, 2151 hospitaliziranih zaradi ozeblin, Francozi pa 37 mrtvih (Sica 2011, 88). »Napad v Alpah je pokazal popolno nepripravljenost vojske, splošno pomanjkanje ofenzivnih sredstev in največjo nesposobnost poveljstva« (Ciano 1960, 176).

Mussolini je hotel nemudoma popraviti slab vtis, zato se je že v juliju ponovno začel poigravati z napadom na Jugoslavijo. V zvezi s tem je bil avgusta izdelan nov vojni načrt imenovan »E« (Emergenza), ki je že upošteval izkušnje iz junijske vojne. Ta je namreč že temeljil na aktivnem sodelovanju Madžarske¹⁴ in na nemškem privoljenju, da Italija napade iz Avstrije, s čimer bi se izognila utrjeni mejni črti na reliefno pestrem območju. Uporabila bi namreč manever klešč, pri čemer bi en krak prodiral v smeri Col – Ljubljana – Zagreb (2.armada z 9 pehotnimi in 2 alpinskima divizijama, skupaj 250.000 ljudi), drugi pa iz Štajerske in Koroške (6.armada z 2 pehotno-motoriziranima, 2 alpinskima, 2 hitrima, 1 motorizirano in 1 okeпно divizijo s 150.000 ljudmi), pravtako v smeri Zagreba, sodelovala pa bi tudi 8. armada (7 pehotnih divizij s 150.000 ljudmi), ki bi delovala v smeri Ilirska Bistrica

¹⁴ Ko je 16.junija Madžarska vlada Italiji ponudila vojaško sodelovanje v primeru italijansko-jugoslovanske vojne, je to dejanje obrazložila z besedami, da to počne »ker ve, da pot v Jugoslavijo ne pelje prek krasa, temveč preko Drave« (Terzić 1982, 277).

– Karlovac (Terzić 1983, 68). Ker Hitlerju tedaj drezanje v balkanski sod smodnika spet ni ustrezalo, je primoral svojega zaveznika, da preloži uresničitev svojega sna – triumfalno vojno v slogu Julija Cezarja, na ugodnejše čase. Ravno tedaj si je namreč pridobival izhodišča za napad na svojo naslednjo žrtev – Sovjetsko zvezo, na tak način preprečeval zaveniško intervencijo z bližnjevzhodne strani, obenem pa tudi strateško obkoljeval Jugoslavijo (Terzić 1982, 279; De Risio 1984, 87). Povsem enako kot je pred približno desetimi leti, konec dvajsetih, poskušal Mussolini, pa mu to zaradi diplomatske aktivnosti Aleksandra Karađorđevića, ali pa le lastne nerodnosti, ni uspelo. Madžarsko žitnico, romunjska petrolejska polja, bolgarsko zahodno obalo Črnega morja in mostišče k Bosporju ter naprej na Bližnji vzhod, skratka ekonomsko bazo za nadaljna osvajanja in življenski prostor za presežek prebivalstva je Mussoliniju počasi speljeval konkurent in zaveznik v enem (Krizman 1975, 110; Terzić 1983, 241). Če je Hitler že zavladal Podonavju in Balkanu, mu Mussolini nikakor ni smel dovoliti, da bi zavladal še vzhodnemu Sredozemlju (Terzić 1982, 291). Od njega je oba ločila le Jugoslavija in Grčija, ki pa si ju je moral polastiti pred Nemci ter obenem napasti Egipt iz Italijanske Libije in od tam pregnati številčno šibke Angleže.

Jugoslaviji je bila sprememba politike znana. Že 31. decembra 1939 je italijansko Vojno ministrstvo, ki je usmerjalo gradnjo italijanskih utrd na Alpskem zidu, izdalo okrožnico 15.000, v kateri se jasno izraža prehod iz obrambne na napadalno doktrino. Po njej naj utrdbe ne bi več služile kot zapora sovražnikovemu prodoru, temveč tudi izhodišče za invazijo, zato so začeli graditi velike podzemne prostore, v katerih bi lahko omejen čas bivalo veliko število ljudi (Jankovič Potočnik 2004, 173). Poleg tega se je v Rimu vedno bolj pogosto govorilo o zavzemanju Grčije in Jugoslavije, kar so potrjevali tudi premiki vojaških enot proti severu (Terzić 1982, 266; 278–279). Leta 1940 je bilo tudi konec napol legalnega združevanja in kulturnega delovanja primorskih Slovencev, ki se je razmahnilo po Sporazumu Stojadinović – Cvetković, saj je bilo nasilno zatrto z množičnimi aretacijami (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000, 83). Prijateljskim odnosom z Italijo je pohajala sapa.

Po prvotnem načrtu iz leta 1939 naj bi se nadaljevala gradnja jugoslovanske utrdbene črte na odseku Blegoša, nadaljevalo naj bi se delo na odsekih Hlavče Njive – Lavrovec, Sv.Trije Kralji – Strmica in na Gornjejelenjskem odseku, območje med Velikim Raskovcem in Vinjim vrhom pa naj bi varovala le poljska fortifikacija (Habrnal in drugi 2005, 56; 58). »Odsek Vinji vrh – Stražišče naj bi se na novo projektiral, pri tem naj bi bilo poudarjeno utrjevanje Slivnice. Oviranju naj bi potekalo prednostno na območjih Žirovnica – Vintgar, Bohinjska Bela – Kupljenik, zahodni del Ratitovca, Visoki vrh – Kotlič, Križna gora - Knežji vrh in

Petelinov vrh – Skalovec. Hkrati je bil potrjen predlog poveljnika štaba za utrjevanje, da naj bi prekinili gradnjo velikih težkih objektov francoskega in češkoslovaškega tipa in začeli graditi kot nadomestne rešitve male tipske objekte. Ohranili naj bi približno enako ognjeno moč in odpornost« (Habrnal in drugi 2005, 56; 58).

V tem času je bila še vedno prioriteta utrjevanje na severni fronti, kamor naj bi bila premeščena večina delovne sile z Zahodne fronte, pri čemer pa se dela na Zahodni fronti ne smejo ustaviti, ampak naj se utrjevanje nadaljuje le v obliki ojačane poljske fortifikacije (Terzić 1983, 698). Dela na težkih objektih so bila prekinjena, razen na odpornih točkah, ki so jih gradila civilna podjetja (Hlavče Njive, Goli Vrh, Hrastov grič) (Habrnal in drugi 2005, 66).

Toda zaradi vznemirljivih poročil jugoslovanske obveščevalne službe marca in aprila 1940 so se obnovila dela na zahodni fronti v velikem obsegu (Habrnal in drugi 2005, 67–68). »Namesto težkih objektov, ki se še niso začeli graditi, naj bi se odločili za gradnjo primerne števila gnezd ojačene fortifikacije. Upočasnila se je gradnja utrjenih centrov obrambe in spremembe so bile ponovno tudi v načrtih odpornih točk. Njihovi artilerijski bojni bloki so bili prečrtani, na mestu težkih pehotnih bojnih blokov pa naj bi predvideni bistveno manjši objekti, ki bi zagotavljali minimalno sposobnost bojevanja.« Gradnja predstražnih položajev je bila načrtovana le na glavnih smereh. Pri gradnji naj bi se utrdbeni odsek 1 usmeril predvsem na glavne položaje na območju Travni vrh – Petkovec in vse črte v gozdni coni na levem krilu, odsek št.2 naj bi se usmeril na levo krilo odseka, s čimer bi preprečil vdretje sovražnika v zaledje utrjene črte, odsek št.3 bi gradil glavne položaje v smeri Žirovski vrh – Goli vrh in zaledne položaje na območju Sv. Križ – Sv. Urban, utrdbeni odsek št.4 naj bi s poljsko fortifikacijo zaprl smer med Savo Bohinjko in Selščico ter zgradil predstražne in glavne položaje v smereh k.1013 – Posečnik in kota 1201 – Prva Ravan, 5.utrdbeni odsek pa bi se usmeril v gradnjo predstražnih in glavnih položajev južno od črte Ivanovo Selo – Vinji vrh proti cerkniškemu močvirju, na črti Rakek – Begunje – Selšček, Rakek – Cerknica – Debela Slivnica in na gerovskem odsek. Utrjene črte zahodne fronte je bilo potrebno pripraviti za odbitje sovražnikovega napada ne glede na fazo gradnje, za kar je bila potrebna velika mera improvizacije (Habrnal in drugi 2005, 68). »Poleg tega so bili zaključeni načrti oviranja in rušenja v obmejnem pasu globine 50 km in načrti rušenja komunikacij in drugih objektov v notranjosti« (Terzić 1983, 153). Po tem naj bi bila Jugoslavija pripravljena na pričakovan napad.

Toda Mussolini je ponovno preusmeril svojo ost in napadel v severni Afriki. 13. septembra 1940 je 10. italijanska armada, sestavljena iz šestih pehotnih divizij in osmih oklepnih bataljonov, prešla v napad. Po zapornem topniškem obstreljevanju britanskih obmejnih položajev pri Solumu, se je preko libijsko-egipčanske meje počasi, neodločno in previdno začela pomikati ogromna italijanska oborožena sila v svojevrsti, skoraj paradni, formaciji, pri čemer so ji umikajoče se male britanske gibljive formacije prizadejale velike izgube. Do 17. septembra, ko so dosegli 90 kilometrov od izhodišča oddaljeni Sidi el Barani, so Italijani izgubili 3500 mož, Britanci pa 160. Tam so se vkopali za naslednje tri mesece, obenem pa razglasili veliko zmago (Churchill 1964, 419). Italijanskemu generalštabu so bili več kot očitno povsem neznani »osnovni pojmi o vodenju vojne v puščavi« (De Risio 1984, 55). Kratkotrajna ofenziva do Sidi el Baranija je pokazala, da so se tri mesece po vstopu v vojno, vojne v puščavi lotili povsem »brez natančnega načrta, brez idej in brez jasne predstave o posebnih pogojih na tem bojišču« (De Risio 1984, 56).

V oktobru je Hitler Mussolinija po njegovih lastnih besedah ponovno postavil pred izvršeno dejstvo (Ciano 1960, 193). Nemška »izobraževalna vojna misija« v obliki ene motorizirane in ene oklepne divizije se je nastanila v Romuniji, poleg tega pa je bil dosežen dogovor, da bo romunska naftna polja varoval Luftwaffe (Krizman 1975, 111; Terzić 1982, 323). »Hitler je Romunijo enostavno priključil k svojemu ozemlju« (De Risio 1983, 93). Ravnotežje z Italijo je bilo porušeno z Italijo in Mussolini je nemudoma terjal uravnoteženje v obliki napada na Grčijo. Vojaško poveljstvo mu je napad odsvetovalo, saj naj bi bile razpoložljive sile nezadostne, predvidenega izkrcanja v Prevezi na SZ obali Grčije pa mornarica ni mogla prevzeti zaradi preplitvega morja (Ciano 1960, 193–194). Vsem opozorilom navkljub je bil 28. oktobra sprožen napad z na hitro zbranimi, nepopolnimi silami, ki so napadle v predelu Pinda in Epira, od planine Gramos do Jonskega morja, s ciljem, da se v prvi fazi osvoji Epir, nato pa prodira dalje do Aten, pri čemer so Italijani pričakovali le blag grški odpor. Za tak potek naj bi bilo 9 divizij, nastanjenih v Albaniji, dovolj, ki pa bi jih tekom napada dopolnjevali z iz Italije prihajajočimi svežimi enotami. Italijani so prodirali v smeri Kalpaki (Elaia) in ob obali, kjer so zavarovali mostišče na reki Kalamas, pri čemer so se soočali s težavnim terenom, njihovi lahki in srednji tanki pa so se izkazali za povsem neoperativne na hribovitem terenu in blatnih cestah, k čemur je obilno pripomoglo jesensko deževje. 1. novembra zasedli Konitso in dosegli glavno grško obrambno linijo. To je alpska divizija Julija prebila na področju Pinda in napredovala proti Metsovunu. Grško poveljstvo se je zavedlo nevarnosti in nenudoma poslalo okrepiteve na ogroženo področje. Italijani so se kljub

temu do 3. novembra prebili do Vovouse, 30 kilometrov severno od Metsovuna, nato pa jim je zmanjkalo ljudske sile in zalog za napredovanje. V naslednjih dneh so jih s svežimi silami okrepljene grške enote prisilile v umik in do 13. novembra je bilo bojišče stabilizirano. Italijani so prešli v defenzivo in postalo je jasno, da je invazija spodletela, kar je postalo še očitneje, ko so Grki, polno mobilizirani in okrepljeni s silami iz neaktivne grško-bolgarske meje prešli v protinapad in postopoma do 26. decembra zasedli območje južne Albanije oziroma Severnega Epira (Šiljegović 1961, 35–37; Wikipedia (en.): Greco-Italian War).

Da bi bila katastrofa še večja, so Britanci z letalskim napadom na pristanišče Terento za šest mesecev izločili iz boja polovico italijanske mornarice, izkoristili italijansko kršenje grške nevtralnosti in zasedli pristanišče Suda na strateško pomembni Kreti (Churchill 1964, 423, 420–421), 6. decembra pa sprožili napad v puščavi, ki je temeljil na uporabi oklepnih enot, mobilne artilerije in učinkoviti zračni podpori, ter v šestih tednih prodrli 300 kilometrov proti zahodu zavzela dve močno utrjeni pristanišči v Italijanski Libiji, in sicer Bardio in Tobruk, ujela 113.000 vojakov in zaplenila 700 topov (Churchill 1964, 423–425). S tem je bilo konec t.i. vzporedne vojne, za katero je Mussolini mislil, da jo bo lahko vodil na enak način kot Nemčija. Italija je dobila vlogo podrejenega zaveznika, s tem pa je bilo tudi konec njene vojaške in politične neodvisnosti v odnosu do Nemčije (De Risio 1984, 120).

Italijanski vsesplošni polom je prekrizal nemške načrte. Prisotnost Angležev v Grčiji, možnost zloma Italijanov in nejasen status nevtralnih držav Balkana je zmanjševal možnosti za uspeh načrtovane invazije na Sovjetsko zvezo in s tem ugoden razplet celotne vojne za Nemčijo. Hitler si je moral zavarovati južni bok rajha, zato je terjal razjasnitev nejasnega statusa Bolgarije in Jugoslavije (Krizman 1975, 145; Terzić 1983, 10). Bolgarija je popustila prva in 1. marca 1941 pristopila k silam osi (Krizman 1975, 122). Na njeno ozemlje začele prihati nemške vojaške enote z namenom, da »intervenirajo na Balkanu in da napadejo Grčijo ne samo da bi ponudili pomoč Italijanom in preprečili britansko intervencijo v Grčiji, temveč predvsem da bi zavarovali desni bok in zaledje pri napadu na Sovjetsko zvezo, preprečili Britancem, da vzpostavijo bojišče na Balkanu in da bi prodrli v vzhodno Sredozemlje, na Bližnji vzhod in nato tudi v Indijo« (Terzić 1983, 241). Jugoslavije je bila dokončno z vseh strani v skupni dolžini 3000 kilometrov, razen relativno kratkega, 300 kilometrov dolgega mejnega odseka z Grčijo, obkoljena s sovražniki, kakršen koli vojaški uspeh pa ji je bil onemogočen, saj so bile možnosti za uspešno vzpostavitev neke nove solunske fronte glede na nastalo strateško situacijo zelo slabe. »Najobčutlivejša smer po dolini Morave in Vardarja je bila namreč ogrožena po vsej svoji globini«, saj je bila s prihodom Nemcev v Romunijo ter

Bolgarijo utrjeni zahodna in severna fronta povsem izmanevrirani (Terzić 1983, 188–189). Glede na okoliščine se je jugoslovanska vlada odločila, da pristopi k trojnemu paktu. Podpis pristopa 25.marca 1941 je sprožila burne reakcije v jugoslovanski javnosti, vojski in pri Britancih, ki so ji 1. marca celo ponudili Jugoslaviji revizijo meje z Italijo v zameno vstop v vojno na britanski strani. Ker pri vladajočih krogih niso našli pozitivnega odziva, so se preusmerili k politični opoziciji, srbskim nacionalistom in določenim krogom v vojski. Ti so pod vodstvom generala vojaškega letalstva Dušana Simovića v noči s 26. na 27. april izvedli državni udar. Oblikovana je bila nova vlada, regentstvo je bilo ukinjeno, princ Peter II. je bil razglašen za polnoletnega in s tem za kralja. V strahu pred napadom je nova vlada zatrdila, da pristop k trojnemu paktu še velja (Dolenc 2005, 412–414). Toda Hitler je imel dovolj dvoličnosti Jugoslavije. Nenudoma jo je zahteval razbiti kot vojaško silo in državo, zaradi česar je bilo potrebno načrtovano invazijo na Grčijo docela revidirati in jo čvrsto povezati z operacijskim planom za napad Jugoslavijo, ki je terjal aktivno sodelovanje madžarske in italijanske vojske, za zasedbo jugoslovanskega ozemlja pa tudi pomoč Bolgarije (Terzić 1983, 31–32).

»Italiji, ki je že bila v vojni z Veliko Britanijo in Grčijo, tedaj sicer ni bilo do vojne z Jugoslavijo, v sodelovanje pa je privorila predvsem zato, da bi pridobila velik del ozemlja« (Ferenc 2005, 579). Ravno tistega, po katerem je hlepela že od prve svetovne vojne dalje. Hitler se je zavedal šibkosti italijanskega zaveznika, zato mu je v začetni fazi spopada dodelil pomožno vlogo zavarovanja nemškega desnega boka oziroma vezavo sovražnika nase na rapalski meji. Ko pa bi prodor nemške druge armade iz smeri Avstrije in Madžarske dovolj razrahljal bojišče, bi italijanska vojska prebila Zahodno fronto med Prezidom in Cerkniškim jezerom ter začela prodirati v smeri proti JV med jadransko obalo in linijo Ljubljana – Kočevje – Vrbsko – Ogulin – Dvor – Banja Luka vse do črte Split – Jajce (Terzić 1983, 89–90).

Letalstvo naj bi uničilo letališča jugoslovanskega vojnega letalstva, napadlo jugoslovanske pomorske baze v Boki Kotorski, Splitu in Šibeniku ter podpiralo operacije kopenske vojske, mornarica pa je imela nalogo podpirati operacije italijanske 2.armade na področju Reke in zavarovati pomorski promet med Italijo in Albanijo (Terzić 1983, 250).

Na nasprotni strani je imela jugoslovanska vojna pripravljen t.i. vojni plan R-41, ki je predvideval čim dlje trajajočo zadržavajočo obrambo na vseh mejah, razen na albanski. Tam bi z napadom ob sodelovanju Grkov uničili Italijane in s tem zavarovali kasnejši postopen

umik vseh jugoslovanskih sil z meja najprej proti Bosni in Osrednji Srbiji in nato naprej proti jugu, kjer naj bi se vzpostavila skupna grško-jugoslovanska-britanska fronta. (Habrnal in drugi 2005, 304; Terzić 1983, 164). Ob tem bi v prvem ešalonu sodelovalo 27 divizij (87% enot), medtem ko bi strateško rezervo sestavljale le 4 divizije. Tu je šlo za povsem tipično kordonsko razporeditev (Terzić 1983, 164; 170; 650; Guštin 2005, 410).

Neovirano mobilizacijo naj bi zagotovili posadkovni polki, ki naj bi zavarovali utrjeno mejo, kjer pa mejnih utrd ni bilo, pa so to funkcijo izvajale enote rezervne vojske. Te enote so bile povečini sestavljene iz graničarjev in mirnodopskih posadkovnih enot, ki bi se ob prehodu na vojno stanje popolnjevale z med 40 in 50 let starimi rezervisti iz bližnje okolice, ki bi se lahko odzvali mobilizaciji v najkrajšem možnem času, to je od 12 do 24 ur. Po načrtu R-41 naj bi italijansko mejo branili štirje posadkovni polki, dva samostojna posadkovna bataljona in štirje posadkovni artilerijski divizioni, poleg njih pa bi mejne odseke okrepili tudi z deli operativne vojske (Terzić 1983, 175–176). Tako je bilo predvideno, da 7. jugoslovanska armada brani fronto od Radgone do Karlobaga in se pod pritiskom sovražnika umika proti Bosni in nato naprej proti jugovzhodu. Potemtakem bi njen Triglavski planinski odred branil mejno bojišče proti Avstriji in Italiji od slapa Rinke pa do Blegoša, Triglavska divizija naj bi branila odsek od Blegoša do Bičke gore, Risnjački planinski odred pa odsek od Bičke gore do Suška (Terzić 1983, 265–266).

Ob prihajajočem napadu sil osi jugoslovanska vojska ni razglasila splošne mobilizacije, temveč se je nahajala v fazi splošnega aktiviranja oziroma tajne mobilizacije (Terzić 1983, 223–226). Poleg tega pa je v spopadu proti njeni strani kazalo še mnogo drugih dejstev. Njene enote so bile slabo gibljive, pri čemer so še aktivno uporabljali volovske vprege, njena oborožitev je bila nezadostna, zastarela, sestavljana iz raznovrstnih tipov in kalibrov, saj je bila zaradi slabo razvite industrije primorana večino bojnih sredstev, pa tudi železne elemente za gradnjo utrd, uvažati iz tujine (Mikeln 1981, 70–71, Jankovič Potočnik 2004, 42–43). Vendar je tudi to postalo nemogoče, saj so države proizvajalke v tedanjem evropskem spopadu potrebovale industrijo za svoje lastne vojne napore (Velika Britanija), ali pa Jugoslaviji kot možni bodoči sovražnici prekinila prodajo določenih artiklov ali pa predajala nepopolna orožja in opremo. Slednje je veljalo predvsem za Nemčijo, ki je Jugoslaviji po zasedbi Češkoslovaške prekinila dobavo jeklenih strelnih lin in zvonov, zaradi česar je velik del utrdbenih objektov ostal nedokončan, ali pa dobavljala mitraljeze brez nabojev, tovarnjake brez gum, protitankovska orožja brez pripadajočega streliva. Ti trgovski odnosi so dosegli

vrhunec s primerom prek kliringa kupljenih, a nikoli dobavljenih nemških bombnikov Do-215 (Terzić 1983, 140–143; Habrnal in drugi 2005, 54; 103).

Poleg omenjenih materialnih pomankljivosti vojske pa je Jugoslaviji vedno bolj grozil tudi notranji razkol in peta kolona. Vse aktivnejše so postajale madžarske, nemške, albanske manjšinske organizacije, ki so se prizadevale za priključitev k svoji matični državi, ustaško gibanje pa je po podpisu sporazumu Cvetković – Maček 11.8.1939, s katerim je bila ustanovljena avtonomna Banovina Hrvaška, ponovno dobilo krila, z obnovitvijo italijanskih ozemeljskih teženj po jugoslovanskem ozemlju pa so se obnovili tudi stiki s fašistično oblastjo. Tako se leta 1940 začnejo pogovori o prihodnji ureditvi hrvaške države, poleg tega pa je s podporo Italije obnovljeno Glavno ustaško poveljstvo v Lucci in ustaški centri v Trstu, Reki, Zadru in na Lastovu, obenem pa okrepil vohunsko dejavnost na jugoslovanskem ozemlju v korist Italije (Todorović 1967c, 321; Pirjevec 1995: 102).

Ko je po državnem udaru v Jugoslaviji med sile osi padla odločitev o napadu na Jugoslavijo, je Mussolini nenudoma priklical k sebi Anteja Pavelića, ki mu je potrdil svoje že prej dane obveze napram Italiji. To je dodelitev Dalmacije Italiji, ustanovitev monarhično urejene Neodvisne države Hrvaške pod vladarsko hišo Savojevcev, ki pa bi bila v personalni uniji s Kraljevino Italijo in pod italijanskim neposrednim vplivom (Terzić 1983, 514; Terzić 1983, 39).

Obudil se skupni italijansko-hrvaški načrt razbitja Jugoslavije od znotraj s tem pa se je končno začelo reševati tudi za Italijo tako pomembno jadransko vprašanje, ki je pomagalo Mussoliniju priti na oblast davnega leta 1922. Če se mu je zataknilo pri vzpostavitvi sredozemskega imperija, mu je precej dobro kazalo vsaj z vzpostavitvijo dominacije nad Jadranom. Prišlo je do usodnega trenutka za 21 let staro, za obe strani krivično rapalsko mejo. Bilo je le še vprašanje kdaj in kje bodo italijanske sile vdrle na jugoslovansko ozemlje.

3.2 Analiza geografskih dejavnikov v porečju Selške in Poljanske Sore ter njihov vojaško-geografski pomen

»Vojaškogeografske smeri se prilagajajo izoblikovanosti površja in infrastrukturi ter sledijo prometno-tranzitnim tokovom. Za razmajetev posameznih vojaškogeografskih smeri se načeloma uporabljajo posamezne reliefne oblike, kot so gorska veriga, črta razvodja ali posamična regionalno zaokrožena območja« (Bratun 2005, 30).

Če dolini Poljanske in Selške Sore zadostita vsem tem pogojem, lahko to območje okarakteriziramo kot eno od možnih vojaškogeografskih smeri, kjer bi italijanska vojska izvedla prodor proti Škofji Loki in nato naprej proti svojemu operativnemu cilju Ljubljani.

Pri tem pa moramo upoštevati, da sta raven in obseg vojaških aktivnosti pogojena z vplivi geografskih dejavnikov, ki »omogočajo vrednotenje in izdelavo ocen na obrambnem , zaščitnem in varnostnem področju na izbranem območju« (Bratun 2005, 23).

»Geografski dejavniki so osnova za pripravo, vodenje, izvajanje in analizo vojaških aktivnosti, nadalje pa tudi oceno položaja, odločanje in izvršitev nalog, in sicer tako v času priprave na vojno kot v času vojne« (Bratun 2005, 23.). Delimo jih na:

- »splošne: položaj, oblika in velikost območja vojaških aktivnosti, meje in njihova tipologija;
- fizične: geološke značilnosti, relief, vremenske značilnosti, vodne razmere, pedogeografska zgradba in vegetacija;
- družbene: demografske značilnosti in poseljenost, kmetijstvo, gospodarstvo, prometni tokovi, upravna ureditev in urejanje prostora za obrambne potrebe« (Bratun 2005, 27).

3.2.1 Geografski položaj in lega področja

Selška in Poljanska dolina ležita v zahodnem delu slovenskega predalpskega sveta (Bat 1996, 9). Obsegata ves hriboviti svet do razvodnih višin, s katerega se vode odteka v Selško in Poljansko Soro (Planina 1973, 9). Skupaj tvorita jedro škofjeloškega hribovja. V smeri vzhod – zahod povezujeta Savsko ravnico z jadranskim povodjem, v smeri sever – jug pa ležita na prehodu alpskega sveta v dinarski svet oziroma med predgorjem Alp in Notranjskim podoljem Visokega kraškega sveta. Njuno ozemlje sega pod vzhodni greben Julijskih Alp, se naslanja na planoto Jelovica, pod greben Šmohorskega hribovja. Na jugu ju omejuje polhograjsko hribovje, Logaške Rovte, na vzhodu pa Cerkljansko-idrijsko hribovje in Zgornje Posočje (Bat 1996, 9). V tlorisu imata dolini obliki na levi bok prevrnjene črke V (Planina 1972, 85). Po severem kraku teče reka Selška Sora, po južnem Poljanska Sora, obe reki pa se v Škofji Loki zlijeta v reko Soro. Med seboj ju ločuje greben Loškega pogorja z vrhovi

Blegoš (1562 m), Koprivnik (1393 m), Mladi (1374 m) in Stari vrh (1217 m), Lubnik (1025 m) (Ilešič 1938: 48).

Poljanska dolina obsega površino 320 km² (Planina 1961, 57). Selška dolina je za približno 45 % manjša in obsega 224,5 km² (Planina 1973, 12). Skrajna zahodna točka obravnavanega območja je Porazen (13°58'27", 46°10'38"), skrajna vzhodna pa kmetija Rožnik na Osloniku (14°20'21", 46°7'42"). Medvedje brdo (14°8'8", 45°58'11") je skrajna južna točka, skrajna severna točka pa leži na JV robu Radovljiške planine, na J robu Jelovice (14°7'7", 46°17'3"). Če povežemo vse skrajne točke ima območje obliko romba z vbočenimi in izbočenimi stranicami. Namišljena SZ stranica je dolga 16,35 km, SV 24,29 km, JZ 26,17 km in JV 23,62 km. Os S-J je dolga 34,96, os V-Z pa 28,60 km (Atlas okolja).

3.2.2 Geološke značilnosti

»Poznavanje geološke strukture in zgradnje ter stopnja mehanične preperelosti je neposredno pomembno za hitro in učinkovito vkopavanje, izgradnjo ovir in prehodov na območju bojnih dejstev v njihovem zaledju in na zaščitnem področju« (Bratun 2005, 30).

Škofjeloško hribovje leži na geološko močno zgnetenem stiku dinarskih in alpskih gradbenih enot, zaradi česar izkazuje zelo zapleteno geološko zgradbo. Tu ne najdemo le križajočih prelomov in dvigov, ampak tudi zapletene narive. Tudi njegova kameninaska sestava je zelo pestra. Prevladujejo vododržne hribine, in sicer starejši paleozojski in mlajši mezozojski skrilavci, peščenjaki in dolomiti, apnencev pa je veliko manj. Ohranjeni so le v krpah, ki sestavljajo skoraj vse najizrazitejše vrhove v Škofjeloškem hribovju. To so Porezen, Blegoš, Mladi vrh, Stari vrh ter Lubnik. Kjer pa so bile starejše paleozojske kamnine narinjene na mlajše mezozojske apnence, pa apnence najdemo tudi v nižjih legah. Bolj sklenjeno ležijo apnenci le v severnem loku Škofjeloškega hribovja, ob prehodu v Alpe (na južnih pobočjih Jelovice, Ratitovca in na vzhodnem dela Bohinjskega grebena) in na planotah južno od Žirov, kjer pa predalpski svet že prehaja v kraške planote Dinarskega sveta (Šifrar 1974, 11).

»Geološko pripada Škofjeloško hribovje trem pomembnejšim tektonskim enotam: blegoško-vrhniškimi nizom, škofjeloško-trnovskemu pokrovu in selški coni. Z njimi v stik prihajajo na območju Logaško-Žirovskih Rovt še tri manjše: idrijska luska, kanomeljski pokrov in čekovški pokrov« (Bat 1996, 11).

»Blegoške nize gradijo predvsem triadne kamnine, ki so v obliki tektonskega polokna razkrite v pasu od Blegoša, preko dolin Kopačnice in Poljanske Sore med Trebijo in Hotavljami ter do Golega vrha, Suhega dola in Pasje ravni« (Bat 1996, 11).

Največji del hribovja pripada škofjeloško-trnovskemu pokrovu, ki poteka proti JZ vse do Vipavske doline, na obravnavanem območju pa ga sestavljajo permokarbonske, permske in triadne kamnine. Selški coni pripada ozemlje ob Selščici nad Dolenjo vasjo, tu pa prevladujejo globokomorske sedimentne kamnine iz mezozoika (Bat 1996, 11-12).

»Na ozemlju Logaško – Žirovskih rovt je tektonska zgradba še posebej zapletena. Južno od rovt so kamnine Škofjeloško-trnovskega pokrova narinjene na idrijsko lusko, ki predstavlja njegovo podenoto in jo sestavlja enako zaporedje kamnin (karbon, perm, trias). /.../ Na stiku idrijske luske s škofjeloško-trnovskim in čekovniškim pokrovom so na površju pasovi najstarejših kamnin« (Bat 1996, 12).

Učinki geološke zgradbe na vojaške aktivnosti so sledeči:

- Paleozojske kamnine »(p)o geomehanskih lastnostih sodijo med mehke, lahko vkopljive, vendar gradbeno slabo uporabne kamnine z debelim slojem preparine. Omogočajo učinkovito in hito vkopavanje tudi globlje od 1 m. Njihova preperelost zmanjšuje učinkovitost topniškega obstreljevanja (Bratun 2005, 73)«.
- »Za območja zgrajena iz permokarbonskih kamnin je značilna reliefna razgibanost in velike višinske razlike. Pobočja so strma ter zaradi slabe mehanske odpornosti kamnine izpostavljene plazovom in eroziji. Bogata so z vodami in vegetacijo. Podrast in vegetacija omogočata učinkovito maskiranje od maja do oktobra. Hidrološke razmere so ugodne. Izviri vode so gosti in se pojavljajo na pobočjih okoli 50 m nižje od vrhov« (Bratun 2005, 73).
- Triasne kamnine so trdne karbonatne kamnine, kjer plitka plast preparine ne presega 50 cm, kar naredi vkopavanje počasno in naporno. Po drugi strani pa dajejo izvrsten gradbeni material, ki je uporaben pri graditvi obrambnih prostorskih struktur in transportnih poti brez večjih stroškov. Na apnencih površinskih voda ni, na dolomitni podlagi pa je večina izvirov in tekočih voda v dolinah. Gozd zaradi večjih naklonov porašča večinoma pobočja, vrhovi in planote pa so slabše poraščeni zaradi bližine matične podlage s površjem (Bratun 2005, 73–74).

- Geomehansko so jurske kamnine »trde karbonatne kamnine (...) s spremenljivo globino preperine, ki je praviloma plitkejša od triasne podlage. Živoskalna osnova štrli iz podlage na površje, vmes so žepi prsti in preperine, ki jih lahko izkoristimo pri načrtovanju in izvedbi utrjevalnih del. Kopanje v živoskalno osnovo je zamudno in utrujajoče, brez ustrezne gradbene in vrtalne mehanizacije pa težje izvedljivo. Večji del območja s to geološko zgradbo je poraščen z dinarskim gozdom« (Bratun 2005, 74).
- Kredne kamnine imajo podobne geomehanske in hidrogeološke lastnosti kot jurske. Za te sklade so značilna globoka korita, ki so nastala zaradi hitrega raztapljanja, zaradi česar je prehodnost omejena na brvi in mostove (Bratun 2005, 75).

3.2.3 Reliefne značilnosti

»Oblikovanje površja pogojuje določitev vrste (napad, obramba ali premik) vojaških aktivnosti in njihovo izvajanje na taktični, operativni in strateški ravni. Podrobnost analize reliefa in prehodnosti je različna. Na taktični ravni izstopa pomen mikroreliefnih oblik za kritje, premik in nadzor bojišča. Na operativni in strateški ravni vpliva relief in prehodnost na sestavo in tehnološko opremljenost enot na bojevališču ali vojskovališču« (Bratun 2005, 30–31).

»Večina ozemlja pripada fluviodenudacijskemu (dolinastemu) reliefu. Tej trditvi v prid govori rečna mreža, katere gostota znaša 2,35 km/km². Relativne višinske razlike med dolinskim dnom in slemenimi se gibljejo med 500 in 700 metri« (Bat 1996, 14).

Povprečna nadmorska višina škofovškega hribovja se giblje okrog 750 m. 33% ozemlja obsega pas med 400 in 600 m, 54% ozemlja leži na višini med 600 in 1000 metri nadmorske višine, 11% pa nad 1000 m. Pod 400 m leži le 2 % ozemlja (Bat 1996, 13).

»Najvišji so vrhovi na prehodu hribovja v južno obrobje Alp. Ratitovec že sega nad zgornjo gozdno mejo (Altenmaver 1678 m). Nad 1500 m segajo tudi Možic (1603 m), Lajnar (1549 m), Slatnik (1547 m) in Dravh (1547 m). Le nekaj nižji so vrhovi ob južnem robu Jelovice (Partizanski vrh 411 m, Vratni rob 1369 m)« (Bat 1996, 13).

Na meji z Idrijsko–Cerkljanskim hribovjem leži greben Porezna (1630 m). Na razvodnem grebenu med Poljansko in Selško Soro ležijo Blegoš (1562 m), Koprivnik (1393 m), Mladi vrh (1347 m), Stari vrh (1217 m) in Lubnik (1025 m), na razvodju z Ljubljanico pa sta najvišja Pasja Ravan (1029 m) in Tošč (1021 m), ki pa v primerjavi z prej omenjenimi vrhovi po višini ne izstopata več teko izrazito. Vsi navedeni vrhovi so zgrajeni iz karbonatnih kamnin, ki so nad 1000 m višine najpogostejše, sicer pa tu ni obsežnih sklenjenih območij iz karbonatnih kamnin. V hribovju se pojavljajo le na manjše zaplate osamljenega, raztolčenega krasa z vrtačami, manjšimi brezni in jamami v triadni apnencih ali oligocenskem konglomeratu. Žirovski vrh je zgrajen iz silikatnega peščenjaka in skrilavih glinavcev, njegov greben pa se počasi dviguje v smeri JV, kjer na Golem vrhu (962 m) doseže najvišjo točko. Po višini veliko bolj izstopa Vrh Svetih treh kraljev (884 m), ki je najvišja točka Žirovskih Rovt. Te sestavljajo okrog 700 metrov visoke valovite planate, ki so ostanek starejših uravnjav. Njihova severna pobočja so zaradi globoko zarezanih pritokov Poljanske Sore strma (Bat 1996, 13–14).

»Večino površja Škofjeloškega hribovja predstavljajo vegasta pobočja. Strmi bregovi in rebri prehajajo v položne police in pomole ter široka slemena«, ki so za poselitev danega hribovja bistvenega pomena (Bat 1996, 13).

Zaradi selektivnega mehanskega razpadanja so se v pleistocenu oblikovali zelo različni prečni profili dolin. V mehkejših kamninah (skrilavci, glinovci, tufti) so nastale doline s širokim V-profilom ali ploskim dolinskim dnom s terasami (Selška dolina med Praprotnim in Selcami, Poljanske doline med Puštalom in Logom nad Škofjo Loko, pri Poljanah in Gorenji vasi, dolina Bukovščice, Račeve, Sp. Luše, Ločivnice, Češnjice). Kjer so vodotoki vrezali v apnence, so nastale doline z ožjim V-profilom ali celo soteske (Soteska Selške Sore in njena dolina nad Železniki, dolina Poljanske Sore med Visokim in Poljanami ter med Hotavljami in Trebijo, dolini Kopačnice in Volaščice). Enak profil ima tudi dolina Poljanske Sore med Trebijo in Žirovsko kotlinico, čeprav je na več mestih zarezana v mehke paleozojske skrilave glinovce. Zaradi pestre kameninke sestave se pri večini dolin strmec in prečni profil večkrat spremenita (Bat 1996, 14).

»Ob obilici grušča in proda so v obeh dolinah nastali obsežni vršaji, za širše akumulacijske terase pa ni bilo veliko prostora. Wurmско in holocensko lahko sledimo ob Selški Sori med Selcami in Bukovico ter pri Praprotnem. Starejše akumulacijske in vršajske terase z debelo

preperalino so ohranjene v fragmentih više nad dolinskim dnom (med Dolenjo vasjo in Ševljami, pri Praprotnem, Podgori in Gorenji vasi)« (Bat 1996, 14).

Zaradi strmih prehodov iz dolin na grebene in slemena ter zaradi velikih višinskih razlik je gibanje vozil izven komunikacij onemogočeno. Te navadno potekajo po dnu dolin, prek prevalov, sedel, grebenov in prevalov, kjer jih je dokaj enostavno blokirati. Poleg tega posedovanje višjih predelov kot so grebeni in slemena omogoča učinkovit nadzor oziroma dominantne položaje, vzpostavitev obrambnih linij ter blokiranje dolinskih območij. Dno dolin je zaradi vodnih nanosov uravnano in posledično dobro prehodno, omejeno le z hidrogeografskimi razmerami, in enostavno za utrjevanje in vkopavanje. Težje prehodni so zaradi večjih naklonov le prehodi med posameznimi rečnimi terasami. Z osredotočenjem na prehode čez vodne ovire in vstopa v dolino je nadzor oziroma obvaladovanje enostavno (Bratun 2005, 81).

3.2.4 Podnebne in vremenske značilnosti

Proučevanje podnebnih in vremenskih značilnosti »omogoča načrtovanje, izvedbo in uporabo prostorskega oziroma tridimenzionalnega bojevanja /.../ ter kemičnega orožja, določajo možnost uporabe bojne in ostale tehnike in vplivajo tako na strukturo uporabljene tehnike kakor tudi na izbiro osebne opreme« (Bratun 2005, 31). Je temeljnega pomena za uspešno načrtovanje in izvajanje vojaških dejavnosti (Bratun 2005, 96).

Škofjeloško hribovje ima prilagojeno podnebje osrednje Slovenije, katere značilnost so zaradi nekoliko višjih nadmorskih višin sveža poletja, zaradi pogostih prehodov front pa milejše zime. Letna temperaturna amplituda je pod 20°, saj so povprečne julijske temperature pod 18°C, januarske pa okrog -2°C, pri čemer pa obstajajo razmeroma velika lokalna odstopanja, ki so odvisna od lege. Na dnu dolin je v hladnejšem delu leta zelo pogost temperaturni obrat, ki ga spremlja megla, senčne lege zaprtih dolin in slemena pa so bistveno hladnejše od prisojnih pobočij nad invezno plastjo (Bat 1996, 15–16). Najbolj je to opazno v Selški dolini, kjer so desna pobočja pokrita s snežno odejo bistveno dlje in s tem povezano pozno letino, kot prisojna leva, ki imajo njive celo do 1200 m.n.v. Poljanska dolina je toplejša, ker je obrnjena proti JZ in ima enakovrednejšo razporeditev slemen. (Krajevni leksikon dravske banovine 1935, 571). Poletne temperaturne razlike so manjše, odvisne pa so prisojnosti oziroma osojnosti lege (Bat 1996, 15).

Obravnavano področje je nadpovprečno namočeno, pri čemer je količina padavin odvisna od izpostavljenosti zahodnim in jugozahodnim vetrovom in se zmanjšuje v smeri proti Sorškemu polju. Največ padavin pade na zahodnem delu (okrog 2000 mm), na kar močno vpliva orografski dejavnik. Tako so večjih količin padavin deležna področja ob vznožjih reliefnih pregrad, manj padavin pa pade na slemenih. Če primerjamo obe dolini, pade nekaj manj padavin v Poljanski dolini. Višek padavin pade oktobra, sledi mu maj, najbolj suh pa je februar, ki mu sledijo ostali zimski in zgodnjepomladanski meseci. Sušnih obdobj je malo, saj v povprečju pade več padavin, kot jih lahko izhlapi. Večje težave povzroča prevelika namočenost ozemlja zaradi obilnih in intenzivnih padavin, katerih pogost rezultat so zemeljski usadi, plazovi in poplave (Bat 1996, 16–17).

Od podnebnih in vremenskih značilnosti na bojne aktivnosti učinkujejo predsem temperatura zraka, megla in padavine. Ekstremne temperature (nižje od -20°C in višje od 30°C) zmanjšujejo delovno in bojno sposobnost moštva. Pri nizkih temperaturah (ki so v Sloveniji pogostejše kot visoke) je večja verjetnost pojava omrzlin, dehidracije in oblenj (prehlad, gripa, angina), oskrbovanje s prehrano, pitno vodo, gibanje in počitek je otežkočeno, vkopavanje je upočasneno, poleg tega nizke temperature povzročajo tudi zastoje v delovanju orožja. Zamrznjena tla povečujejo učinek artilerijskega delovanja. Visoke temperature povzročajo hitrejšo pregrevanje orožja, nestabilnost streliva ter pospešeno izgubljanje vode iz organizma. Megla otežuje orientacijo in bistveno zmanjšuje vidljivost, s tem pa omogoča prekrite premike in vdore ter prepade v nasprotnikove bojne enote in zaledje, onemogoča pa delovanje letalstva in ovira premik in manever vojaških enot. Padavine zmanjšujejo hitrost in obseg premika. Dež zaradi razmočenosti terena, zmanjšane vidljivosti in možnega poplavljanja vodotokov upočasni in omeji obseg bojnih aktivnosti, kanalizira premik. Podoben vpliv ima tudi sneg. Snežni pokrov namreč s svojo vlažnostjo in globino vpliva na hitrost premika enot in motornih vozil. Pri 30-centimeterski odeji se na zemljišču brez večjih vzponov hitrost premika pehote zmanjša na 3 km/h, pri večji debelini pa je premik izven komunikacij motornim vozilom povsem onemogočen, premik pehote pa je pogojen z uporabo primerne zimske opreme (smuči, sani, krplje...) (Bratun 1997, 84–85; Bratun 2005, 97–98).

3.2.5 Hidrogeografske značilnosti

Hidrogeografske značilnosti so »predvsem pomembne zaradi oskrbe z vodo, možnosti kontaminacije in onesnaženja vodnih virov, uporabe korit rek za oviranje ali prečenje« (Bratun 2005, 31).

Glavna vodotoka izbranega področja sta Poljanska in Selška Sora. Severnejša je Selška Sora, ki izvira pod skrajnim grebenom Alp, nad Zgornjo Sorico, na višini 904 m, kot alternativni izvir pa lahko navedemo izvir Zadnje Sore nad Petrovim Brdom (Planina 1961, 65). Do Selc teče v alpski smeri proti vzhodu, nato pa se usmeri proti jugovzhodu proti Škofji Loki, kjer se po 31 kilometrih toka in po 575 metrih višinske razlike združi s Poljansko Soro (Planina 1972, 91). V svojem zgornjem toku, do Češnjice, ima zelo razvejano rečje sestavljano večinoma le iz krajših pritokov, ki se nahajajo v strmih grapah. Izjema je le Davča oziroma Davški potok, ki je dolg 14 km, izvira pa pod Poreznom (Ilešič 1938, 70; Planina 1961, 66; Bat 1996, 17). Povprečen strmec Selške Sore je 1,9 %, to je 19 m na km, pri čemer pa je strmec v samem povirju bistveno večji. Od svojega izvira pa do glavne doline nad Podroštom namreč teče po žlebasti debri s strmecem 5,5%. Tu se zлива v Zadnjo Soro, ki od svojega izvira napravi daljšo pot, zaradi česar je njen strmec že manjši, in sicer 2,8% (Planina 1972, 91). Do sotočja z Davčo se zmanjša 1,5%, do sotočja s Češnjico pa na 0,9%. Šele tu se dolina odpre, razširi in izravna, reka pa dobi bolj predalpski, umirjenejši značaj, povprečni strmec do Škofje Loke pa pade na povprečno manj kot 0,6% (Bat 1996, 18). V spodnjem toku stranske doline postanejo položnejše, segajo globlje v hribovje, okrepi se dotok (Planina 1972, 141). Pomembnejši pritoki z leve strani so Dašnica (izvira pod vzhodnimi pobočji Ratitovca), Češnjica (izvir pod Jelovico), Selnica in Bukovščica, z desne strani pa le Luša (Planina 1972, 90–91). Ob izlivu Luše se dolina ponovno zoži, med pobočji Lubnika in Križne gore se celo ujame v krajšo sotesko (Bat 1996, 18). Povprečen pretok vode pred sotočjem s Poljansko Soro je okrog 8 m³/s. Selška Sora ima snežno-dežni režim, pri čemer pa jesenski vrhunec bistveno ne zaostaja za spomladanskim. Največ vode ima aprila in novembra, najmanj pa avgusta. Njeno porečje pokriva površino 215 km² (Bat 1996, 17).

Poljanska Sora izvira na prehodu alpskega sveta v dinarski svet, na stiku s krasom, in sicer na severozahodni strani Gradišča (770 m) vzhodno od Rovt na višini približno 680 m (Planina 1972, 90). Njeno porečje je približno za 45 % večje od porečja Selščice in obsega 320 km² (Planina 1961, 59). Sprva teče v dinarski smeri proti SZ, pri Hotavljah pa se preusmeri na severovzhod in teče v alpski smeri proti Škofji Loki, kjer se po 43 km toka zlije s Selško Soro

(Planina 1972, 90). Največji strmec ima od izvira do Podklanca, in sicer 1%, nato pa reka preide v Žirovsko kotlino, zaradi česar se strmec zmanjša na 0,4%. Med Selami in Gorenjo vasjo se strmec ponovno poveča na 0,8%, od Gorenje vasi pa do sotočja s Selško Soro pa meri v povprečju 0,3% (Bat 1996, 17). Njeni glavni levi pritoki so Žirovnica, Osojnica, Hobovščica, Hotaveljščica, Ločivnica, Sopotnica, desni pa Račeva, Brebovščica, Hotoveljščica, Sovpat, Bukov Potok in Hrastnica (Planina 1972, 90). Najdaljša je Kopačnica, ki je dolga 9,8 km, izvira pa pod Blegošem. Hidrografske značilnosti Poljanske Sore se spreminjajo. V zgornjem toku, v Žireh, ima povprečni letni pretok $2,5 \text{ m}^3/\text{s}$, višek vode pa ima novembra, sekundarni vrhunec pa marca in aprila, s čimer se uvršča v dežno-snežni režim. Navzdol po toku pa se razmere spremenijo zaradi višjega sveta povirjev pritokov in s tem povezanega spremenjenega padavinskega režima. V Zmincu je tako povprečni letni pretok $11,4 \text{ m}^3/\text{sek}$, povprečni letni višek padavin se premakne na april, sledi mu november, s čimer se v spodnjem toku Poljanska Sora uvršča v snežno-dežni režim. Povprečni letni minimum je zaradi manjše količine padavin in povečanega izhlapevanja po dolžini celotnega toka v mesecu avgustu (Bat 1996, 17).

Skupna značilnost obeh rek je zelo razvejana hidrografska mreža, saj je gostota večja od enega pritoka na kilometer. Njuno omrežje je obsežno in skozi vse leto vodnato. Razlike med najvišjim in najnižjim pretokom so velike. Vodotoki ob obilnejših padavinah zaradi velikih strmin in neprepustnih kamnin hitro narastejo, zaradi česar pogosto nastajajo poplave (Bat 1996, 17–18).

Širina, hitrost in globina so najpomembnejši faktorji, ki vplivajo na način in čas, potreben za obvladanje reke. Obe Sori uvrščamo med po dolžini kratke (manj kot 50 km dolžine), ozke (ožje od 60 m), plitve (globina večje od 2 metrov je presežena le na posamičnih mestih), obale so nizke (večinoma nižje od 3 m), strme (30° – 45°) in poraščene z obrečnim rastjem (Marjanović 1983, 134–136). Obe Sori sta dobro prehodni vse do razvodja s Sočo, zanju je značilen hudourniški tok in ob ekstremnih vodostajih poplavnost vzdolž celotnega toka. Ob normalnem vodostaju je brodenje enostavno, poleg tega pa prehod omogoča tudi relativno veliko število mostov (Jugoslovanska topografska karta Bled 3-b 1938; Jugoslovanska topografska karta Bled 3-d 1938; Državna topografska karta Bled 4-b 1951; Državna topografska karta Bled 4-a 1952; Državna topografska karta Bled 4-c 1952; Bratun 1997, 89).

3.2.6 Pedološke značilnosti

Poznavanje pedoloških značilnosti »je pomembno za premik in manever, hitro in učinkovito vkopavanje, izgradnjo ovir in prehodov na območju bojnih dejstev in v zaledju (Bratun 2005, 31)«

Selška in Poljanska dolina sta pedološko zelo raznoliki, in sicer zaradi geološke pestrosti, velike mikro in mezo reliefne in klimatske raznolikosti področja (Bat 1996, 18). »Na nepropustnih kamninah, med katerimi prevladujejo permokarbonske in permske usedline, so kisle rjave prsti. Na apnencih in dolomitih so rjave karbonatne prsti in rendzine. Slednje so značilne predvsem za strmejša pobočja. V dolinah so obrečne prsti, ki so pogosto oglejene« (Gabrovec 2001, 78).

Glede na matično podlago delimo prsti vzpetega sveta na prsti na trdih in mehkih karbonatnih kamninah ter na prsti na nekarbonatnih kamninah (Ogrin in Plut 2009, 61). Tu prevladujejo prsti na nekarbonatnih kamninah in sicer distrične rjave prsti. Distrične rjave prsti na skrilavcih in peščenjakih prevladujejo na Žirovskem vrhu, v povodju Hobovščice, na levem bregu Poljanske Sore od Gorenje vasi do Zminca, levih slemenih Poljanske doline od Loga do Zminca. V Selški dolini jih najdemo v večini povodja potoka Bukovščica in Luša, v pasu med Martinj vrhom in Smolevo, v dolinskem dnu med Zalim Logom in Podroštom, v povodju Zadnje Sore in na levih Selške Sore od izvira do Podrošta. Distrične rjave prsti na mešanih bazičnih in nekarbonatnih kamninah najdemo na levih slemenih potoka Dašnica, v povodju Češnjice in Selnice, v zgornjem toku Kopačnice, v večini povodja Davče in južno od Dolenje Žetina. Distrične rjave prsti na klastičnih kamninah pa se med potokom Račeva in Poljansko Soro do nujunega sotočja v Žireh, v pasu med Sivko in Žirmi, na ožjem področju Gorenje vasi, ob potoku Brebovščina, pod pobočji Blegoša, severno od Kališča (Geopedia). Značilnost prsti na nekarbonatnih kamninah je dokaj velika kislost in pomanjkanje hranilnih snovi, zaradi česar ima slabe rastiščne pogoje. Tako na položnejšem površju prevladujejo pašniki in travniki, na strmejših pobočjih pa kisloljubne gozdne združbe (Ogrin in Plut 2009, 65–66).

»Prsti na nekarbonatnih sedimentnih kamninah omogočajo vkopavanje vseh vrst tehnike, orožij in tudi ljudi. Premik in manever vozil je na teh prsteh, še zlasti ob deževju, omejen tako po naklonu kot po številu vozil, vozečih po isti trasi« (Bratun 2005, 127).

Poleg prsti na nekarbonatnih kamninah najdemo tudi prsti na karbonatnih kamninah. V največjem deležu so to predvsem prsti na trdih karbonatnih kamninah, in sicer rendzine na

apnencu in dolomitu, ki se pojavljajo v zgornjem toku Poljanske Sore, na Blegošu, Mladem vrhu, v večini porečja Kopačnice, na Lubniku in Križni gori, na Ratitovcu, v okolici Sorice, na obronkih Jelovice, na severnih pobočjih Selške doline med Podroštom in Železniki, na južnih pobočjih Selške doline do Selc, po razvodnici med Bukovščico in Besnico (Atlas okolja). »Te vsebujejo več kot 60% kalcijevega karbonata, za rast rastlin imajo dobre fizikalne in kemične lastnosti za rast rastlin, zaradi plitvosti pa so manj primerne za rast kulturnih rastlin. Primernejše kot za njive in travnike so za pašnike in gozd« (Ogrin in Plut 2009: 62).

Plast prsti je plitva, omogoča vkopavanje globine med 10 in 70 cm, za ležec in pogojno sedeč položaj vojaka, vkopavanje tehnike in orožja pa je možno le z uporabo tehničnih pripomočkov. Na premik vozil ne vpliva (Bratun 2005, 127; 130).

Od ostalih prsti na trdih karbonatnih kamninah na tem območju najdemo še rjave pokarbonatne prsti, ki pa so zelo redke (Atlas okolja). Najdemo jih le na ostankih starih uravnav, ki so najbolj ohranjene na planotah in slemenih Logaško – Žirovskih rovt (Bat 1996, 18). »Rjave pokarbonatna prst je debelejša od rendzine, vendar se njena debelina zelo spreminja. Reakcija je nevtralna do slabo kisl, nasičenost z bazami je zelo spremenljiva, ima pa ugodne fizikalne lastnosti. Na rjavi pokarbonatni prsti dobro uspeva gozd, premerna je za pašnike in travnike in pašnike, na ravnejšem površju in tam, kjer je globlja, tudi za njive« (Ogrin in Plut 2009, 62).

Zaradi različne debeline prsti, ki izhaja iz mozaične prepletenosti z matično osnovo in konkavnih in konveksnih površinskih oblik, je globina možnega vkopavanja različna in ponekod omogoča vkopavanje tudi za sedeč položaj, pri čemer pa se je potrebno izogniti živoskalni osnovi oziroma izkoristiti preperinske žepe., temu pa je potrebno prilagoditi tudi bojne položaje (Bratun 2005, 127).

Med prsti na mehkih karbonatnih kamninah lahko uvrščamo evtrično rjavo prst, ki se strnjeno pojavlja predvsem v Žirovsko–Logaških rovtah, v manjši meri pa jih najdemo tudi drugod (Bat 1996, 18; Atlas okolja). Zanja je značilno, da leži predvsem v spodnjih delih pobočij, ima pa zelo ugodne fizikalne, kemične in biološke lastnosti za kmetijstvo (Ogrin in Plut 2009, 65).

Na dnu dolin prevladujejo evtarične obrečne prsti. To so mlajše prsti, ki so nastale na matični podlagi iz mlade rečne usedline proda in peska (Lovrenčak 1998, 180). »So slabo razvite, z

majhno količino organskih snovi«, zato tu kulturne rastline slabo uspevajo (Ogrin in Plut 2009, 65). Omogočajo vkopavanje globlje od 2 metrov (Bratun 2005, 128).

3.2.7 Vegetacijski dejavnik

Vpliv vegetacije je večplasten. »Gozdna območja so primerna za prikrit premik, maskiranje, oviranje, kanaliziranje oskrbe z gradbenim materialom in energijo. travišča so ugodnejša za premik, desante, pregled in nadzor« (Bratun 2005, 31).

Poljanska in Seška dolina sta zaradi večinoma nepropustne kamninske osnove in velikih količin padavin vegetacijsko bogati. Večino ozemlja pokriva gozd, ki pa je v obdobju pred drugo svetovno vojno obsegal manjši delež kot danes (Bat 1996, 19). V 30. letih 20. stoletja je pokrival 27840 ha oziroma okrog 47% vsega ozemlja, bil je kompakten, v višjih legah celo nepretrgan, drugod pa prekinjen z redkimi jasami oziroma kmetijami. Manjši delež gozda je bil le na bolj poseljenih območjih (Javorje, Žetina, Bukov vrh, Kovski vrh, med Žirmi in Rovtami, okrog Lučin), manj kvaliteten oziroma redkejši gozd je uspeval na dolomitnih predelih (npr. nad Zalom Logom, Železniki, v dolini Kopačnice, med Pasjo Ravnjo in Grmado...), povsem brez gozda pa je bilo dno obeh dolin in Žirovske kotline ter vrhovi Blegoša, Ratitovca in Porezna, katerih vrhovi so segali nad gozdno mejo. Dolini sta bili tedaj bolj gozdnati v svojem vzhodnem delu, proti zahodu pa se je delež zmanjševal, in sicer v Selški zaradi številnih višinskih pašnikov, senožeti, skalnatih pobočij, v žirovski pa zaradi ugodnejšega reliefa in s tem povezane intenzivnejše poseljenosti in obdelave. Največji delež je imel mešani gozd, v katerem so prevladovali iglavci. Povsem iglastih gozdov je bilo v tem času okrog 33 % (več kot polovica porasla s smreko, tretjina z jelko, desetina z macesnom), bukovih gozdov pa je bilo 15 %, prevladovali pa so na področju Blegoša, Lubnika, ob spodnji Selški dolini in v povirju pod Sorico (Ilešič 1938, 75–76).

Vpliv na rastje ima predvsem kameninska sestava. Posplošimo lahko, da listavci prevladujejo na apnencu in dolomitih, na karbonskih in permskih skladih najdemo iglavce (Ilešič 1938, 76).

»Vplivi gozdov na vojaške aktivnosti so večplastni. Prvi učinek je v različni temperaturi. Pozimi je v gozdovih topleje, poleti pa hladneje. Enako velja tudi za noč in dan. Vlažnost je v gozdovih neprimerno večja kot na odprtem terenu. Sneg se topi počasneje in se dlje zadrži.

Gozdovi omilijo hitrost vetra. Bogastvo kisika preprečuje hiter razvoj škodljivih mikroorganizmov« (Bratun 2005, 136).

»Vojaške aktivnosti so v gozdu posebne. Gozd zaradi višine in gostote dreves ter redkih cest otežuje prehodnost, preglednost in orientacijo, s tem pa vpliva tudi na zveze, poveljevanje in sodelovanje. vplivi streljanja v gozdu so manjši. premik oklepnomehaniziranih sil je oviran in omejen na gozdne poti. podrti drevesa omogočajo lažje oviranje, utrjevanje in maskiranje« (Bratun 2005, 136).

Gozdni obronki omogočajo prikrit dostop do odprtih območij, komunikacij, naselij in ostalih potencialnih vojaških ciljev, podrast pa lahko skriva premik manjšim enotam. Z gozdom poraščene dominantne točke imajo v primerjavi s travnatimi skoraj ničelni taktični pomen, saj ne omogočajo niti kvalitetnega opazovanja niti učinkovitega ognjenega delovanja. V nasprotju s tem pa ima vsaka neporaščena reliefno dvignjena točka bistveno večji taktični pomen. Travišča omogočajo večje vojaške operacije, ki pa so pogojene z naklonom površja in z živoskalnimi štrlinami, ki so značilne predvsem za pašnike. Podrast omogoča prikrit premik manjšim enotam« (Bratun 2005, 136–138).

3.2.8 Družbenogeografske meje

Od srednjega veka dalje je obravnavano področje pripadalo t.i. Loškemu gospostvu. V dveh zaporednih daritvah leta 973 je nemški cesar Oton II. daroval freisinški škofiji območje Selške doline, vzhodni del Poljanske doline, v letu 1030 pa so freisinški škofje pridobili še preostanek Poljanske doline z Žirovsko kotlino. To ozemlje je skupaj z zahodnim delom Sorškega polja in območjem Besnice vse do leta 1803, ko je bilo ozemlje nacionalizirano, tvorilo eno najbolj teritorialno zaokroženih in trajnih fevdalnih posestev na Slovenskem (Blaznik 1973, 11–14; Planina 1972, 8). Središče gospostva je bilo v Škofji Loki, ki je imelo svojo lastno upravo, preostalo področje pa je bilo razdeljeno na 17 županij oziroma žup, in sicer na Bitenjsko/bavarsko, Gadmarsko, Godeško, Poljšiško, Brojsko, Javorsko, Poljansko, Hotaveljsko, Žirovsko, Hlevnovrško, Osliško, Strmiško, Stirpniško, Selško, Rudensko, Soriško in Davško (Štukl 1992, 214).

Za časa Ilirskih provinc je bilo škofjaloško območje združeno v samostojen kanton, ki je pripadal ljubljanskemu distriktu. Sprva je kanton združeval devet občin, kasneje pa je

francoska uprava dodelila loški kanton kranjskemu distriktu, področje žirovske občine pa je bilo izločeno iz loškega kantona in priključeno idrijskemu. (Leksikon dravske banovine 1938, 571, Planina 1972, 11). Po vrnitvi avstrijskih oblasti pa vse do razpada Avstro-Ogrske je žirovska občina ostala v idrijskem sodnem okraju logaškega okrajnega glavarstva, občine Češnjica, Dolenja vas, Dorfrje, Godešič, Nove in Stare Poljane, Oselica, Selca, Sorica, Stara Loka, Škofja Loka, Trata, Zali Log, Zminec in Železniki pa so bile združene v škofjeloški sodni okraj, ki pa je spadal pod kranjsko okrajno glavarstvo (Štukl 1992, 214). Po sprejemu Rapalskega sporazuma je v Posorje zarezala rapalska meja. Naselja Breznica, Dolenji in Gorenji Vrsnik, Govejek, Srnjak, Idršek, Korita, Ledine, del Mrzlega Vrha, Osojnica, Pečnik, Žirovnica, Žirovske Krnice, ki so dotlej sodila v občino Žiri, so pod predvezo varovanja strateško pomembnega idrijskega rudnika živega srebra, ostale na italijanski strani meje, preostanek občine pa je postal del sreza Logatec (Naglič 2006, 93–94). Prostalo območje obeh Sor je ostalo del Kranjskega sreza (okraja) do leta 1936, ko je bil ustanovljen samostojni, 476 km² velik, srez Škofja Loka, ki je obsegal občine Javorje nad Škofjo Loko, Oselica, Poljane nad Škofjo Loko, Selca nad Škofjo Loko, Sorica, Stara Loka, Škofja Loka, Trata, Zminec, Železniki in Črni Vrh nad Polhovim Gradcem (Leksikon Dravske banovine 1938, 571).

Zahodna meja obravnavanega ozemlja, ki je potekala po razvodnici med Jadranskim in Črnim morjem, ki pa je poleg naravne skozi stoletja tvorila tudi upravno mejo. Tako je tu za časa Rimskega imperija potekala meja med provincama Italijo in Panonijo, iz ostankov nasipov raztresenih po grebenih med Škofjami in Mrzlim vrhom pa lahko sklepamo, da je tu potekal del sistema obrambnih zapor Claustra Alpium Iuliarum, ki so ga med 1. in 5. stoletjem gradili Rimljani za obrambo Italije pred prodirajočimi plemeni iz Ilirika (Brajk 1979, 18; 21).

V srednjem veku je Loško freisiniško gospostvo tu mejilo na ozemlje Tolminskega glavarstva, ki je do leta 1420 pripadalo Državi oglejskih patriarhov, nato Beneški republiki, po habsburško-beneški vojni 1508–1516 pa Habsburžanom (Vončina 2012a). V začetku 17. stoletja se je tu oblikovala meja med Kranjsko in Goriško, ki je potekala severno od Grde grape, južno od nje pa je od leta 1607 dalje loško gospostvo kot del Kranjske mejilo na novoustanovljeno, od Tolminskega ločeno, Idrijsko kameralno gospostvo, ki je bilo leta 1783 priključeno Kranjski (Naglič 2004, 288–289). Z izjemo obdobja Ilirskih provinc je taka razmejitev ostala vse do konca 1. svetovne vojne, ko je v pokrajino zarezala Rapalska meja, ki je segla preko razvodnice in na tak način Italiji dodelila pobočja vzhodno od razvodnice, kar je vključevalo tri predalpske prelaze, in sicer Petrovo brdo na prehodu iz Selške doline v Baško grapo, Kladje na prehodu iz Poljanske doline v Cerkno in Ledinsko razpotje na

prehodu iz Žirovske kotline v Idrijo, poleg že omenjenih žirovskih vasi pa še Krnice nad Novaki, Robidnica, Javorjev dol, mnogo zaselkov in osamljenih kmetij, s katerimi je posejano to območje (Jugoslovanska topografska karta Vrhnika 2-a 1934; Jugoslovanska topografska karta Bled 3-b 1934; Jugoslovanska topografska karta Bled 3-d 1934; Državna topografska karta Bled 4-c 1952).

Vojaško je ozemlje sodilo pod okrilje Dravske divizijske oblasti, ki je pokrivalo celotno ozemlje takratne Dravske banovine. Poveljstvo je imela v Ljubljani, podrejena pa je bila IV. Armadni oblasti v Zagrebu (Marković 2010, 42).

3.2.9 Prebivalstvo in poseljenost

Najpomembnejši elementi vojaškogeografske analize prebivalstva so njegove kvantitativne značilnosti, in sicer število prebivalstva, njihova prostorska razporeditev, ter struktura (spolna, starostna, razredna, nacionalna, verska...) (Marjanović 1983, 163).

Intenzivnejše naseljevanje z gozdom poraščenih dolin obeh Sor se je pričelo dokaj pozno, in sicer šele v srednjem veku. Do konca 13. stoletja se se poselila za življenje najugodnejša področja, to je dolinsko dno do Železnikov v Selški dolini in do Hotavelj v Poljanski dolini, ter prisojna pobočja pod Blegošem, Koprivnikom, Starim in Mladim vrhom. Naseljevanje se je nato polagoma nadaljevalo po manj manj ugodnih južnih pobočjih, v zgornje dele obeh dolin, vse do leta 1630, ko je bila kolonizacija zaključena. Takrat se je poselilo SZ Poljanske doline, območje ob Hobovščici, na Žirovskem vrhu, na Črnem vrhu in Davči, Martinj vrhu in Podporaznu. Motivatorji kolonizacije so bili zemljiški gospodje, to je frainsiški škofje, ki so sem naseljevali prebivalstvo predvsem iz svojih posestev na Koroškem (Poljanska dolina) in Tirolskem (zgornja Selška dolina), v Železnike so se naselili fužinarji iz Furlanije, zadnjo fazo kolonizacije pa so izpeljali predvsem naseljenci iz Tolminskega (Ilešič 1938, 78).

Tabela 3.1: *Gibanje prebivalstva v Poljanski in Selški dolini*

	l.1318	l.1630	l.1825	l.1869	l.1880	l.1900	l.1921	l.1931
Poljanska dolina	3140	7915	1071	12292	12128	12317	11296	12149
Selška dolina	2145	4155	7408	8083	8056	7806	7173	7496
skupaj	5285	12070	8479	20375	20184	20123	18469	19645

Vir: Povzeto po Ilešič (1938: 88–89).

Prebivalstvo je naraščalo vse do druge polovice 19. stoletja, ko je zaradi propadanja fužin in agrarne prenaseljenosti naravni rasti navkljub začelo stagnirati. Razlog temu je izseljevanje v Ameriko in preseljevanje v industrijska središča, predvsem v Kranj. Leta 1931 je tako na področju Poljanske in Selške doline bivalo 19645 prebivalcev, v Poljanski 12149, v Selški dolini pa 7496 (Ilešič 1938, 88; 91). To je 1,7% prebivalstva Dravske banovine, ki je tedaj štelo 1144298 prebivalcev (Leksikon Dravske banovine 1938, 12).

V 16. stoletju je bila gostota prebivalstva le 2 človeka na km². Najgostejše je bila poseljena občina Javorje (22 prebivalcev na km²), v dolinskem dnu vzhodne Poljanske doline je bivalo 15 prebivalcev na km², na področju območju Žiri 7, na območju Oslice pa le 6 prebivalcev na km². V Selški dolini se je gostota poselitve zmanjševala v smeri V-Z. Na področju Strmice je bila 27, na področju Stirpnika 22, na področju Rudnega 10 in Selc 8 prebivalcev na km², pri čemer je bil zahod doline povsem neposeljen (Ilešič 1938, 91).

Po zadnjem predvojnem popisu prebivalstva leta 1931 je bila povprečna gostota prebivalstva v Poljanski dolini 46 ljudi na km², v Selški pa 35. Največja je bila v občini Žiri, in sicer 84 prebivalcev na km², sledila je občina Poljane s 48 prebivalci na km², nato Trata s 46 km² in Selca s 43 prebivalci na km². Gostota je bila torej najvišja v gospodarskih središčih obeh dolin. Tem sledijo Javorje in Oslica s 38 prebivalci, nekdanja župnija Strmica s 35 prebivalci, Strpnik z 34 prebivalci, Rudno s 26 prebivalci, Sorica in Zminec s 23 prebivalci in Zminec s 22 prebivalci na km² (Ilešič 1938, 92).

Prebivalstvo obeh dolin je bilo zaradi kolonizacije raznovrstnega porekla, kar pa na zunaj ni bilo opazno, saj se je skozi stoletja zaradi notranjih migracij močno pomešalo med seboj. Vendar pa tu vseeno velja izpostaviti gozdne predele okrog Sorice, kamor so bili konec 13. stoletja priseljeni Tirolci iz Pustrske doline (Pustertal). Te naselbine so zaradi odmaknjenosti najdlje obdržale svoj nemški značaj in jezik oziroma se se najkasneje asimilirale z okoliškim slovenskim prebivalstvom (Leksikon Dravske banovine 1938, 572; Ilešič 1938, 88).

Za dolinsko območje, pa tudi za farna in občinska središča v višjih legah, so značilna strnjena gručasta naselja, v hribovju pa prevladujejo zaselki in samotne kmetije. Za naselja na dolinskem dnu je značilno, da so se razvila nekoliko stran od reke, in sicer na manj zamočvirjen obrobje ali celo na najnižje terase, višje ležeča naselja, zaselki oziroma kmetije pa so se pojavila na zložnih planotah, slemenih in kopah. Naselja segajo zelo visoko, najvišje

na področju Jelovice, kjer jih najdemo na višinah višjih od 1100 m nadmorske višine (Ilešič 1938, 93–96).

Prostorska poseljenost ima pomemben vpliv na varnost. Naselja namreč imajo velik obrambni potencial, kar je razvidno tekom izvajanja bojnih dejstev. Predstavljajo lahko tako cilj kot obrambno območje, ki lahko nudi daljše upiranje nasprotnikovemu prodoru. Še posebno je to razvidno v primeru večjih krajev, skozi katera potekajo komunikacije, saj ti lahko predstavljajo vozlišče obrambe in odpora (Bratun 1997, 112–113).

3.2.10 Gospodarstvo

Skozi stoletja je bila glavna gospodarska panoga obravnavanega območja kmetijstvo, ki pa se mu je, sicer v zelo malem deležu, v 16. in 17. pridružilo fužinarstvo, tovarništvo, rudarstvo in oglarstvo. V času pred drugo svetovno vojno je imelo kmetijstvo največji delež v občinah Črni vrh (94%), Javorje (89%) in Rovte (82%). Obdelane površine je bilo v povprečju 12%. pri čemer je od povprečja najbolj odstopala Žirovska kotlina z Rovtarsko planoto s 20-25%. Od kulturnih rastlin se je pridelalo največ rži, pšenice, ječmena, ovs, ajde in krompirja. 59,2% pridelka so obsegala žita, od tega največ pšenica (20,6%) (Ilešič 1938, 79–81).

Škofjeloško hribovje je bistveno primernejše za živinorejo. Pašniki in travniki so tako obsegali 37,2% celotne površine, na 100 prebivalcev pa je v povprečju prišlo kar 50 glav govedi, 3,7 ovce, 19 svinj in 6,2 konj, medtem ko je imela perutnina zelo omejeno vlogo. Poleg tega so se ljudje ukvarjali tudi z mlekarstvom, sadjarstvom (prevladovala so jablane, sledile so hruške in slive, češenje manj) in z gozdarstvom, zastopane pa so tudi različne domače obrti v obliki oglarstva, košarstva, glavnikaštva, gojenja sadik, čipkarstva, žganjekuhe, medtem ko o industriji kot taki ne moremo govoriti. Zaradi vodne sile so bili sicer dokaj razširjeni mlini, žage, v Fužinah pri Trebiji pa je delovala leta 1924 zgrajena hidrocentrala, v Žirovski kotlini pa je bilo dejavnih več čevljarskih zadrug, ki so pa že imele značaj manjših industrijskih podjetij. (Ilešič 1938, 81–87).

Prisotna je bila tudi trgovina in promet. Največ v Železnikih, kjer se je s prometom in trgovino ukvarjalo 8 % prebivalstva, sledila je Trata z 4 % deležem in Poljane s 3 % deležem, povsod drugod je bil delež pod tem pragom. Pri tem je treba poudariti, da se je v prometu močno kazal zastoj, ker je državna meja odvzela področju značaj prehodnega ozemlja. V trgovini je prevladovala trgovanje z lesom in kmetijskimi pridelki. V javni upravi je bilo v

povprečju zaposlenih med 2 do 3 % prebivalstva, delež je bil večji le v obmejnih občinah, kjer je zaradi zaposlovanja v obmejnih državnih uradih v Oslici in Železnikih obsegal 4,6 %, v Žireh 4,3 % in v Sorici 4,1 % prebivalstva (Ilešič 1938, 93).

V srednjem veku je imelo območje tudi nekaj manjših rudnikov. Pod Sv. Tomažem je bil najden cinabarit (cinober) z živim srebrom, v permskih peščenjakih in skrilavcih so našli sledove bakrovih rud, ki so jih kopali pri Novinah (Škofje). V Jurskem skrilavcu na Vancovcu pri Železnikih je bil najden manganov skrilavec z železno rudo, ki so jo nekoč izrabljali. Pomemben je bil tudi skril, ki so ga rezali pri Zalem Logu in ga uporabljali za strešnike, pri Hotovljah pa pridobivali rožnat marmor (Leksikon Dravske banovine 1938, 572).

Gospodarstvo ima pomembno mesto pri zadovoljevanju vojnih potreb oboroženih sil. Na obravnavanem območju je kmetijstvo prevladujoča gospodarska dejavnost, ki lahko oskrbi oborožene sile s prehrano, s konji kot transportnim sredstvom, z lesom kot gradbenim materialom in z različnimi obrtnimi izdelki (Marjanović 1983, 179–180).

3.2.11 Promet in komunikacije

»Prometnice so osi oziroma ožje smeri bojnih dejstev, saj se večina bojne tehnike najlažje in najbolj učinkovito premika po njih in neposredno ob njih. Poleg vzdolžnih komunikacij, ki potekajo vzporedno z mejami območja smeri bojnih dejstev, so pomembne tudi prečne komunikacije, ki omogočajo hiter prenos težišča delovanja in premike enot« (Bratun 2005, 31).

Škofjeloško ozemlje je bilo v preteklosti prometno izjemno pomembno. Čezenj je namreč v srednjem veku vodila pot, ki je povezovala Štajersko z Italijo oziroma s tedaj izjemno pomembnim Čedadom. Ta t.i. tolminska pot je vodila po Tuhinjski dolini, prek Kamnika in Škofje Loke mimo Poljan do Hotavelj ter nato prek Stere Oselice, Planine, Cerknega, Krtečen oz. Bukovega, Bače pri Grahovem, Tolmina, Kobarida po dolini Nadiže do Čedada. S to cesto je bila povezana tudi cesta, ki je vodila prek Selške doline prek Sorice na Petrovo Brdo in v naprej do Baške grape, kjer se je v Bači navezala na prejšnjo. Druga pot je vodila od Poljan prek Žirovskega vrha, Žirov, Podklanca, Zavratca, Godoviča, Črnega vrha do Cola, kjer je en krak vodil preko Gorice na Beneško, druga smer pa proti Trstu (Blaznik 1966, 38–39). Zaradi slabo vzdrževanih poti je promet vedno bolj usihal, območje pa je povsem izgubilo dotedanji

prometni pomen, ko je bila zgrajena cesta od Dunaja prek Krasa do Trsta (Blaznik 1966, 41–42). Šele 150 let kasneje je vzplantelo upanje za ponovno prometno oživitev, in sicer z izgradnjo nove železniške povezave s Trstom, ki bi končala monopol Južne železnice, in po kateri je ena od možnih variant bodoče železnice potekala pod Ljubeljem, mimo Škofje Loke, po Poljanski dolini do Žirov, prek Godoviča, Hrušice, Razdrtega, Senožec do Sežane in naprej do Trsta. Načrt je bil leta 1897 opuščen v korist Bohinjske železnice. Že nekaj let zatem pa se je začelo govoriti o tretji povezavi s Trstom, po kateri bi ena od variant potekala v smeri Polzela – Tuhinjska dolina – Kamnik – Škofja Loka – Žiri – Idrija – Most na Soči, kjer naj bi se pridružila Bohinjski železnici, a tudi ta ni bila realizirana. (Jenko 1959, 194–197). V prvi svetovni vojni je postalo ozemlje obeh dolin prometno pomembno za oskrbo soške fronte, vzpostavitev nove državne meje z Italijo po vojni pa je skoraj docela zaprla dohode na zahod, ki so potekali v smeri Cerkna čez Podpleče (814 m) in prek Kladja (787 m), proti Idriji prek Ledinskega Razpotja (704m) in v Baško grapo prek Petrovega brda (804 m). Poljanski banski cesti so tako ostale le navezave na jug prek Žirov, Rovt do Logatca ter iz Trate prek Lučin do Horjula in od tu naprej do Polhovega Gradca. Selška dolina razen svoje banske ceste v času med obema vojnoma ni imela nobenih prečnih zvez. Načrtovana je bila le cesta, ki bi jo prek Bohinjskega sedla vezala z Bohinjem, a je bila v tem času še v gradnji (Ilešič 1938, 86; 87). Samo območje je bilo zaradi razpršene poselitve sicer zelo na gosto preprejeno s strmimi kolovozi in stezami (Melik 1935, 119–120).

»Urejene komunikacije so predpogoj za urejeno in hitro izvrševanje mobilizacije, koncentracije, za efektivno poveljevanje, za vodenje operacij, za manever, za oskrbovanje oboroženih sil in prebivalstva ter za delovanje mnogih služb v vojni« (Marjanović 1983, 174). Iz teg razlogov predstavljajo pomemben vojaški, vzporedno s tem pa tudi izjemno občutljiv vojaški cilj (Marjanović 1983, 174). Preko obravnavanega ozemlja poteka ena od pomembnih prečnih povezav, in sicer cesta Most na Soči – Škofja Loka (Bratun 1997, 144).

3.3 Urejanje porečja obeh Sor za obrambne potrebe

»Z uspešno ureditvijo prostora v obrambne namene se želi doseči predvsem uspešna mobilizacija, uspešno vodenje oboroženega boja, uspešna premestitev gospodarstva in družbenih dejavnosti na delo v izrednih razmerah in vojnih pogojih ter zaščita prebivalstva in materialnih dobrin v geografskem prostoru« (Bratun 1997, 157).

3.3.1 Italijanski ofenzivni načrti

Italijanski Višji vojni inštitut je (Istituto Superiore di guerra) v letih 1938-1939 izdal študijo »Gli Scacchieri Italo-Jugoslavi«, ki je obravnavala značilnosti potencialnega italijansko - jugoslovanskega bojevališča. Ena od obravnavanih operativnih smeri v okviru t.i. julijskega bojevališča je bila tudi cerkljanska, ki je pokrivala območje med Tolminom oziroma Soško dolino in Škofjo Loko, od koder pa se je nadaljevala proti Ljubljani in naprej proti Zagrebu. Območje je predvsem zaradi prevladujočih odprtih, širokih, ovalnih in neporaščenih grebenov ter zaradi goste mreže komunikacij različnih kategorij dokument ocenjeval kot dobro prehodno in primerno za prodor do Škofje Loke, poleg tega pa je posedovanje razvodnih grebenov še dodatno olajšalo morebitne ofenzivne operacije proti Jugoslaviji. Meja je namreč tu potekala vzhodneje od razvodnice, najdlje v globino pa je segalo v okolici treh že omenjenih pomembnih predalpskih prelazov, prek katerih so potekale najpomembnejše ceste iz gorenjske strani na Primorsko. Prelaze in obmejni pas je Italija dobro utrdila, s tem pa zaščitila tri glavna možna zbirališča enot in izhodišča za vojaške operacije usmerjene proti Škofji Loki, in sicer Podbrdo, prek katerega je potekala smer Tolmin – Poljubinj – Podmelec – Baška grapa – Podbrdo – Dolina Zadnje Sore – Škofja Loka, Cerklje, prek katerega je tekla smer Tolmin – dolina Idrijce – dolina Cerknice – Kladje – Trate – Poljanska Sora – Škofja Loka, in Idrija. Os prodora je determinirala usmerjenost Poljanske in Selške doline ter masiv Blegoša.

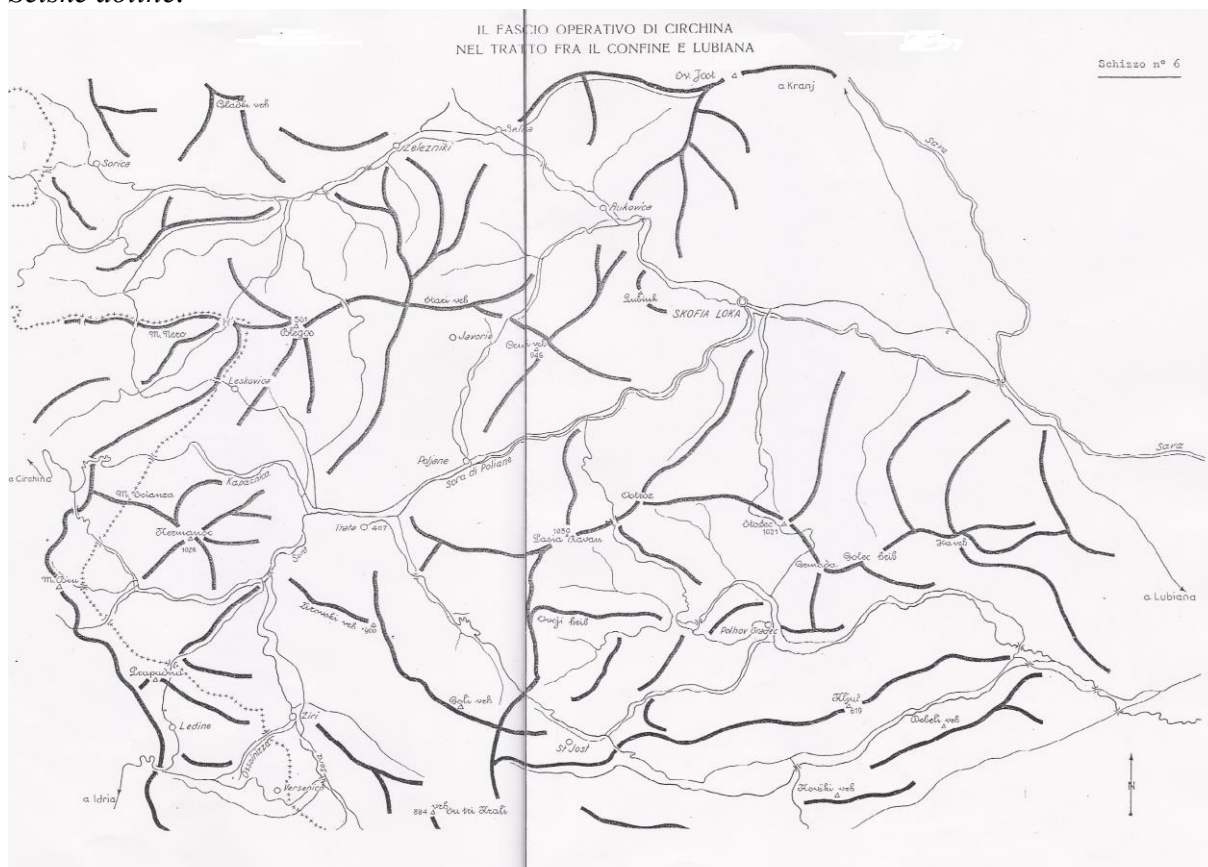
Za razvoj vojaških operacij je bila smer prek Podbrda po Selški dolini manj pomembna. Zaledje je bilo namreč ozko, bregovi strmi, gibanje izven ceste praktično nemogoče. Kvaliteta glavne ceste skozi Baško grapo je bila dvomljiva, saj je bila tako kot relief, strma, ozka, na določenih mestih le 3,5 metra široka, kar je onemogočalo intenzivnejši promet. Tej smeri v prid je govorilo le dejstvo, da je po dolini vse do Podbrda potekala železniška proga. Stanje ceste se je izboljšalo šele na jugoslovanski strani meje. Cesta od meje do Škofje Loke je bila namreč dobro utrjena, dolga 34 km, spočetka široka med 4 in 5 metri, nato pa 6 metrov. V začetnem 15-kilometerskem odseku je bila ujeta med strma, plazovita gozdnata pobočja, ko pa je dosegla Jesenovec, pa se je dolina razširila in z izjemo dveh zožitev, in sicer med Bukovico in Praprotnim ter med Praprotnim in Staro Loko, ostala široka vse do Škofje Loke. Glavna naravna ovira je bila 984 m visoka gozdnata in strma vzpetina Šorta, ki je takoj po prehodu meje onemogočala premik v ravni črti, temveč ga je kanalizirala v širokem ovinku ob svojem vznožju po zelo ozki grapi najprej proti JZ, nato pa proti SZ. Obhod ovire je bil

možen po lažjeprehodni mulatjeri Petrovo Brdo – Sorica – Selška dolina. Severna pobočja doline so po zaslugi gostih jelovških gozdov okarakterizirali kot neprehodna. Na vzhodu je Selško dolino od Ljubljanske kotline omejevalo Kržnogorsko hribovje, ki so ga označevali kot lahkoprehodno .

Južna pobočja so bila za potek vojaških operacij ocenjena kot pomembnejša. V dolini Davče, ki se pri Zalem Logu izteka v dolino Selške Sore, se namreč združujejo številne komunikacije, ki prek ovalnega grebena med Poreznom in Blegošem prehajajo državno mejo in se navezujejo na Cerčno, s tem pa povezujejo obe glavni smeri. Uspešen prodor vzdolž dolin obeh Sor je bil pogojen z vzporednim napredovanjem po grebenu Črni vrh – Blegoš – Lubnik, ki pravtako veže obe glavni smeri. Tu je prelomna točka Blegoš, ki s svojimi 1562 metri nadmorske višine nadvladuje okolico, njegovo posedovanje pa je kritično za uspeh celotne operacije.

Smer prek Cerčna in naprej po Poljanski dolini je bila primernejša in pomembnejša. Kvaliteta prometnih poti je bila dobra, posledično pa so bili tu boljši pogoji za izvajanje logistične podpore. Z vidika prometne prehodnosti je bil najugodnejši t.i. Passo di Circhina (Kladje), prek katerega sta potekali dve komunikaciji, med seboj ločeni z grebenom Vrhovčev grič – Štor – Ermanovec. Severni kolovoz je potekal po tesni, z gozdom poraščeni in redko poseljeni dolini Kopačnice, na bansko cesto se je navezal pri Hotavljah, južni pa vzdolž doline Podjelovščice in Hobovščice, banski cesti pa se je priključil pri Fužinah. Drugi je bil prometno ugodnejši, a je bil tri kilometre daljši od prvega (9 km namesto šestih). Alternativa poti prek Kladja je bila cesta, ki je vodila čez prelaz med Novaki in Leskovico ter se je nato nadaljevala proti Trati, in pot, ki je vodila po grebenu Vrhovec – Ermanovec. Vse te naj bi omogočale razmeščanje topništva. Poleg njih pa se je za premik lahko uporabila tudi množica vseh ostalih sekundarnih poti na liniji med Črnim vrhom in Bevkovim vrhom.

Slika 3.8: Shematski prikaz območja Cerkljanske operative smeri oziroma Poljanske in Selške doline.

Vir: Gli Scacchieri Italo-Jugoslavi (1938-1939).

Dno Poljanske doline je imalo na izteku vseh zgoraj omenjenih poti karakteristike tesnega gorskega prehoda. Malo se je razširilo le na odseku Trebija – Podgora, dokončno pa se je odprlo pri Trati, od koder ostane dovolj široko vse do Škofje Loke. Kotlina pri Trati je bila pomemben center komunikacij, saj se je tu na bansko cesto navezoval sicer ozek, a dobro utrjen kolovoz Trata – Šentjošt – Horjul, ki je skupaj z precej številnimi njemu vzporednimi manjšimi komunikacijami, s katerimi so bila preprejena desna pobočja Poljanske doline, tvoril pomembno prometno povezavo, saj je povezoval cerkljansko smer z vrhniško. Omogočal je namreč nadaljnje napredovanje v smeri Vrhlike, Polhovega Gradca, v dolino Gradaščice in naprej do Ljubljani, s čimer bi lahko podprl smer iz Vrhlike.

Sama banska cesta je bila brez večjih naklonov, dobro vzdrževana in v dolžini 20 kilometrov, kakršna je bila razdalja od Trate do Škofje Loke, široka 5 metrov.

Mejno območje južno od ceste Cerkljansko – Škofja Loka naj bi omogočalo uporabo velikega števila žive sile na široki fronti. Ocenjeno je bilo namreč kot dobro prehodno, brez reliefnih omejitev, preprejeno z obsežno mrežo komunikacij vseh vrst. Predvidena smer prodora, ki bi

lahko podprl tako cerkljansko kot vrhniško smer, je potekala iz doline Idrijce oz. Idrije prek planotastega ozemlja na razvodni liniji Bevkov vrh – Sivka – Ledine – Dole – Rovtarske Žibrše in meje do črte Žiri – Rovte – Logatec, kjer je potekala prometnica. Od tu bi se povzpela prek grebena Žirovskega vrha – Goli vrh – Zaplana in prišla do linije Trata – Šentjošt – Vrhnika ter napredovala naprej prek Škofje Loke oziroma Polhovega Gradca do Ljubljane.

Pomembnejši prometnici na tem območju sta bili Idrija – Žiri, ki je potekala prek prelaza Ledine, in Idrija – Dole – Trata.

Na podlagi ohranjenih načrtov utrjevanja in ostalin jugoslovanskega obrambnega sistema na tem območju lahko sklepamo, da je jugoslovanska relativno dobro predvidela italijanske namere.

3.3.2 Obrambne strukture na področju Selške in Poljanske doline

Kljub dejstvu, da je Italija skoraj v celoti razpolagala z grebeni na savsko-soški razvodnici, kar ji je dajalo določeno prednost, je tudi jugoslovanska stran v sami bližini meje posedovala številne gorske grebene, ki so bili redko presekani z ozkimi dolinami, prehodnost pa so zagotavljale majhne in slabe cestne povezave, zaradi česar lahko okarektiziramo mejno območje kot geografsko ugodno za obrambo (Habrnal in drugi 2005, 276). To naj bi veljalo tudi za območje Poljanske in Selške doline, kamor je jugoslovanska komisija za utrjevanje umestila 3. in 4. utrdbeni odsek Zahodne fronte.

3.3.2.1 Razdelitev obrambne cone

Koncept jugoslovanskega obmejnega utrjevanja je izhajal iz armadnega predpisa o bojni dejavnosti vojske v obrambi, po katerem so utrdbeno črto sestavljali predstražni pas, glavni pas in zaledni pas, ki je bil ponekod dopolnjen s zadrževalnim pasom, vsak posamezni pas pa je bil sestavljen iz večih položajev, ki so bili okrepljeni z ustrezno oviro. S tem so utrdbenemu pasu preskrbeli zadostno globino. Pri utrjevanju so projektanti, če je bilo le mogoče, vedno izkoriščali prednosti gorskega terena, kombinirali so najrazličnejše tipe objektov, dobro izkoriščali teren za obrambo in maskiranje objektov ter dosledno uporabljali ovire. Stranski,

poševni in čelni ogenj je bil uporabljen enakovredno, kar je odstopalo od francoskih in češkoslovaških zgledov, ki so temeljili predvsem na uporabi bočnega ognja. Na tak način naj bi bil sovražnik ognju izpostavljen ves čas, približevanje posameznim objektom in posledično njihovo uničenje v bližinskem boju pa bi bilo s tem onemogočeno (Habrnal in drugi 2005, 259).

Slika 3.9: Potek Zahodne fronte med Ratitovcem in Vrhom Sv. Treh Kraljev

Vir: Habrnal (2005, 353).

3.3.2.1.1 Predstražni pas

Predstražni pas se je začel z nekaj skupinami mitraljeških in protitankovskih gnezd, dopolnjenih z malimi tipskimi objekti, ki so bili postavljeni pri vstopnih komunikacijah in na najverjetnejših smereh napada v sami bližini meje z namenom, da ustavijo nasprotnikove izvidniške enote oziroma sprožijo preplah ob napadu glavnih sil, temeljili pa so skoraj na izključni uporabi čelnega in poševnega ognja (Habrnal in drugi 2005, 259).

Te položaje najdemo:

- V okolici Leskovice najdemo sedem mitraljeških gnezd, ki so branila dostope od Novakov oziroma meje proti Blegošu in po komunikaciji proti dolini Kopačnice in Volaščice.
- V dolini Kopačnice, v najožjem delu grape, malo preden se le-ta pred Hotavljami razširi, najdemo položaj sestavljen iz dveh parov mitraljeških gnezd, protitankovskega gnezda in malega tipskega objekta. Po razširitvi ožine je dopolnjen s še enim parom mitraljeških gnezd. Ta položaj je ščitil prodor prek prelaza Kladje naprej po severnem kolovozu, ki se je pri Hotavljah priključil glavni banski cesti.
- Južni kolovoz, ki je povezoval Cerkno z Poljansko dolino prek prelaza Kladje, je bil kilometer za vasjo Sovodenj pregrajen z žinimi ovirami, na mestu, kjer je bila cesta minirana, pa je domačiji Grapar, kilometer in pol pred Fužinami oziroma bansko cesto, ki pa so ga sestavljali tri mitralješka mesta in protitankovsko gnezdo.
- Med severnim in južnim kolovozom je potekala tudi alternativna komunikacija v smeri Hotavelj, ki je potekala pod vrhom Ermanovca, kjer sta bili postavljeni dve mitralješki gnezdi. Na odseku pod vrhom Osojnice (896 m) in Špika (908 m), preden se je komunikacij spustila v grapo potoka Homovšak, je bila zaščitena s tremi mitralješkimi gnezdi. Prvo je stalo na Slemnu, na Jelenovšu drugo in na ovinku pred zaselkom Hom tretje mitralješko gnezdo (Geopedia).

Tem položajem je po nekaj kilometrih sledil nepretrgan obrambni sistem predstražnega pasu, sestavljen iz objektov istega tipa (Habrnal in drugi 2005, 260). Začel se je na desnem, južnem pobočju Selške doline, in sicer ob izlivu Davče v Selščico. Mitralješka gnezda predstražnega položaja so se nizala po desnem bregu Davče in Farjega potoka do zaselka Potok. Nato so se povzpela na Stari vrh (1012 m), se nadaljevala po grebenu Rebulovice do blegoške ceste in ji nato sledila do Murov (1322 m). Tu se je predstražni pas približal italijanski meji na vsega 700 metrov, poleg tega pa je tu potekala najkrajša povezava do vrha Blegoša, zato je tu okrepljen s tremi tipskimi objekti. Nato se predstražni položaj spusti na Počel, Požar, prečkal Javorjevo grapo, nato pa po levem bregu sledil Volaščici vse do Hotavelj oziroma do izliva Volaščice v Poljansko Soro. Pri izlivu Logaščice v Volaščico najdemo protitankovsko gnezdo, ki bi ščitilo most na komunikaciji iz Leskovice, pol kilometra niže mali tipski objekt, na križišču te komunikacije in severnega kolovoza prek prelaza Kladje, v samih Hotavljah pa še eno protitankovsko gnezdo. Pri Hotavljah prečka položaj Poljansko Soro. Tu je okrepljen s

protitankovskim gnezdrom, ki je skupaj s parom tipskih objektov na obeh bregovih reke ščitilo tamkajšnje cestno križišče in most (Geopedia).

Od tu dalje je sledil cesti Hotavlje – Žiri – Rovte, od katere ga je ločevala Poljanščica. Cesti se je oddaljil le v Žirovski kotlini, ki jo je obšel po vzhodnem in južnem robu, nato pa je sledil cesti naprej proti Logatcu. Tudi ta odsek je bil na posameznih pomembnejših mestih okrepljen s tipskimi objekti in protitankovskimi gnezdri. Mali tipski objekt tako najdemo nad mostom čez Poljansko Soro pri Predgori, kjer bi branil dostop proti Volčji Njivi, dva v kombinaciji s protitankovskim gnezdrom in množico mitraljeških gnezd pri Trebiji sta branila tamkajšnjo mogočno zaporo ceste, ki so jo sestavljale protipehotne ovire, železniški tiri in betonski ježi ter v rečno korito položeni betonski bloki (Habernal in drugi 2005, 279). Nadalje ob cesti pod domačijo Zelenak leži protitankovsko gnezdo, naslednje na Rakulku pa bi oviralo dostop po Rokolski grapi proti grebenu Žirovskega vrha, v Novi vasi pri Žireh pa je branil dostop po dolini Račeve proti Smrečju in Vrhju Sv. Treh kraljev. Pri mostu čez Poljansko Soro v ožini med Vrsnikom (706 m) in Goropekami (682 m) najdemo še mali tipski objekt, katerega naloga bi bila zadrževanje sovražnikovega prodora naprej po cesti proti Rovtam in nadalje proti Logatcu (Geopedia).

3.3.2.1.2 Glavni pas

Glavni pas tedanje Zahodni fronte se je začel na grebenu Ratitovca, na črti Altenmaver – Gladki vrh – Kosmati vrh, kjer je bil načrtovan center obrambe Ratitovec. Ta izvedbeno ni opravičil svojega poimenovanja, saj je v primerjavi z mogočnimi italjanskimi utrdbami Alpskega zidu na Lajnarju, proti katerim je bil neposredno usmerjen, deloval nadvse bomo. Sestavljala so ga mitralješka gnezda, in sicer pet na Altenmavru, dva pod samim vrhom Gladkega vrha, kjer so ohranjene tudi ostaline strelskega jarka, in vsaj enega na Kosmatem vrhu, na sedlu Vratca med Golim vrhom in Kosmatim vrhom pa je ležalo PMG gnezdo. Glede na njihovo pozicijo in orientacijo lahko sklepamo, da je bila njihova naloga onemogočiti italijansko napredovanje po grebenu od Lajnarja do Ratitovca in prodor od Bohinja po Bitenjskem grabnu, prelaza Plečna do Ratitovca in nato naprej proti Škofji Loki in Ljubljani (Ars-cartae; Geopedia).

Od Ratitovca je glavni obrambni pas (ki ga je sestavljala le ena linija) tekkel čez Povden, Grebel vrh (1348 m), Bintek (1257 m) in se spustil k Zalemu Logu, kjer je prečkal Selško

Soro in po dolinskem dnu potekajočo bansko cesto. Tu je sovražniku prehod onemogočala cestna zapora, ki je bila okrepljena z dvema protitankovskima gnezdoma in štirimi mitralješkimi gnezdi. Od tu se je po grebenu povzpela do Malega Blegoša in naprej na utrjeni vozol obrambe Blegoš. Na tem odseku so ga sestavljajala izključno mitralješka gnezda. Izjema je le tipski objekt na Pučerjevem hribu (851 m) nad kolovozom Davča – Martinj Vrh in dva atipična tipska objekta na Malem Blegošu (Geopedia).

Spočetka je bil vrh Blegoša okarakteriziran kot center obrambe, kjer naj bi zgradili več artilerijskih položajev, ki bi parirali italijanskim utrdbam na črti Podbrdo – Porazen. Vendar je bil tudi Blegoš deležen radikalne racionalizacije in od ambicioznega plana je ostalo po in okrog vrha razporejenih nekaj deset mitraljeških in puškomitraljeških gnezd, ki so bili na zahodni strani pobočja dopolnjeni z dvema dvojnima objektom za težke mitraljeze, na nasprotni strani vrha pa najdemo še podzemno zaklonišče z velikosti 305 X 1400 cm z dvema vhodoma (Habrnal in drugi 2005, 279).

Od tu se je glavni položaj v obliki mitraljeških gnezd spustil po grebenu preko Prve ravni, kjer je bil dopolnjen z enim malim tipskim objektom, preko Likarjeve senožeti do Boršta (803 m), Čabrač, nato pa se je povzpел na Hlavče Njive, kjer se je začel eden najbolj utrjenih odsekov zahodne fronte, ki je potekal v večih utrdbenih črtah vse do Logatca (Habrnal in drugi 2005, 279).

Prvi položaj so sestavljala mitralješka gnezda orientirana za poševni, čelni in bočni ogenj, zgrajena pa so bila izmenično na različnih višinah prednjega pobočja. Sledili so glavni obrambni položaji, kjer so mali tipski objekti predstavljali hrbtenico obrambe. Na odseku do Hlavčih Njiv so bili namreč omejeni le na posamične na pomembnejših lokacijah, od tu dalje v smeri proti jugu pa se pojavljajo v skoraj neprekinjeni črti, ki praviloma poteka po samem slemenu, dopolnjejo pa jih mitralješka gnezda. Na najpomembnejših točkah naj bi bili francoskih in češkoslovaških vzorih zgrajene mogočne odporne točke, katerih planiran obseg in vloga sta se skozi celotno obdobje gradnje zmanjševala, ob izbruhu sovražnosti pa so ostale nedograjene. Pred napadi diverzantskih enot iz hrbta pa so bili glavni obrambni položaji dopolnjeni z drugo črto, ki je bila običajno pomaknjena za greben in s svojimi strelnimi linami usmerjena proti zaledju. Tudi drugo črto glavnih obrambnih položajev so sestavljala mitralješka gnezda in mali tipski objekti, ki pa so si bili med seboj bolj oddaljena in redkejši (Habrnal in drugi 2005, 260; 264).

Prva iz serije odpornih točk je bila načrtovana na Hlavčih Njivah, natančneje na koti 711, Njena glavna naloga pa naj bi bila obramba desnega krila zapornega položaja Trata. Od dveh načrtovanih bojnih blokov, je bil izgrajen le desni, ki bi omogočal obstreljevanje Blegoša, ne mestu levega pa je bil dokončan le stopniščni jašek, podzemne galerije so bile že zabetonirane, vhodni objekt pa je prav tako ostal neizgrajen. Manjkajočo utrdbeno artilerijo je nadomeščal samostojni težki artilerijski objekt za štiri havbice kalibra 105 mm, ki so bile kasneje nadomeščene s štirimi topovi kalibra 75 mm. Stal je kilometer južno od odporne točke, pri kmetiji Hlavškar, v drugi črti glavnega obrambnega položaja, varoval pa je cesti po Poljanski dolini in na Žirovski vrh. Bil je edini objekt takega tipa na Zahodni fronti. Odporno točko so z vseh strani obkroževala mitralješka gnezda in mali tipski objekti (Jankovič Potočnik 2004, 95; Habrnal in drugi 2005, 213; 214; 281).

Od Hlavčih Njiv se je glavni obrambni položaj spustil po grebenu proti Poljanski Sori in jo pri utrjenem položaju Trata prestopil. Tu je dolino prečkala kombinirana protitankovska in protipehotna ovira, ki je predstavljala čelo glavnega obrambnega položaja. V njegovi prvi črti sta nizko na pobočju vsak s svoje strani zapirala pot po dolini dva težka enostranska (dograjena in v opremljena) pehotna objekta. Njuna glavna oborožitev naj bi bil 47 mm škodni utrdbeni protitankovski top s sovprežnim mitraljezom, ki pa je bil nadomeščen z njegovo poljsko izvedbo, in dvojni mitraljez, ki je bil kasneje zreduciran na enojnega. Za obrambo samega objekta so bili namenjeni 4 puškomitraljezi: po en v vsakem od dveh oklepni stolpičev (zvonov), eden za obrambo diamantnega jarka in drugi za obrambo vhoda v objekt, bližinski obrambi obeh objektov pa je bilo namenjenih še nekaj mitraljeških gnezd, ki so ju obkrožali (Habrnal in drugi 2005, 281).

Drugo črto glavnega obrambnega položaja, 300 metrov za prvim, sta predstavljala dva protitankovska tipska objekta oborožena z 47 milimetrskim topom in puškomitraljezom, ki pa sta bila dodatno zavarovana še z malimi tipskimi objekti (Habrnal in drugi 2005, 281).

Od levega pehotnega objekta se je utrdbeni črta nadaljevala naprej na 592 metrov visok hrib Volča Njiva in nato naprej po grebenu do Hrastovega griča (kota 886 m), kjer je bila načrtovana naslednja odporna točka s tremi pehotnimi bojnimi bloki, v ohranjeni dokumentaciji označenimi kot O-69, O-67/68 in O-65, in vhodnim objektom O-66, ki so bili med seboj povezanimi z obsežnim podzemljem, ki je med drugim vsebovalo vojašnico s šestimi velikimi dvoranami, poveljstvo, bolnišnico z operacijsko dvorano, prhe in stranišča, elektrocentralo, skladišča za živila, gorivo in strelivo, cisterno za vodo, kuhinjo, jedilnico in še

več drugih prostorov. Po redukciji načrtov oktobra 1939 so bile planirane podzemne galerije še vedno dolge impresivnih 700 metrov (Habrnal in drugi 2005, 214; 217; 281).

Tudi načrtovana ognjena moč odporne točke je bila kar zgledna. Obrambi vhodnega objekta O-66 naj bi služili trije puškomitraljezi, od tega dva v oklepni jekleni zvonovih. O-69 bi razpolagal z jeklenim opazovalnim zvonom, dvema puškomitralješkima jeklenima zvonovoma, z minometom in protitankovskim utrdbenim topom T47m, ki bi bila usmerjena bočno proti JV vzdolž protipehotnih ovir. Glavno načrtovano orožje obojestranskega bojnega bloka O-67/68 sta bila dva dvojna mitraljeza namenjena bočnemu ognju, za dva oklepna jeklena zvonova pa sta bila planirana dva puškomitraljeza. O-65 je bil zrcalna preslikava O-69, sicer pa mu je bil identičen. Njegov top in minomet bi bila usmerjena vzdolž pasu ovir proti SV. Na žalost pa je tudi ta odporna točka vojno pričakala nedokončana, z le tremi jaški s stopnišči na mestu, kjer bi morali stati bojni bloki, brez vhodnega objekta in z le delno zgrajenimi galerijami (Habrnal in drugi 2005, 217; 218).

Od tu se je glavna obrambna črta usmerila proti JV in potekala prek Javorča po grebenu Žirovskega vrha, kjer lahko sledimo seriji malih tipskih objektov z manjkajočimi čelnimi polkrožnimi jeklenimi linami za puškomitraljez, do njegove najvišje točke, 962 m visokega Golega vrha, in enako poimenovane odporne točke. Odporna točka Goli vrh se je od vseh načrtovanih še najbolj približala zaključku del. Graditeljem je namreč uspelo zaključiti gradnjo obeh, sicer poenostavljenih bojnih blokov, ni jim pa uspelo zaključiti betoniranja začetnega, vhodnega dela 200 metrov dolge glavne galerije, gradnja vhodnega objekta pa se ni niti začela. Glede na obsežno podzemlje si upamo trditi, da je bila odporna točka Goli vrh bistveno širše zastavljena in domnevamo lako, da je bilo zanjo predvidenih več bojnih blokov od dejansko realiziranih dveh (Habrnal in drugi 2005, 220; Geopedia).

Po prvotnih načrtih naj bi se bojni bloki odpornih točk zgledovali po čeških vzorih in bi potemtakem morali izgledati kot razpotegnjene mogočne betonske zgradbe, a so bile zaradi racionalizacije pomanjšane do nerazpoznavnosti in so zato bolj spominjali na stolp kot na blok (Jankovič Potočnik 2004, 55). Načrtovana glavna oborožitev obeh realiziranih bojnih blokov je bil težki mitraljez usmerjen na bočni ogenj. Mitraljez levega bloka bi imel nalogo vzdolž ovir ščititi desno krilo odporne točke Sv. Trije Kralji, desni pa levo krilo odporne točke na Hrastovem griču. Poleg tega naj bi bil vsak bojni blok oborožen še z dvema puškomitraljezema. Prvi, ki naj bi bil postavljen v (nedograjenem) betonskem zvonu, bi

obstreljeval predprostor, drugi na hrbtni strani objekta pa bi branil njegovo hrbtno stran (Habrnal in drugi 2005, 221).

Od Golega vrha se je bojna linija usmerila v JZ smer in po 4 km (po zračni črti) prek Lavrovca, kjer je prešla v 1. obrambni sektor, dosegla Vrh Svetih Treh Kraljev na višini 884 metrov, od koder so bili vidni kar 3 sektorji Zahodne fronte, in sicer poleg 1., kjer se je Vrh nahajal, še 3. v Poljanski dolini in 4. nad Cerknico (Jankovič Potočnik 2004, 114). Zaradi izjemne lokacije je bila tu načrtovana največja odporna točka, ki naj bi po zamisli iz leta 1937 obsegala kar 14 pehotnih bojnih in en artilerijski bojni blok oborožen s tremi 105 mm havbicami, dva vhodna objekta in okrog 2000 metrov podzemnih galerij, ki bi potekale v dveh nivojih. Leta 1939 je bil načrt okleščen na osem pehotnih bojnih blokov in en vhodni objekt, leta kasneje pa je bil ponovno deležen zmanjšanja, in sicer je bil omejen le na dva pehotna objekta, en vhodni objekt in pomožni vstop, podzemne galerije pa bi bile dolge vsega skupaj 800 metrov. Kljub vsem redukcijam je graditeljem je uspelo izklesati le glavno galerijo v dolžini 620 m, stopniščna jaška obeh načrtovanih bojnih blokov, dostopna hodnika in pomožni vhod, nato pa je bila gradnja opuščena (Jankovič Potočnik 2004, 56; Habrnal in drugi 2005, 442; 225).

Nadaljevanje črte je potekalo čez Hlevni vrh, Praprotno brdo na Gradišče, kjer je bil prvotno predviden center obrambe s štirimi skupinami objektov, po načrtih iz leta 1940 pa naj bi bilo tukaj zgrajenih 6 skupin objektov postavljenih na koti 711 in na koti Hrast. Izkopanih je bilo le nekaj navpičnih jaškov na različnih lokacijah. Tu glavni položaj Zahodne fronte prečka razvodnico in se prek Zaplane in Strmice spustila proti Logatcu (Jankovič Potočnik 2004, 117; Habrnal in drugi 2005, 230; 279; Geopedia).

3.3.2.1.3 Zaledni in zadrževalni pas

Glavnemu obrambnemu pasu je sledil zaledni in zadrževalni pas, ki pa ju ni sestavljala neprekinjena črta, ampak le posamične zapore dostopnih smeri, centri odpora okrog komunikacijskih vozlov ali krajše utrjene zapore, zgrajene iz mitraljeških gnezd, utrjenih stražarskih postojank, redkeje pa tudi iz malih tipskih objektov (Habrnal in drugi 2005, 264).

V zadrževalni pas lahko uvrstimo mitralješka gnezda, ki so obkrožala gorenjevaško ravnico v smeri proti Šentjoštu nad Horjulom, in sicer do Todraža, v smeri proti Škofji Loki pa so se

nahajali v hribih vzdolž banske ceste do ožine med Hotovljo in Visokim pri Poljanah, kjer najdemo par protitankovskih gnezd (Habrnal in drugi 2005, 281; Geopedia).

3.3.2.2 Oviranje

Vse te utrdbene črte in njihovi objekti so v največji možni meri izkoriščali naravne danosti, ki pa same po sebi niso mogle ustaviti sovražnika. Iz tega razloga bi moral objekte stalnega utrjevanja vseh kategorij varovati in dopolnjevati sistem protipehotnih ovir, ki bi bil na smereh, ki so dovoljevale uporabo oklepnih enot, okrepljen s sistemom protitankovskih ovir, dostop k oviram pa bi še dodatno oteževala minska polja (Habrnal in drugi 2005, 246; 249).

Kot primarne protipehotne ovire so bile uporabljene žične ovire, katerih namen je bil zadrževanje in upočasnjevanje gibanja pehote ter lažjih vozil. Na zahodni fronti so žične protipehotne ovire širine od 4 do 10 metrov obkrožale utrdbe, te obkrožne ovire pa so bile med seboj povezane z medprostorskimi ovirami. »Nizke« oziroma kombinirane protipehotne ovire širine med 4 in 6 metri so se uporabljale v predstražnem in zalednem pasu, na glavnem obrambnem položaju pa so se uporabljale »visoke« ovire širine od 10 do 15 metrov. Njihova postavitve je morala ustrezati območju ognjenega delovanja utrdbenih orožij, saj so jih morala ta za njihovo učinkovito izrabo s svojim bočnim in poševnim, pa tudi s čelnim delovanjem pokrivati. Načeloma bi morala biti žica žičnih ovir pritrjena na 23/65/115 cm visokih in 20 mm debelih jeklenih palicah, ki so bile zabetonirane v betonske podstavke, ti pa so bili na terenu vkopani ali pa zabetonirani neposredno v skalno podlago, pojavljale pa so se tudi bolj improvizirane rešitve, ki so vključevale kombinacijo uporabe bodeče žice z lesenimi količki in z debli dreves (Habrnal in drugi 2005, 247; 248).

Kot osnova za protitankovske ovire se je najpogosteje uporabljal železobetonski, 450 kg težak in približno meter in pol visok železobetonski jež, katerega armatura je bila sestavljena iz šestih, 18 mm debelih z žico ovitih železnih palic v vsaki rami. Ti ježi so bili lahko uporabljeni v eni, dveh ali treh vrstah. Dopolnjevale so jih poševno v tla zabite železniške tirnice in betonski tetraedri (Habrnal in drugi 2005, 251).

Na ravnejših predelih so isti funkciji služili tudi protitankovski jarki, ki bili po večini 2,5 m globoki in 7 m globoki, njihova čelna stran pa je bila okrepljena z betonskim zidom (Habrnal in drugi 2005, 249). Primer takega jarka najdemo v dolini Sovre, potekal pa je pravokotno na

cesto Žiri – Logatec. Sama cesta je bila pregrajena z železobetonskimi ježi, za njimi v bregu pa se vrstila mitralješka gnezda predstražnega položaja (Jankovič Potočnik 2004, 36; Habrnal in drugi 2005, 250).

Žične ovire, ki so po dolini Sovre spremljale cesto Žiri – Rovte – Logatec so bile široke 15 metrov, za njimi v bregu pa se je vlekla črta mitraljeških gnezd predstražnega položaja, vsako gnezdo pa je obkroža 10 metrov širok pas bodeče žice (Jankovič Potočnik 2004, 45-46).

3.3.2.3 Artilerijska podpora

Artilerijski položaji so bili pozicionirani šele za zalednim pasom, razpolagali pa naj z vnaprej pripravljenimi glavnimi in rezervnimi položaji, na katerih bi bile nameščene utrdbene baterije. Po načrtu iz februarja 1939 v Selški dolini artilerijski položaji niso bili predvideni, na utrdbenem odseku številka 3 pa so bile načrtovene tri baterije, vsaka oborožena s po štirimi 100 mm havbicami M 14/19¹⁵, in sicer:

- Baterija št. 31 poimenovana Žaga G. Dobrava je bila nameščena zahodno od Gorenje Dobrave, njene glavne naloge pa so bile obstreljevanje preprostora na črti Likar – Hlavče Njive, doline reke Poljanščice in Kopačnice ter dostopov do vasi Selo.
- Baterija št. 32 imenovana Pretovč je bila predvidena JV od vasi Dolenje Brdo, njene glavne naloge pa so bile obstreljevanje dostopov na Žirovski vrh, predprostora na črti kota 818 – Javorski grič – Troha in območja Poljanske Sore na črti Žiri – Trebija.
- Baterija št. 33 z imenom Potok je ležala 300 m SV od kote 641, pokrivala pa je pristope na liniji Troha – Bukovec – Goli vrh, dolino Račeve, dostope k odporne točke Sveti Trije Kralji in njeno okolico, potencialna zbirališča sovražnika na črti Goropeke – Martinj vrh in Žiri – Sopot.

Število baterij se je v naslednjih letih spreminjalo (Habrnal in drugi 2005, 269–270).

¹⁵ Proizvajali so ga med leti 1914 in 1918, njegovo bojno delovanje je imelo največji doseg 8400 m., hitrost streljanja pa 6-8 projektilov na minuto (Wikipedia (en.): 10 cm M. 14 Feldhaubitze).

3.3.2.4 Tipi utrdb

Utrdbene objekte Zahodne frone je jugoslovanski štab za utrjevanje uvrščal v štiri osnovne kategorije, predstavnike vseh kategorij pa najdemo v obravnavanem 3. in 4. utrdbenem sektorju.

3.3.2.4.1 Ojačana poljska fortifikacija

Med ojačano poljsko fortifikacijo uvrščamo puškomitralješka, mitralješka in artilerijska gnezda, katerih stene so debele od 20-50 cm in naj bi bile odporne na delovanje pehotnega orožja in šrapnelov topovskih granat, sestavljalo pa so jo objekti najrazličnejših značilnosti. Sem uvrščamo vse od preprostih odprtih položajev za puškomitraljez iz navadnega betona do železobetonskih gnezd z jeklenimi strelnimi linami, podzemljem in lino za obrambo vhoda (Habrnal in drugi 2005, 73). Puškomitralješka gnezda so bila najskromnejša, zgrajena iz nearmiranega betona oziroma zelo skromno armiranega betona, njihove stene so bile debele 20-30 cm, bila pa so brez jeklenih strelnih lin, oborožena z enim mitraljezom, ki je streljajo skozi eno ali dve, redkeje tri ali štiri, betonske line. Bojna komora je bila praviloma velika 150x130 cm (Habrnal in drugi 2005, 84; 168; 169).

Mitralješka gnezda so bili edini objekti iz kategorije ojačane poljske fortifikacije grajeni iz polnovrednega železobetona, razpolagali pa so tudi z eno do dvema železnima strelnimi linama, debelimi med 2,5 in 3 cm (Habrnal in drugi 2005, 111), njihova oborožitev pa je bil mitraljez (Habrnal in drugi 2005, 169). Pri testiranjih se je ugotovilo, da so bile granate protitankovskih topov kalibra 37 in 47 mm pri streljanju iz neposredne bližine sposobne prodreti 20-30 mm globoko v 50 centimeterske stene mitraljeških gnezd, pri povečevanju razdalje pa se je njihov efekt hitro zmanjševal, učinkovitejše pa so bile ob dotiku s jeklenimi strelnimi linami, ki so jih brez večjih težav prebijale (Habrnal in drugi 2005, 96). Vsa gnezda so imela dostop po zavitem dostopnem hodniku različnih dolžin, v prerezu trapezne oblike, katerega stene so bile iz navadnega betona debeline 10-20 cm, v njegovi stranici pa je bila niša za počitek in shranjevanje streliva in opreme (Habrnal in drugi 2005, 164–165).

Protitankovska gnezda so razpolagala z pogojno armiranim stropom, v katerega so bile mrežno razvrščeni dve vrsti železnih palic. Njihovi dostopni hodniki so bili širši, saj so morali biti prilagojeni za namestitev poljskega protitankovskega topa, njegovi uporabi pa je bila

prilagojena tudi strelska lina, ki je bila večja, omogočala pa mu je streljanje v kotu 90 stopinj (Habrnal in drugi 2005, 84; 175; 180).

3.3.2.4.2 Mali tipski objekti

T.i. lahki objekti naj bi po osnovnih načrtih nadomestili oziroma dopolnjevali težke pehotne objekte, vendar so bili vzporedno s konceptom težkih utrjenih črt po dokaj kratkem obdobju opuščeni in nadomeščeni z malimi tipskimi objekti, ki so se zgledovali po češkoslovaškem lahkem objektu model 1937 s to razliko, da je bila standardna jugoslovanska izvedenka opremljena z nad višino objekta dvignjenim železobetonskim stolpom-zvonom na čelni strani, ki je omogočal tudi ognjeno delovanje puškomitraljeza po predprostoru objekta. Projektanti so bili namreč mnenja, da zanašanje izključno na uporabo bočnega ognja preveč tvegano. Bili so trapeznega tlorisa, katerega notranje mere so bile 300 x 500 x 210 cm, stropi in stene objekta so bile meter debele, glavno orožje pa sta predstavljala mitraljeza nameščena v obeh bočnih strelnih linah (Habrnal in drugi 2005: 73; 77; 180). Tako strelna lina čelnega železobetonskega zvona polkrožne oblike s tremi okroglimi odprtinami za puškomitraljez kot tudi oklepni plošči bočnih strelnih lin za oba mitraljeza sta bili debeli med 8 in 12 mm (Habrnal in drugi 2005, 112). Dodatno zaščito objekta so omogočale tudi v stene vgrajene cevi za izpust ročnih granat, betonska strelna lina za zaščito vhoda na zadnji strani objekta, vhod pa so zapirala dvojna vrata. Zunanja so bila narejena iz jeklenih palic, notranja pa so bila oklepna, debela 4 mm in zračno neprepustna (Habrnal in drugi 2005, 127; 128; 182).

Obstajala je tudi protitankovska različica malega tipskega objekta. Njegove stene so bile debele 120 cm, notranje dimenzije so bile 510 x 350 x 230 cm, centralno pozicijo znotraj njega je zavzemal škodni top 47 mm, na levem ali desnem vogalu objekta pa je bila vgrajena polkrožna železna strelna lina za puškomitraljez. Predstavnik tega tipa objekta najdemo v paru protitankovskih gnezd v drugi črti glavne bojne linije na zapornem položaju Trata pred Gorenjo vasjo (Habrnal in drugi 2005, 192–193).

Mali tipski objekti so se uvrščali v I. stopnjo odpornosti, kar pomeni, da se je od njih pričakovalo, da bodo zdržali zadetke kalibra 150 mm (Habrnal in drugi 2005, 90).

3.3.2.4.3 Težki tipski objekti

Težki tipski objekti naj bi po osnovnem načrtu predstavljali stebre obrambne črte. Mednje bi prištevali številne samostojne težke pehotne objekte, samostojne težke artilerijske objekte, odporne točke s svojimi bojnimi bloki, opazovalnice in zaklonišča (Habrnal in drugi 2005, 73). Objekti naj bi se zgledovali po vzorcih iz češkoslovaške Benešove linije, planirani pa so bili izključno za zahodno fronto, vendar so zaradi preusmeritve gradbenih kapacitet na druge dele ogrožene jugoslovanske meje, zaradi omejenih resursov, številnih sprememb ostali večinoma nedokončani oziroma realizirani v zelo pomanjšanem obsegu (Jankovič Potočnik 2004, 42; 55; Habrnal in drugi 2005, 205; 210).

Od množice prvotno predvidenih samostojnih težkih objektov so na celotni zahodni fronti zgradili le en obojestranski in pet enostranskih objektov, od katerih dva najdemo na zapornem položaju Trata. V primerjavi z objekti nižjih kategorij je bila njuna opremljenosti bistveno boljša, saj sta že razpolagala z lastnim vodnjakom, dizelskim agregatom, ventilacijska opremo s filtrom in z večjimi prostori, bivalnimi v podzemnem in bojnimi v nadzemnem delu (Habrnal in drugi 2005, 199–202). Njune stene in strop so bile debele 170 cm, kar ju je uvrščalo v III. stopnjo odpornosti, kot taka pa bi morala prenesti zadetke 305 mm granat. Ob povojnem testnem obstraljevanju objekta s topovi kalibra od 105 do 122 mm iz razdalje od 80 do 200 m so granate prodrle 100 do 140 cm globoko, beton je zdržal, kar je sicer relativno dober rezultat, sploh če upoštevamo dejstvo, da je bil objekt brez zaščitne kamnite obloge in da bi se obstreljevanje v realih razmerah izvajalo iz večje razdalje. Kljub temu je nadvse dvomljivo, da bi bili sposobni prenesti obstreljevanje z 305 mm granatami (Habrnal in drugi 2005, 96).

Na obravnavanem delu zahodne fronte, pod Hlavčimi Njivami, najdemo tudi edini, že omenjeni samostojni dvonadstropni težki artilerijski objekt, ki pa se je izkazal kot neuporaben. Namesto objektu prilagojenih havbic so namreč vanj namestili poljske topove, ki so brez primerne prezračevalnega sistema ob poskusnem streljanju povsem zadimili bojne komore in jih naredili neprimerne za operativno delovanje posadke. Sicer je razpolagal z vodnjakom, WC-jem, umivalnico, pisarno, skladiščem in bivalnimi prostori, uvrščen pa je bil v II. stopnjo odpornosti, kar je pomenilo, da se je od njegovih 140 cm debelih sten pričakovalo, da zdržijo zadetke projektilov kalibra 220 mm (Habrnal in drugi 2005, 202).

Od bojnih blokov odpornih točk so bili zgrajeni le trije (eden na Hlavčih Njivah in dva na Golem vrhu), enostavnejši in manjši bojni bloki III. stopnje odpornosti, katerih bojna komora je bila velika 340 x 410 cm. V bistvu je tu šlo za povečane male tipske objekte, za katere so upali, da bodo s pomočjo dobršnjega dela improvizacije obdržali vsaj približno bojno sposobnost odporne točke (Habrnal in drugi 2005, 212). Dejansko obstreljevanje bi slabo prestali, saj so povojna testiranja na bojnem bloku Hlavče Njive pokazala, da bi njihove 100-170 cm debele stene komulativno razstrelivo zlahka prebilo, topovsko obstreljevanje pa težko poškodovalo (Habrnal in drugi 2005, 99).

Vsi objekti naj bi bili maskirani, do višine strelnih lin zasuti in pokriti s kamenjem in zemljo. Pesek granulacije 10-30 mm so za njihovo gradnjo pridobivali iz lokalnih virov, kot glavni gradbeni material pa se je uporabljal mleti jurski in triasni apnenec. Vode za gradnjo in oskrbo utrdb je bilo na območju zaradi prevladujoče neprepustne kameninske podlage in količine padavin dovolj (Janković Potočnik 2004, 96; Habrnal in drugi 2005, 94).

3.3.2.5 Oskrba

Za potrebe izgradnje in oskrbovanje utrdb Zahodne fronte je bilo zgrajeno obsežno omrežje novih vojaških cest, že obstoječe omrežje pa je bilo obnovljeno. Tako je bila konec leta 1937 in začetek leta 1938 razširjena in utrjena banska cesta v Selški dolini, postavili pa so se tudi novi kamniti mostovi na Praprotnem, v Dolenji vasi, na Jesenovcu in pod Sušo. V letu 1939 je bila za silo zgrajena cesta od Češnjice do Prtovča, ki bi morala biti podaljšana do planine Pečana. Od Zminca preko Žetine do Kala je bila zgrajena 16 km dolga cesta, ki bi morala biti podaljšana do vrha Blegoš (Budna Kodrič 2002, 221; 225). Zanesljiva je tudi udeležba vojske pri gradnji in razširjanju cest iz Smrečja in Trate na greben Žirovskega vrha, v projekt prenove pa je bila najbrž vključena tudi cesta od Gorenje vasi proti Horjulu (Janković Potočnik 2004, 35).

4 ZAKLJUČEK

Na podlagi v nalogi opisanih zgodovinskih in geografskih dejstev lahko potrdim svojo prvo hipotezo, in sicer da je bilo ozemlje med Alpami in Jadranom v obdobju od leta 1914 do 1941 zaradi svoje strateške lege politično in vojaško izjemno pomembno. To ozemlje je namreč tvorilo najkrajšo povezavo med Panonsko ravnino in Srednjo Evropo ter Padsko nižino in Apeninskim polotokom, kar je bilo pomembno predvsem za italijansko politiko in njen podaljšek – vojsko. Mlada država Italija se je kot samooklicana naslednica Rimskega imperija v tem obdobju borila za prestižnejši položaj v mednarodni skupnosti. Tedaj prevladujoča ideja imperializma je zagovarjala stališče, da jo bo v enakovreden položaj z velesilami postavila in ji dala večji vpliv v mednarodnih odnosih predvsem ozemeljska in ekonomska ekspanzija, ki pa je bila med drugim usmerjena tudi proti vzhodu, pot tja pa je tekla čez ozemlje med Alpami in Jadranom. Ravno na tem območju se je namreč po vojnah za italijansko neodvisnost formirala meja med Avstrija in Italijo, ki je bila geografsko ugodnejša za Avstro-Ogrsko, saj je ta neposredno posedovala pristope v Furlansko nižino, kar pa Italije ni puščalo ravnodušne. Dejstvo, da je na avstrijski strani ostajalo občutno število »neodrešenih« pripadnikov italijanske narodnosti, je Italija izkoristila za napoved vojne v želji, da ji bo sodelovanje v spopadu omogočilo spremembo meja in izboljšalo njen varnostni položaj. Njen cilj je bila vzpostavitev strateške meje na razvodnih grebenih med jadranskim in črnomořskim povodjem, s čimer bi sama neposredno varovala dostope v notranjost Italije in k Jadranu, ki bi ob idealnem poteku dogodkov postalo italijansko notranje morje, s tem pa bi se zavarovala izpostavljena dolga vzhodna italijanska obala. Italija bi prišla do izvrstnega izhodišča za nadaljnji ekonomski prodor v Podonavje in na Balkan, do tamkajšnjih naravnih virov, ki jih je nujno potrebovala za svojo industrializacijo.

Posledice italijanskega vstopa v svetovni spopad pa bi lahko presegle partikularne interese oziroma regionalne okvire in prelomno vplivala na njen končni izid. S prebojem fronte na tem za obrambo, kot lahko na uspešnem primeru soške fronte sklepamo, ugodnem območju bi bila po italijanskem (pre)optimističnem načrtu pot prek Panonske nižine do obeh prestolnic dvojne monarhije praktično odprta, vojna pa odložena. Vendar pa bi se lahko zgodovina odvirtela tudi nasprotno smer. Po zlomu fronte pri Kobaridu bi bila s padcem Benetk in zasedbo Padske nižine Italija izločena iz vojne, antantne sile pa bi se znašle v resnih težavah. Italiji se je vseeno uspelo vpisati med zmagovalce, za nagrado pa si je pridobila varno strateško mejo na jadransko-črnomořski razvodnici od Kvarnerja pa do Alp. To ni zadovoljilo njenih javno deklariranih želja po celotnem Jadranskem morju, zato se odnosi z njeno novo

vzhodno sosedo Jugoslavijo, ki je stopila na mesto Avstro-Ogrske, po vojni niso izboljšali. Prej nasprotno. Namesto šibke države, ki bi bila pod popolnim vplivom Italije in ki bi Italiji služila kot most do držav Podonavja, je na njenih vzhodnih mejah kraljevala ozemeljsko velika in regionalno pomembna Jugoslavija, katere jedro je predstavljala italijanska zaveznica in zmagovalka iz prve vojne Srbija. Njen obstoj je Italiji oviral ekonomsko penetracijo v države Podonavja in izkoriščanje njihovih naravnih virov, brez katerih pa se Italija ne bi mogla nikoli povzpeti do dejanskega statusa velesile. Vojna, ki je imela izjemno pomembno vlogo v fašistični ideologiji in s katero bi si ta tako željeni status pridobila, pa je potrebovala surovine, s katerimi pa sama ni razpolagala. Kazalo je, da lahko do teh surovin pride le s silo - prek ozemlja med Alpami in Jadranom.

Ker je del tega prostora med Alpami in Jadranom tvorilo ozemlje Poljanske in Selške doline, me je zanimalo, kakšna bi utegnila biti njegova vloga v tem vojaškem spopadu, zato sem kot drugo hipotezo postavil trditev, da Poljanska in Selška dolina tvorita geografsko prehodno ozemlje med dolino Soče in Ljubljansko kotlino, kar ju opredeljuje kot vojaško pomembni, zato je bilo njuno ozemlje v obdobju neposredno pred drugo svetovno vojno dodatno utrjeno. Skozi zgodovino so čez to ozemlje potekale pomembne prometne poti, katerih vpliv je zaradi novozgrajenih in bolje vzdrževanih komunikacij ter tehničnih inovacij sčasoma usahnil, pa čeprav je tu potekala najkrajša povezava med Ljubljansko kotlino in Zgornjim Posočjem. Prometni pomen je ponovno porastel za časa prve svetovne vojne, ko je tu potekala pomembna oskrbovalna žila za potrebe soške fronte, vzporedno s tem pa je temu ozemlju kot neposrednemu zaledju bojišča narastel tudi vojaški pomen. Ta je zaradi novih okoliščin v nasprotju s prometnim pomenom, ki je povsem usahnil, tudi v povojnem obdobju ostal neokrnjen. Takrat je na vzhodna pobočja razvodnih slemen med jadranskim in črnomořskim povodjem, v samo povirje obeh Sor, posegla nova italijansko-jugoslovanska meja, s tem pa je Posorje postalo potencialno bojišče, ki bi lahko glede na dinamiko takratnih jugoslovansko-italijanskih političnih odnosov postalo tudi dejansko bojišče.

Že sama razmejitev je Italiji dajala bistveno reliefno prednost in omogočala dobro izhodišče za ofenzivo, saj je v celoti posedovala ozemlje ob razvodnih grebenih. Na podlagi geografski značilnosti Poljanske in pogojno Selške doline sta obe nasprotnici identificirali to ozemlje kot vojaško prehodno ozemlje, preko katerega je potekala ena od pomembnejših vojaškogeografskih smeri, ki bi agresorju omogočala prodor iz območja Tolmina oziroma Soške doline v smeri Ljubljane kot enega od operativnih ciljev vojaške operacije. V okviru te vojaškogeografske smeri, ki so jo Italijani poimenovali za cerkljansko, je relief kanaliziral tri

osnovne taktične smeri, in sicer iz Baške grape prek Podbrda (Piedicolle) in Petrovega Brda (Colle Pietro) čez Selško dolino, iz Cerkna prek Kladja (Passo di Circhina) čez Poljansko dolino in iz Idrije prek Ledinskega Razpotja (Passo d'Idria), ki pa bi lahko prek Žirovskega vrha podprla tako severno, cerkljansko smer ali pa v smeri Horjula posegla v južno, vrhniško smer. Glavno smer prodora bi determinirale predvsem kvalitetne ceste, ki so potekale po dnu dolin, za uspeh pa je bilo potrebno tudi sočasno napredovanje po vzporedno potekajočemu grebenu Blegoš-Stari vrh-Lubnik. Zaradi izrazito gorskega reliefa v prvem, petnajstkilometerskem odseku severne, Selške smeri, se je ta okarakterizirala kot za ofenzivo manj primerna. Južna je bila primernejša, saj je razpolagala z boljšimi geografskimi pogoji za izvajanje bojnih operacij večjega obsega. Tam so namreč prevladovala široka slemena, manjše relativne višine, mreža komunikacij, pa čeprav le v obliki kolovozov in steza, je bila gostejša, delež z gozdom poraščene površine pa manjši.

Boljši pogoji in s tem večja verjetnost za izvajanje ofenzive pa so na drugi strani terjali večjo usmerjenost v priprave za primeren odziv nanjo. Jugoslavija se je na podlagi takrat prevladujočega doktrinalnega trenda, ki je deloma temeljil tudi na pozitivnih izkušnjah iz soške fronte, odločila, da se bo pri tem naslonila na koncept stalne fortifikacije, ki ga je v naslednjih letih tudi začela izvajati. S tem potrjujem tudi drugo hipotezo.

Na primeru geografske analize obeh dolin lahko ugotovimo, kako so geografske lastnosti pogojevale ne le načrtovanih ofenzivnih dejavnosti, temveč tudi defenzivne, kar je lepo razvidno iz zelo ambiciozno zastavljenega načrtovanega kot tudi racionalnejše izvedenega obsega utrjevanja na črti Ratitovec - Vrh Sv. Treh Kraljev. Med seboj je namreč povezovala točke, kritične tako za uspeh tako napada kot obrambe. Te so bile:

- Ratitovec kot dominantna višinska točka ob vstopu v srednji tok Selške Sore in na robu Jelovice, kjer je bil predviden začetek Zahodne fronte;
- Selška dolina pri Zalem Logu, kjer se je Selščica najgloblje zajedla v apnenec, dno je bilo najtesnejše, poleg tega pa so se tu združile tudi vse komunikacije, ki so potekale iz Zadnje Sore in iz doline Davče;
- Blegoš, ki je imel v obrambnih načrtih kot izrazita višinska točka nadpovprečno vlogo, saj je njegovo posedovanje odpiralo pot naprej po hribovju, ki je obladovalo dolini obeh Sor vse do njunega sotočja v Škofji Loki;

- Poljanska dolina med Fužinami in Trato, saj je bila tu Poljanska Sora ujeta v globoka dolomitska pobočja, poleg tega pa so se tu na dolinsko cesto Žiri – Škofja Loka navezovalе vse glavne komunikacije iz Cerknega;
- hrbet Žirovskega Vrha s posebnim poudarkom na Hrastovem griču in Golem vrhu izrazitima višinskima točkama – zapiral je dostope proti Škofji Loki, Horjulu in Polhovemu Gradcu;
- Vrh Svetih Treh Kraljev, ki je zapiral predvsem pot proti Logatcu, pa tudi proti Horjulu, Polhovemu Gradcu in Gorenji vasi.

Tem lokacijam je bila utjevanju namenjena še posebna pozornost, saj so bile tu predvideni centri obrambe (Ratitovec, Blegoš), odporne točke (Hlavče Njive, Hrastov grič, Goli vrh, Vrh Svetih Treh Kraljev) in močne dolinske zapore (Zali Log, Trata). Te točke so med seboj povezovali in dopolnjevali še ostali utrdbeni objekti ojačane poljske fortifikacije, tipski objekti, protipehotne in protitankovske ovire, ki so dobro izkoriščali lokalne naravno-geografske danosti – grebene, slemenа, pomole, terase, grape, vodne tokove, vegetacijo...

Zaradi surovih reliefnih razmer v zgornji Selški dolini je bil glavni udar iz smeri Podbrda manj verjeten, posledično pa je bila tudi utrjevanju posvečena manjša pozornost. Tu je glavni obrambni pas obsegal le eno črto sestavljeno iz mitraljeških gnezd.

Položaj v Poljanski dolini je bil drugačen, saj je bila zaradi že omenjenih geografsko ugodnejših razmer za napadalca boljе utrjena. Posplošeno lahko trdimo, da so bili tu ob dostopnih komunikacijah postavljeni posamečni položaji predstražnega pasu, tem je ob vznožju vzpetin sledila neprekinjena linija mitraljeških gnezd predstražnega položaja, temu pa je sledilo več linij glavnega obrambnega pasu, ki so potekale pred ali pa neposredno po slemenu. Sestavljali so jih mitralješka gnezda in mali tipski objekti. Za slemenimi so bili postavljeni posamični položaji zalednega pasu, ki so zapirali dostope iz zaledja.

Iz zgoraj razvidne dobre umestitve v prostor bi lahko prvi del tretje hipoteze, ki je da so utrdbе Zahodne fronte na odseku Ratitovec - Vrh Sv. Treh kraljev dobro izkoristile lokalne geografske danosti območja in so tvorile pomemben del kvalitetno zaokroženega sistema obrambe, potrdili. Vendar sem tekom raziskovanja odkril, da kvalitete sistema obrambe nikakor ne moremo ocenjevati le skozi prizmo geografskih dejavnikov, ampak da nanjo vplivajo še mnogi drugi faktorji. Bistveni elementi je namreč tudi kvaliteta izvedbe samega utrjevanja, lastnosti utrdbenih objektov in njihova primerna funkcija v spopadu, vojaška

doktrina in njena usklajenost z utrjevalnimi dejavnostmi, ekonomske zmožnosti države, kvaliteta moštva in njegove oborožitve, lastnosti nasprotnika... Prav tako sektorja utrdbene linije Ratitovec – Vrh Svetih Treh Kraljev ne moremo obravnavati povsem samostojno, brez navezave na širši kontekst in z ozirom na druge sektorje ne le Zahodne fronte, temveč celotnih jugoslovanskih utrjevalnih naporov. Veriga je namreč močna točno toliko, kot je močan njen najšibkejši člen. Ta pregovor še posebej obvelja na primeru jugoslovanskega predvojnega utrjevanja. Tudi če bi bila 3. in 4. utrdbeni sektor izvrstno utrjena, je vsa v projekt utrjevanja investirana energija skupaj z vsemi svojimi nezanemarljivimi finančnimi in materialni vložki zaman, če se dopusti možnost, da sta s strani agresorja izmanevrirana kjerkoli drugje na dolgih in zaradi tedanjih hitrospreminjajočih mednarodnih in varnostnih okoliščin ogroženih kopenskih mejah Kraljevine Jugoslavije.

Dejstvo pa je, da bi konceptu obmejnega utrjevanja lahko lažje pritrdili, če bi bil izveden prvotni načrt utrjevanja, s katerim bi se lahko jugoslovanska Zahodna fronta primerjala z utrdbenimi sistemi Češkoslovaške, pa tudi Francije. O njuni bojni učinkovitosti sicer ne moremo govoriti, ker nobeden od njih ni bil udeležen v neposrednem spopadu. Češkoslovaške utrdbe so pripadle Nemškemu rajhu brez izstreljenega strela po munchenskem sporazumu, utrdbeni pas Maginotove linije pa so nemške sile maja 1940 »obvozile« prek Ardenov in Belgije, kar dokazuje, da sta delovali dovolj zastraševalno, da si napadalec ni upal tvegati direktnega spopada.

Edini neposredni napad, ki ga je bil deležen alpski del Maginotove linije, je potekal pa geografsko podobnem območju kot jugoslovanska zahodna fronta, torej med Mediteranom in Alpami, napadalec pa je bil isti, kot je ogrožal Jugoslavijo. Italijani so tudi tu, tako kot v vseh svojih vojaških spopadih neposredno pred 2. svetovno vojno in med njo, in sicer v španski državljanski vojni, v puščavah Egipta in Libije, v gorah grškega Epira, napram dejstvu, da je bila tedaj Francija že praktično poražena, njene rezerve so bile izčrpane, francosko-italijansko mejo in njene utrdbe pa je branilo maloštevilno, drugorazredno in že demoralizirano moštvo, doživeli poraz.

Navkljub uspešnemu izzidu edine vojne, ki jo je Italija v Abesiniji dobila na račun ogromne tehnološka premoč in preden so se začele kazati posledice ekonomskih sankcij in diplomatskega pritiska, lahko sklepamo, da italijanske oborožene sile niso bile večje ne v gorskem bojevanju, ne v uporabi motoriziranih enot in ne v napadih na utrdbene črte, skratka niso bile dorasle sodobnemu izvajanju vojskovanja. Njena vojaška doktrina je ostajala ujeta v

miselnost 1. svetovne vojne, kar pa nikakor ni moglo voditi do končne zmage, s tem pa do tako pričakovane in opevane dominacije Italije nad Mediteranom in Podonavjem, od katerega jo je ločevala Jugoslavija.

Izkazalo se je, da je bila Italija velika sila le v Musolinijevih vizijah. Ekonomska in vojaška realnost je bila povsem drugačna. Italija je navkljub dolgoletnemu vojnemu hujskaštvu tudi v novo vojno vstopila nepripravljena. Velike pomanjkljivosti so se kazale tako na strateškem, kot tudi operativnem in taktičnem nivoju. Vojsko med drugim krnila pasivnost, slaba usposobljenost, pomanjkanje naravnih dobrin, slaba oskrba, zastarelo in maloštevilno topništvo, razvejana birokracija, odsotnost samoiniciativnosti, slaba mobilnost enot, slabo vodenje, neusklajeno delovanje vseh treh veja in rodov oboroženih sil...

Osnovna značilnost njene napadalne taktike ni bilo ne gibanje in ne presenečenje, kar sta bile bistvena elementa uspešnega nemško-avstro-ogrskega prodora pri Kobaridu leta 1917. Zavzemanje sovražnikovih položajev s pomočjo polsamostojnih enot, katere predhodnica se je pri Kobaridu uspešno manifestirala in ki je kasneje postala standardna taktika manjših enot, je bila v tem času, napram bridki izkušnji iz soške fronte za italijansko stran še vedno čista fantastika. Vojska je napredovala na širokih frontah, ko pa je podobno kot v prvi vojni zastala, pa je vztrajala v linijski postavitvi in skušala zastoj premagati s stalnim dovajanjem okrepitev, kar pa je le še povečevalo končni neuspeh in število žrtev. Pehota je bila še vedno odločilen element boja. V doktrinalnih dokumentih se je izrecno poudarjalo le sodelovanje med pehoto in artilerijo, naloga oklepnih enot pa je bila omejena na podporo pehoti. V realnosti se je izkazalo, da je bilo zaradi nekvalitetne komunikacije in pomanjkljivega usposabljanja že izvajanje samo teh meril sila redko.

Kljub vsem tem dejstvom je imela Jugoslavija v pričakovanem medsebojnem spopadu še vedno položaj podrejenega nasprotnika. Tako kot italijansko, so tudi jugoslovansko vojsko omejevale številne pomanjkljivosti. Bila je šibko in zastarelo oborožena, kar ji je onemogočalo ofenzivno delovanje. Bila je brez oklepnih in motoriziranih divizij, mobilnost in manevrska sposobnost njenih enot je bila slaba, saj je kot osnovno prevozno in prenosno sredstvo uporabljala pretežno konje, pojavljale pa so se celo volovske vprege. Manjkalo ji je sredstev za protioklepno in protizračno delovanje, radijskih postaj, zaloge hrane in streliva niso bile zadostne za dolgotrajnejše bojevanje, orožje in oprema nista bila standardizirana. Jugoslovanska vojska je razpolagala z najrazličnejšimi tipi orožja najrazličnejšega porekla, kar je še dodatno otežkočalo usposabljanje enot in oskrbo s strelivom. Oprema in

usposobljenost enot sta bila pomanjkljiva, manjkalo je starešinskega kadra, mobilizacija enot je potekala prepočasi. Največja šibkost pa je bila njena nehomogenost. Sestavljali so jo naborniki različnih narodnosti, ki so zaradi svojega neurejenega nacionalnega statusa znotraj države čutili različno stopnjo pripadnosti Jugoslaviji in njeni vojske, kar pa je seveda vplivalo bojno moralo in na izvajanje predpisanih bojnih nalog. K poslabšanju stanja je aktivno posegala tudi peta kolona.

Naslonitev na utrdbene črte na področju, kjer bi se morala kosati z močnejšim sovražnikom, je bila torej upravičena. Popolnitev utrdb je terjala dokaj povprečnega vojaka z osnovnim vojaškim znanjem, velik del materiala, potrebnega za dograditev utrdb pa je bila sposobna Jugoslavija izdelati sama. V primeru sodobnega vojskovanja pa bi se morala opremiti skoraj izključno s sofisticiranim orožjem in opremo iz uvoza, za njihovo uspošno uporabo pa je potrebovalo izšolan kader, predvsem tehnične smeri, ki pa ga pretežno agrarna država ni imela.

Do leta 1938 je Jugoslaviji edina neposredna nevarnost pretila s strani Italije, utrdbene strukture Zahodne fronte pa bi bile za napadalca zelo velik izziv, sploh če bi bile dograjene v svojem prvotno predvidenem obsegu, kar je bilo realno pričakovati ob nespremenjenih mednarodnih okoliščinah. Zaščititi je bilo namreč potrebno relativno kratek odsek celotne meje, regionalna obrambna zaveznitva so še delovala, Nemčija je bila tedaj še oddaljena grožnja, tradicionalne sovražnice Madžarska, Bolgarija so bile šibke zaradi omejitev po prvi svetovni vojni podpisanih mirovnih sporazumov, Češkoslovaška pa je bila še sposobna dobavljati opremo in orožje. Od nje je bilo namreč potrebno kupiti ogromno količino utrdbam prilagojenih topov, strojnic, litoželeznih oklepni lin in zvonov ter ostale opreme, ki ju jugoslovanska industrija za potrebe utrdbene črte sama ni bila sposobna izdelovati. Sicer je obstajalo upanje, da bi Jugoslavija ščasma tudi sama osvojila potrebno znanje in vzpostavila kapacitete za njihovo lastno proizvodnjo, saj se je leta 1937 začela načrtna izgradnja jugoslovanske vojne industrije, ob čemer pa je potrebno omeniti, da je imela Jugoslavija za razliko od Italije naravnih virov dovolj . Neodgovorjeno ostaja vprašanje, kako močno bi vsa ta finančna vlaganja še dodatno izčrpala že tako ekonomsko šibko Kraljevino Jugoslavijo.

Prelomni moment v jugoslovanskih obrambnih prizadevanjih je napočil, ko se je mednarodna situacija v letih neposredno pred izbruhom druge svetovne vojne začela bliskovito spreminjati, na te spremembe pa se je Jugoslavija slabo odzvala. Koncept utrdbenih črt se je z razširitvijo potencialnih sovražnikov razširil še na njihove meje, že tako omejeni resursi so

se še dodatno raskropili, sprva ambiciozni plani pa so se začeli nenehno spreminjati, zmanjševati, njihova izvedba pa je vedno bolj temeljila na improvizaciji. Druga svetovna vojna je Jugoslavijo tako kot Italijo ujela nepripravljeno, v začetni fazi priprav na zanesljivo bodočo vojno.

Vprašljiva je namreč bojna vrednost nedokončanih objektov, ki so bili opremljeni zgolj z improviziranimi orožji, marsikje brez strelnih lin, brez notranje opreme, vrat, prezračevanja, ki se medsebojno niso krila in ki posadki niso omogočala varnega umika, poleg tega pa so bila pa še občutljiva na artilerijski ogenj. Tako je bilo namreč stanje objektov v 3. in 4. utrdbenem sektorju na črti Ratitovec – Blegoš – Vrh Svetih Treh Kraljev, na podlagi poročil pa lahko sklepamo, da je bilo stanje na vseh preostalih sektorjih Zahodne fronte podobno. Sovražnikovega prodora v normalnih okoliščinah vsekakor ne bi za dlje časa preprečila, bi pa razkrila njegove namene in dala branilcu vsaj teoretično možnost za primerno ukrepanje. Vendar bi tudi to za obrambo proti tedanji Italiji zadostovalo. Italijanska obveščevalna služba je namreč menila, da je kvaliteta izvedenega utrjevanja dobra, najvišje poveljstvo pa je celo ocenilo, da bi se napad končal s porazom (Habrnal in drugi 2005: 270). Če je torej že tako osiromašena utrdbeni linija delovala tako zastraševalno, lahko sklepamo, da bi se ta efekt še povečal z njenim popolnim dokončanjem in ureditvijo, sploh pa, če imamo mislih koncept težke utrdbene črte iz začetnega obdobja utrjevanja.

Na podlagi vseh teh ugotovitev bi lahko torej tretjo hipotezo, sicer z določenimi zadržki potrdil. Toda usoda Jugoslavije se ni odločala na njeni utrjeni zahodni meji, kjer je že desetletja pričakovala napad. Nenadoma se je znašla obkoljena tudi s severa in vzhoda, kjer se je pojavil sovražnik, katerega karakteristike so bile povsem drugačne. Nemčija je za razliko od Italije na izkušnjah prve svetovne vojne razvila novo vojaško doktrino, s katero je uspešno zaobšla možnost, da bi njen napad ponovno zastal v izčrpajoči, dolgotrajni pozicijski vojni na večih frontah. Zavedala se je pomena gibanje in presenečenje ter taktiko, ki je bila uporabljena v 12. soški ofenzivi prilagodila možnostim sodobnega časa. Temeljila je na velikih, gibljivih in ofenzivnih oboroženih silah, sestavljenih iz oklepnih, mehaniziranih in motoriziranih enot, ki so v koordinaciji z delovanjem letalstva že v prvih dneh vojne skušale izsiliti odločitev na bojiščih s tem, da so s kratkimi, hitrimi, močnimi napadi prodrle skozi nasprotnikove obrambne linije, nato pa napredovale globoko v njegovo zaledje v smeri pomembnejših točk ter obkoljevale in uničevale sile branilca. Tak napad je lahko Jugoslavija pričakovala kjerkoli na 2040 km dolgem odseku meje od Italije do Grčije. Jugoslavija je bila izmanevrirana, uspešna izvedba njenega vojnega načrta R-41, ki je predvideval obrambo vseh

meja in postopen umik proti Bosne in Hercegovine, osrednji Srbije, Makedoniji vse do Grčijo, kjer bi skupaj z Britanci in Grki vzpostavili po novo solunsko fronto, pa je postal nerealen.

Iz teh razlogov tretjo hipotezo lahko potrdim le deloma. Utrdbe Zahodne fronte na odseku Ratitovec - Vrh Svetih Treh kraljev so sicer dobro izkoristile lokalne geografske danosti območja, vendar pa je bil pomen tega odseka zaradi spremenjenih mednarodnih okoliščin manjši od sprva predvidenega, sistem obrambe pa se je iz istih razlogov izkazal za napačnega.

5 LITERATURA

1. *Armistice convention with Austria-Hungary. Protocol of conditions of the armistice between the allied and associated powers and Austria-Hungary.* 1918. Dostopno prek <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19181103-1.pdf> (12. maj 2012).
2. *Ars-Cartae.* Dostopno prek: <http://www.ars-cartae.com/ratit/ratit.htm> (8. januar 2008).
3. *Atlas okolja.* Dostopno prek: http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso (14. maj 2015).
4. Bat, Marjan. 1996. Škofjeloško hribovje in Logaške-Žirovsko Rovte. V *Regionalnogeografska monografija Slovenije. Del 2, Zahodni predalpski svet*, ur. Marjan Bat, 9–40. Ljubljana, Geografski inštitut.
5. Bitelli, Remo. 1999. *Claustra Alpium Iuliarum, rapalska meja in fašizem : arheologija kot primer kontinuitete.* Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
6. Blaznik, Pavle. 1966. Prometne zveze preko Poljanske doline v freisinški dobi. V *Loški razgledi*, ur. Branko Berčič, 37–43. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
7. Blaznik, Pavle. 1973. *Škofja Loka in loško gospostvo.* Škofja Loka: Kulturna skupnost Škofja Loka, Kulturna skupnost Slovenije.
8. Blinkhorn, Martin. 1995. *Mussolini in fašizem.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
9. Brajk, Rajko. 1979. Sledovi nasipov poznoantičnih obrambnih zapor pri Novi Oselici. V *Loški razgledi*, ur. France Leben, 18–23. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
10. Bratun, Zvonimir. 1997: *Geografski dejavniki državnovarstvenega sistema.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, doktorska disertacija.
11. Bratun, Zvonimir. 2005. *Vojaška geografija I.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
12. Budna Kodrič, Nataša. 2002. Italijanska zasedba Sorice (I). V *Loški razgledi*, ur. France Podnar, 113–142. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
13. Churchill, Winston S. 1964. *Druga svetovna vojna z epilogom o povojnih letih.* Ljubljana: Založba Borec.
14. Ciano, Galeazzo. 1960. *Zaupni dnevnik grofa Ciana I. del.* Maribor: Večer.
15. *Cronologia.* Dostopno prek: <http://cronologia.leonardo.it/document/londra/cartine.htm> (5. maj 2016).
16. De Risio, Carlo. 1984. *Vojna v vojni.* Murska Sobota, Pomurska založba
17. *Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung.* 1942. Berlin: Oberkommando des Heeres.

18. Dolenc, Ervin. 2005. Pristop k trojnemu paktu in državni udar. V *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992 1*, gl.ur. Jasna Fischer, 412–414. Ljubljana: Mladinska knjiga.
19. *Državna topografska karta*. List Bled 4-a. 1952. 1: 25 000. Beograd: Vojnogeografski institut u Beogradu.
20. *Državna topografska karta*. List Bled 4-d. 1951. 1: 25 000. Beograd: Vojnogeografski institut u Beogradu.
21. *Državna topografska*. List Bled 4-c. 1952. 1: 25 000. Beograd: Vojnogeografski institut u Beogradu.
22. Dupuy, Trevor N. (ur.). 1993. *International Military and Defense Encyclopedia: Vol. 2 (C-F)*. New York: Brassey's.
23. Ferenc, Tone. 2005. Vojska na Slovenskem aprila 1941. V *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992 1*, gl.ur. Jasna Fischer, 579–581. Ljubljana: Mladinska knjiga.
24. Gabrovec, Matej. 1998. Cerkljansko, Škofjeloško, Polhograjsko in Rovtarsko hribovje. V *Slovenija – pokrajine in ljudje*, ur. Drago Perko in Milan Orožen Adamič, 72-82. Ljubljana, Mladinska knjiga.
25. Gams, Ivan. 2002. Lega Slovenije v Evropi in med njenimi makroregijami. V *Geografija Slovenije*, ur. Ivan Gams, 9–23. Ljubljana, Slovenska matica.
26. *Geopedia*. Dostopno prek: http://www.geopedia.si/#T4507_x432198_y107580_s12_b2 (4. april 2016).
27. Gestrin, Ferdo in Vasilij Melik. 1979. Italijansko slovenski nacionalni boji. V *Zgodovina Slovencev*, 548. Ljubljana, Cankarjeva založba.
28. *Gli Scacchieri Italo-Jugoslavi. Fascicolo. VII – Scacchiere Giulio: Il fascio operativo di Circhina*. 1938-1939. Istituto superiore di Guerra, Ufficio Scacchieri di Operazione.
29. Grad, Karel in Lado Ferjančič. 1976. *Tolmač za list Kranj : L 33-65 : Socialistična federativna republika Jugoslavija, osnovna geološka karta, 1:100 000*. Beograd: Zvezni geološki zavod.
30. Guštin, Damjan. 2005. Vojska v pripravi na obrambo države. V *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992 1*, gl.ur. Jasna Fischer, 407–410. Ljubljana, Mladinska knjiga.

31. Habernal, Miloš, Ladislav Čermák, Oldřich Gregar, Ina Radonič Županič, Peter Drakulič, Zvezdan Marković, Aleš Zelenko. 2005. *Rupnikova linija in druge jugoslovanske utrdbe iz obdobja 1926-1941*. Dvůr Králové nad Labem: J. Škoda – Fortprint.
32. Ilešič, Svetozar. 1938. Škofjeloško hribovje: Geografski opis Poljanske in Selške doline V *Geografski vestnik*, ur. Ivan Melik, str. 48–98. Ljubljana: Geografsko društvo v Ljubljani.
33. Jankovič Potočnik, Aleksander. 2004. *Rupnikova linija in alpski zid*. Vrhnika: Galerija 2.
34. Jenko, Jože. 1959. Vloga Škofje Loke v snovanju železniškega omrežja. V *Loški razgledi*, ur. Branko Berčič, 182–200. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
35. Jovanović, Vojislav M. (ur.) 1950. *Rapalski ugovor 12. novembra 1920*. Zagreb: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
36. Jugoslovanska topografska karta Sušak 1-c, 1939. 1: 25 000. Beograd: Vojno geografski inštitut Kraljevine Jugoslavije.
37. Jugoslovanska topografska karta Sušak 1-d, 1936. 1: 25 000. Beograd: Vojno geografski inštitut Kraljevine Jugoslavije.
38. *Jugoslovanska topografska karta*. List Bled 3-b. 1934. 1: 25 000. Beograd: Vojno geografski inštitut Kraljevine Jugoslavije.
39. *Jugoslovanska topografska karta*. List Bled 3-d. 1934. 1: 25 000. Beograd: Vojno geografski inštitut Kraljevine Jugoslavije.
40. *Jugoslovanska topografska karta*. List Bled 4-b. 1934. 1: 25 000. Beograd: Vojno geografski inštitut Kraljevine Jugoslavije.
41. *Jugoslovanska topografska karta*. List Vrhnika 2-a. 1934. 1: 25 000. Beograd: Vojno geografski inštitut Kraljevine Jugoslavije.
42. *Jugoslovanska topografska karta*. List Vrhnika 2-b. 1934. 1: 25 000. Beograd: Vojno geografski inštitut Kraljevine Jugoslavije.
43. *Jugoslovanska topografska karta*. List Vrhnika 2-d. 1934. 1: 25 000. Beograd: Vojno geografski inštitut Kraljevine Jugoslavije.
44. Kacin Wohinz, Milica .1972. *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo*. Maribor: Založba Obzorja.
45. Kaufmann, J.E. in Robert M. Jurga. 1999. *Fortress Europe*. Boston: Da Capo Press.
46. Klavara, Vasja. 1994. *Koraki skozi meglo, Soška fronta – Kobarid – Tolmin 1915 – 1917*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba v Celovcu.

47. Klavora, Vasja. 2000. *Plavi Križ*. Celovec: Mohorjeva družba
48. Knox, MacGregor. 2000. *Hitler's Italian Allies: Royal Armed Forces, Fascist Regime, and the War of 1949-1943*. Cambridge: Cambridge University Press.
49. *Krajevni leksikon dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine*. 1938. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine.
50. Krizman, Bogdan. 1975. *Vanjska politika jugoslavenske države: 1918-1941*. Zagreb: Školska knjiga.
51. Krušič, Marjan (ur.). 1984. *Zgodovina 2*. Ljubljana: Mladinska knjiga .
52. Lipušček, Uroš. 2012. *Sacro Egoismo, Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
53. Lovrenčak, Franc. 1998. Pedogeografske značilnosti. V: *Geografija Slovenije*, ur. Ivan Gams, 173-185. Ljubljana, Slovenska matica.
54. Marjanović, Milan. 1953. *Borba za Jadran 1914-1946 Iredenta i imperializam*. Split: Redakcija listova JRM.
55. Marjanović, Radomir. 1983. *Opšta vojna geografija sa evropskim ratištem*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
56. Markovič, Zvezdan. 2010. Vojska Kraljevine Jugoslavije in njen varovanje meje. V *O rapalski meji: zbornik mednarodnega simpozija ob 90. obletnici podpisa rapalske pogodbe*, ur. Anton Marn in Aleksander Jankovič Potočnik, 40–53. Logatec: Ad Pirum.
57. Marušič, Branko. 2009. Je bila priključitev primorske k matični domovini eno zadnjih dejanj v pestri zgodovini določanja slovenskih nacionalnih/državnih meja na zahodu? V *60-letnica priključitve Primorske k matični domovini in umika zavezniške vojaške uprave iz Sežane*, ur. Stanislav Renčelj, 13–20. Koper: Libris.
58. Matković, Hrvoje. 2002. *Povijest Nezavisne države Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić.
59. Melik, Anton. 1935. *Slovenija*. Ljubljana, Slovenska matica.
60. Mesesnel, Janez. 1987. *Soška fronta*. Ljubljana: Prešernova družba.
61. Mikelc, Miloš. 1981. *Pekel 1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
62. Milak, Enes. 1987. *Italija i Jugoslavija: 1931-1937*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
63. Milza, Pierre. 2012. *Zgodovina Italije*. Ljubljana: Slovenska matica.

64. Murko, Ivo. 2004. *Meje in odnosi s sosedomi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
65. Naglič, Miha. 2003. Rupnikova linija – rafinirano razporejene in odlično zgrajene utrdbe. V *Gorenjska 2003 – 2004*, ur. Marija Volčjak, 110–119. Kranj: Gorenjski glas.
66. Naglič, Miha. 2004. O rapalski meji na Sovodnju. V *Žirovski občasnik*, ur. Miha Naglič, 288–289. Ljubljana: Pegaz International d.o.o.
67. Nečak, Dušan in Božo Repe. 2005. *Prelom: 1914.1918: svet in Slovenci v 1. svetovni vojni*. Ljubljana: Založba Sophia.
68. Ogrin, Darko in Dušan Plut. 2009. *Aplikativna fizična geografija Slovenije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
69. *Opis ganične linije između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Italije*. 1935. Beograd: Štampa Državne štamparije Kraljevine Jugoslavije.
70. *Opšta ratna služba*. Beograd: 1937. Ministrastvo vojske i mornarice Kraljevine Jugoslavije.
71. Pavlowitch, Steven K. 1999. *A history of the Balkans, 1804-1945*. London & New York: Longman.
72. Perovšek, Jurij. 1998. *Slovenska osamosvojitev v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan.
73. Pirjevec, Jože. 1995. *Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa.
74. Planina, France. 1961. Reka Sora, njeno porečje in njen režim V *Loški razgledi*, ur. Branko Berčič, 57–74. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
75. Planina, France. 1972. *Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino*. Škofja Loka: Odbor za proslavo tisočletnice Loke.
76. Planina, France. 1973. Pokrajine in kraji Selške doline. V *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti*, ur. France Planina, 9–48. Železniki: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki.
77. Pleterski, Janko. 1971. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo : politika na domačih tleh med vojno 1914-1918*. Ljubljana: Slovenska matica.
78. Prebilič, Vladimir. 2012. Zur geostrategischen Bedeutung Sloweniens - Vorteil oder Flucht? V *Die Alpen im kalten Krieg : historischer Raum, Strategie und Sicherheitspolitik*, ur. Dieter Krüger in Felix Schneide, str. 313–324. München: Oldenbourg.
79. Repe, Božo. 1998. *Sodobna zgodovina*. Ljubljana: Modrijan.
80. Sajovic, Bogdan. 2007. *Krvava Soča*. Ljubljana, Karantanija.

81. Sica, Emanuele. 2011. *Italiani Brava Gente? The Italian occupation of southeastern France in the Second World War, 1940-1943*. Dostopno prek: https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/handle/10012/6300/Sica_Emanuele.pdf?sequence=1 (5. julij 2016).
82. Simčič, Miro. 2006. *888 dni bojev na Soči*. Ljubljana, Orbis.
83. Simić, Marko. 1996. *Po sledih soške fronte*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
84. Svoljšak, Petra. 2003. *Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915-1917)*. Ljubljana: Nova revija.
85. Šifrer, Milan. 1974. Poglavitne značilnosti razvoja Škofjeloškega hribovja. V *Loški razgledi*, ur. Branko Berčič, 11–23. Škofja Loka, Muzejsko društvo.
86. Šiljegović, Boško (ur.). 1960. *Vojna enciklopedija, 3. knjiga*. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.
87. Šiljegović, Boško (ur.). 1961. *Vojna enciklopedija, 4. knjiga*. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.
88. Šiljegović, Boško (ur.). 1962. *Vojna enciklopedija, 5. knjiga*. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.
89. Štembal, Tomaž. 2005. Rupnikova linija okoli Logatca. V *Vojnozgodovinski zbornik*, ur. Janez J. Švajncer, 21, 33–36. Logatec: Vojni muzej.
90. Štukl, France. 1992. Upravna razdelitev škofjeloškega ozemlja. V *Loški razgledi*, ur. France Podnar, 214–215. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
91. Švajncer, Janez. 1996. *Vojna zgodovina*. Ljubljana: Center vojaških šol.
92. Terzić, Velimir (1983). *Slom kraljevine Jugoslavije 1941 : uzroci i posledice poraza*. 2. Beograd: Narodna knjiga.
93. Terzić, Velimir. 1982. *Slom kraljevine Jugoslavije 1941: uzroci i posledice poraza*. Beograd: Narodna knjiga.
94. *The Italo-German alliance, May 22, 1939*. 1939. Dostopno prek: http://astro.temple.edu/~rimmerma/Italo_German_alliance_1939.htm (6. junij 2016).
95. Todorović, Vojo (ur.). 1964. *Vojna enciklopedija, 6. knjiga*. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.
96. Todorović, Vojo (ur.). 1967a. *Vojna enciklopedija, 7. knjiga*. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.
97. Todorović, Vojo (ur.). 1967b. *Vojna enciklopedija, 9. knjiga*. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.

98. Todorović, Vojo (ur.). 1967c. *Vojna enciklopedija, 10. knjiga*. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.
99. *Unofficial Networks*. Dostopno prek: https://usatunofficial.files.wordpress.com/2014/06/shutterstock_136767626.jpg, (23. avgust 2016).
100. *Unofficial Networks*. Dostopno prek: https://usatunofficial.files.wordpress.com/2014/06/shutterstock_136767626.jpg (23. avgust 2016).
101. Verbinc, France. 1979. *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
102. *Vidiani.com – Maps of the World*. Dostopno prek: <http://www.vidiani.com/large-relief-map-of-slovenia/> (19. avgust 2016).
103. Vončina, Anka. 2012a. Idrijsko-Cerkljanske meje. *Gore-ljudje*, 2. avgust. Dostopno prek: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/80569/> (12. marec 2016).
104. Vončina, Anka. 2012b. Alpski zid. *Gore-ljudje*, 30. avgust. Dostopno prek: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/81607/> (2. junij 2015).
105. Vončina, Anka. 2012c. Rupnikova linija. *Gore-ljudje*, 13. september. Dostopno prek: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/82166/> (4. julij 2016).
106. Vuga, Davorin. 1990. *Soška fronta 1915-1917*. Maribor: Založba Obzorja.
107. Wells, H.G. 1937. *Svetovna zgodovina*. Ljubljana: Založba Zlata ptica.
108. Wikipedia (en.): *Greco-Italian War*. Dostopno prek: https://en.wikipedia.org/wiki/Greco-Italian_War (4. april 2016).
109. Wikipedia (en.): *10 cm M. 14 Feldhaubitze*. Dostopno prek: https://en.wikipedia.org/wiki/10_cm_M._14_Feldhaubitze (5. maj 2016).
110. Wikipedia (en.): *Italian front (World War I)*. Dostopno prek: [https://en.wikipedia.org/wiki/Italian_Front_\(World_War_I\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Italian_Front_(World_War_I)) (8. avgust 2016).
111. Wikipedia (hr.): *Svetozar Borojević*. Dostopno prek: http://hr.wikipedia.org/wiki/Svetozar_Borojevi%C4%87 (16. julij 2014).
112. Wikipedia (sl.): *Čudež pri Kobaridu*. Dostopno prek: https://sl.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cude%C5%BE_pri_Kobaridu (2. maj 2012).
113. Wikipedia (sl.): *Rapalska pogodba*. Dostopno prek: https://sl.wikipedia.org/wiki/Rapalska_pogodba (19. avgust 2016).
114. Wohinz Kacin, Milica in Jože Pirjevec. 2000. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000*. Ljubljana: Nova revija.

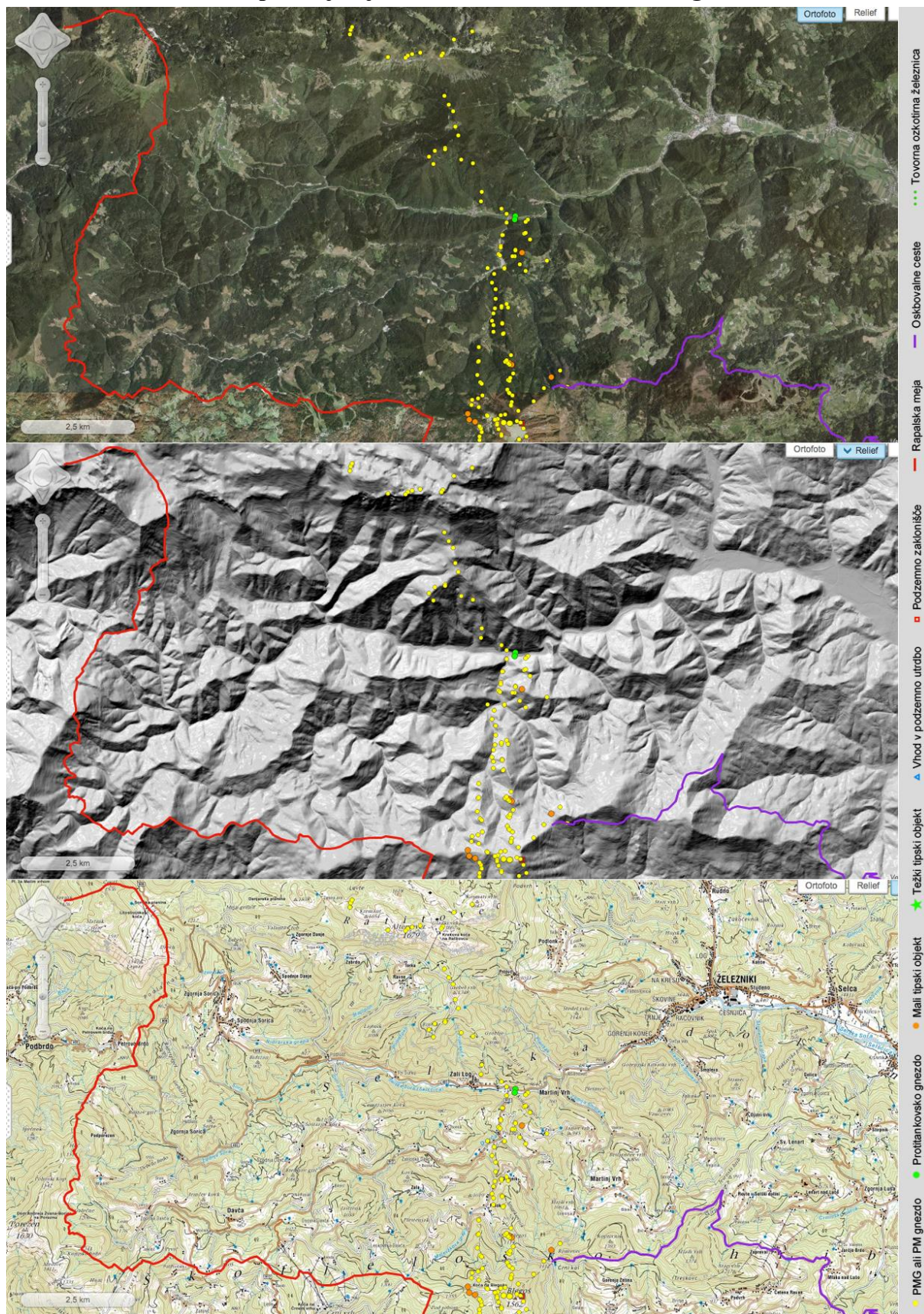
PRILOGE

A Potek Zahodne fronte

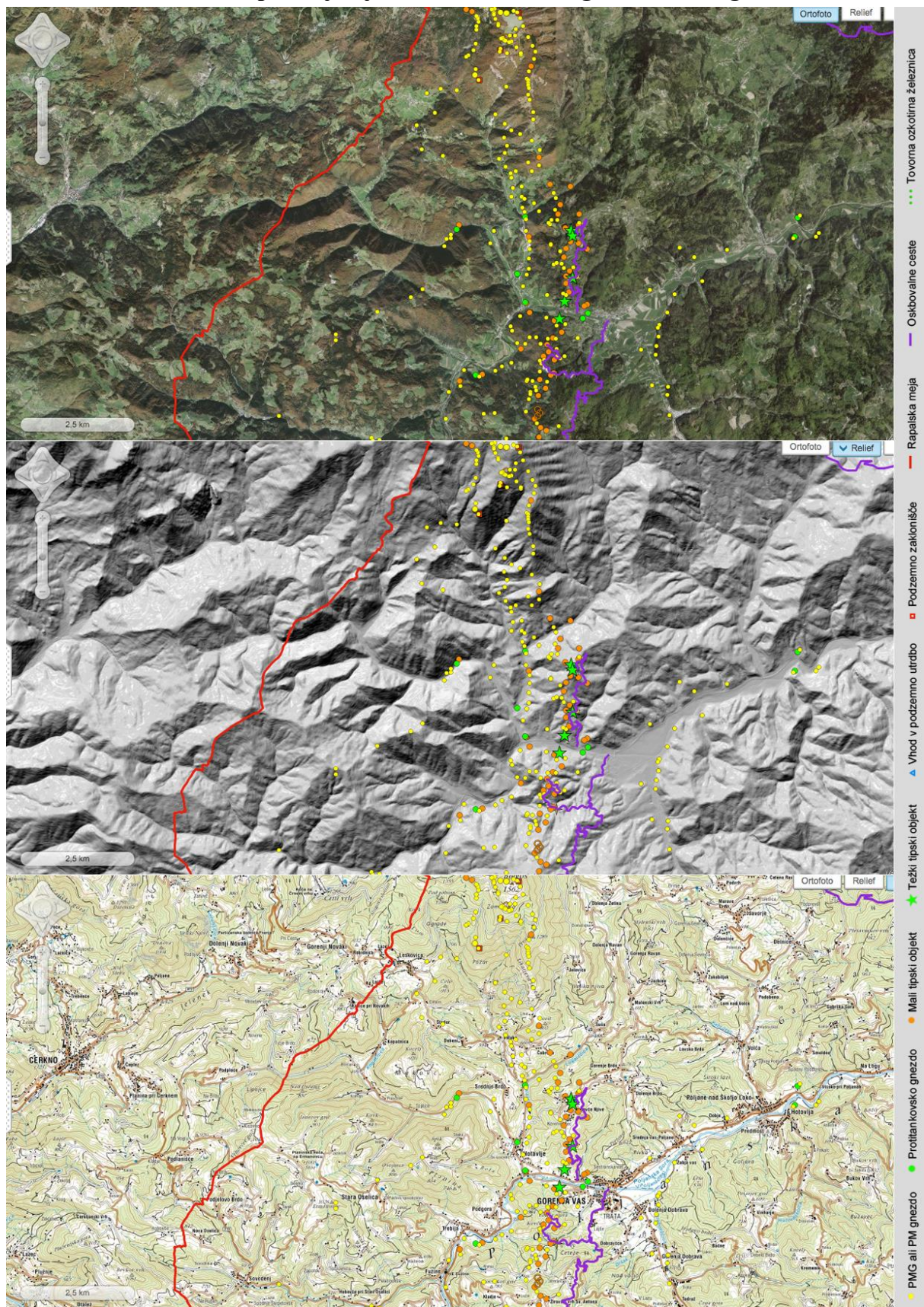
Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 106).

B Zahodna fronta: položaj objektov na odseku Ratitovec-Blegoš

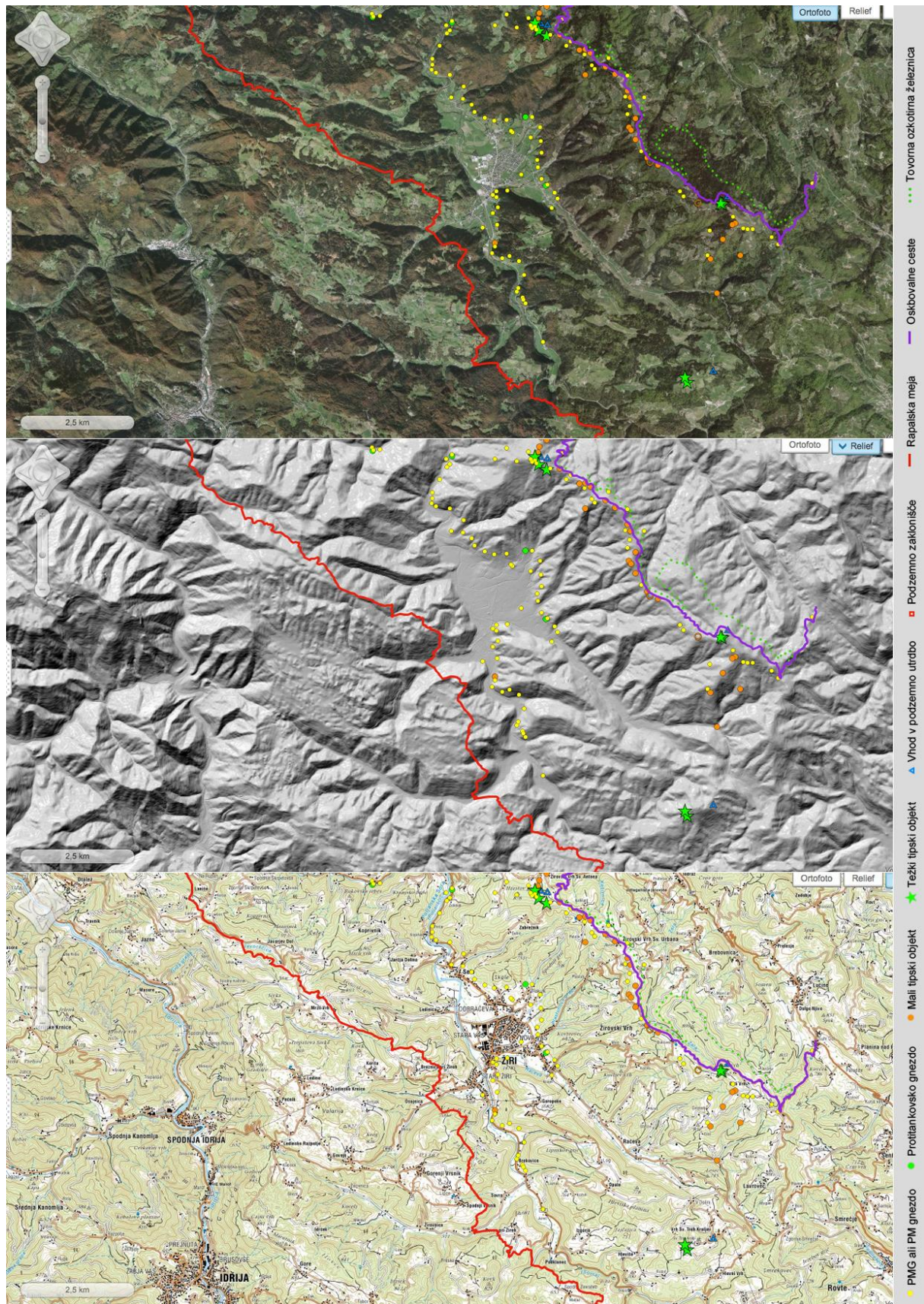
Vir: Geopedia.

C Zahodna fronta: položaj objektov na odseku Blegoš – Hrastov grič

Vir: Geopedia.

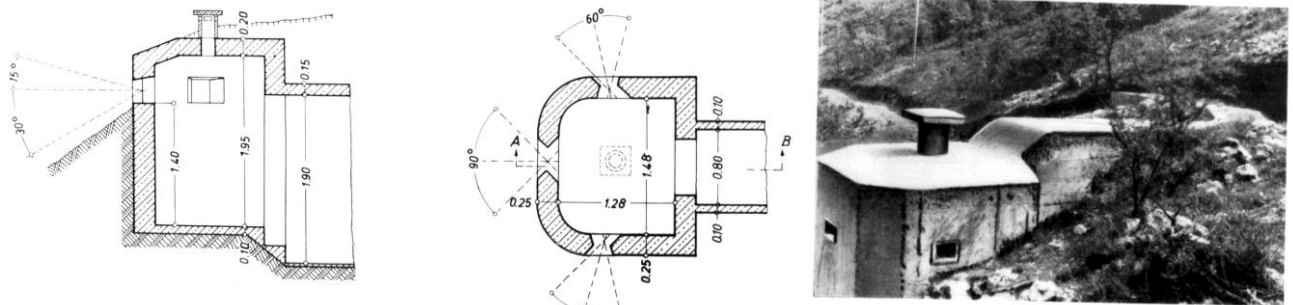
D Zahodna fronta: položaj objektov na odseku Hrastov grič-Vrh Sv. Treh Kraljev

Vir: Geopedia.

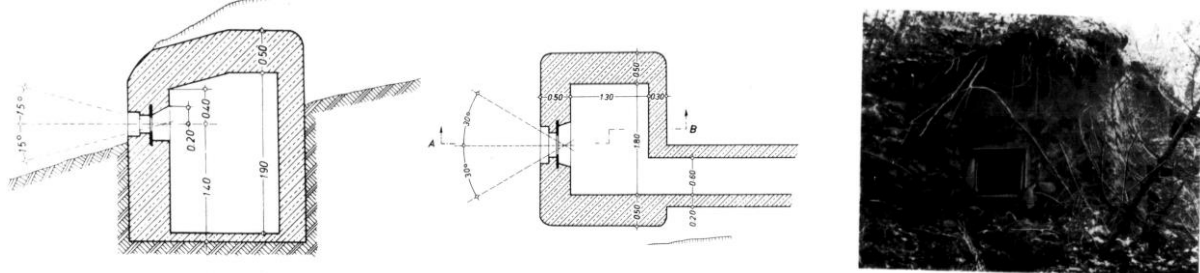
E Primeri posameznih vrst utrdbenih objektov Zahodne fronte

• Puškomitralješko gnezdo

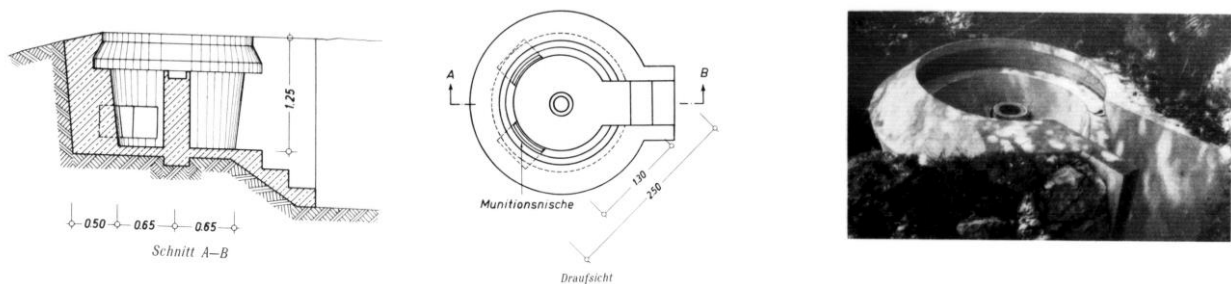

Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 106).

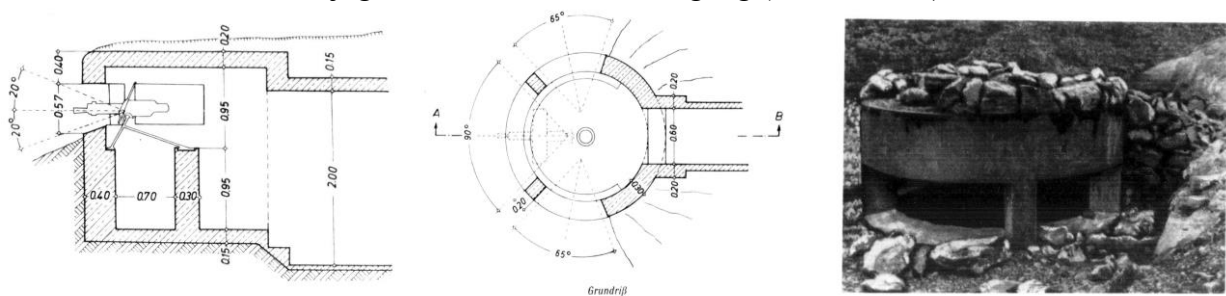
• Mitralješko gnezdo

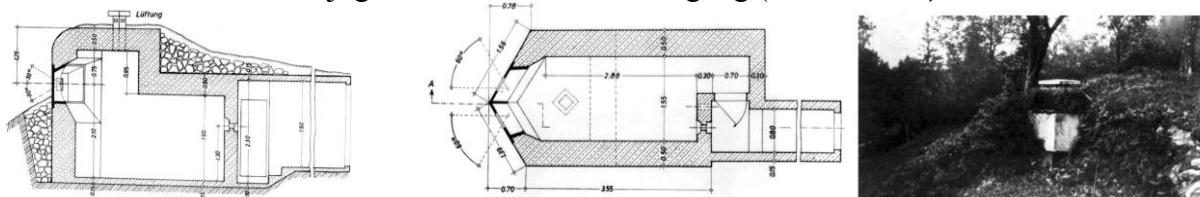
Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 56–57).

Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 50–51).

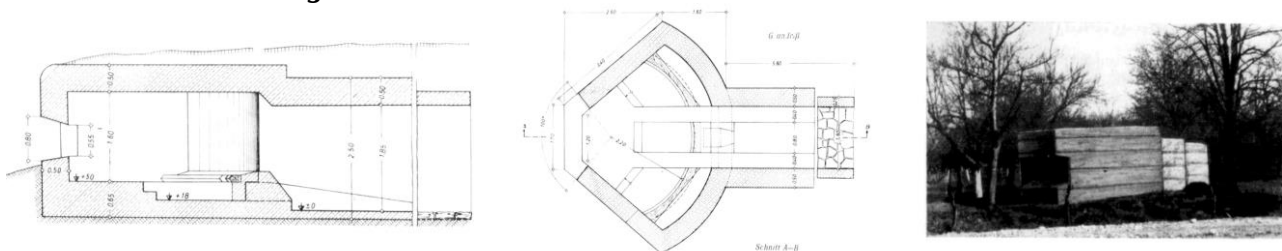

Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 51–52).

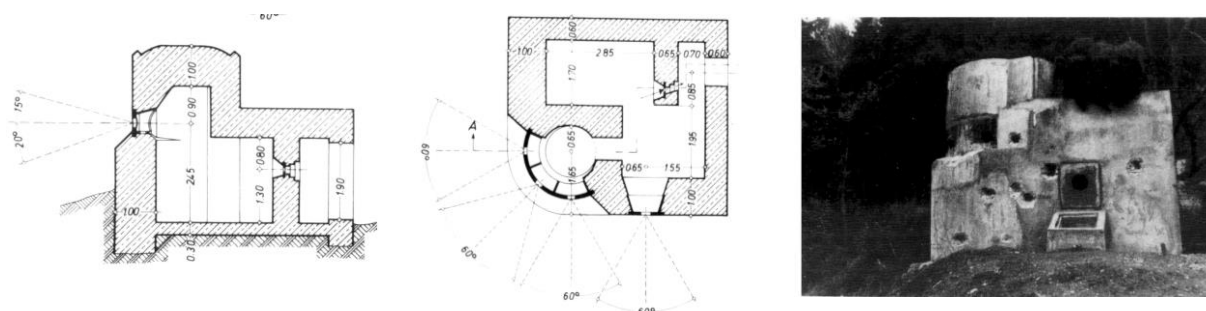
Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 58).

- **Protitankovsko gnezdo**

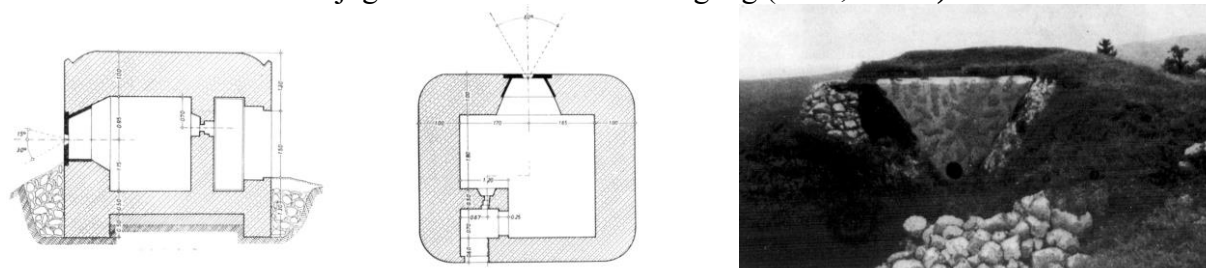

Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 62–63).

- **Mali tipski objekt**

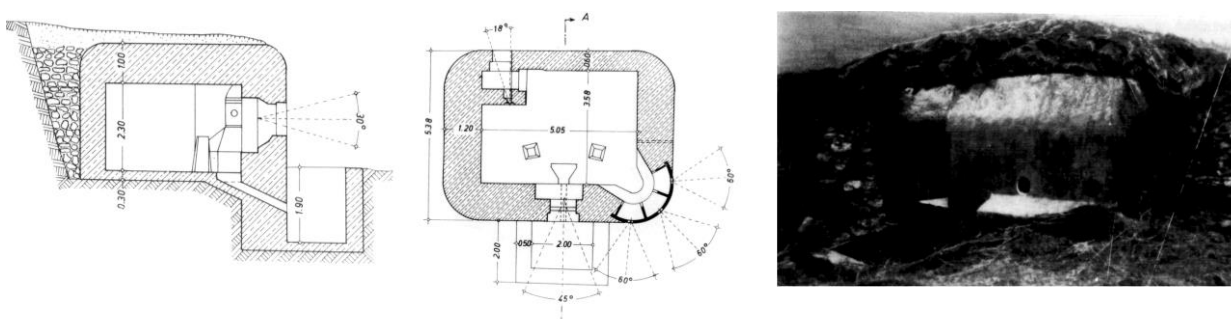

Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 70–71).

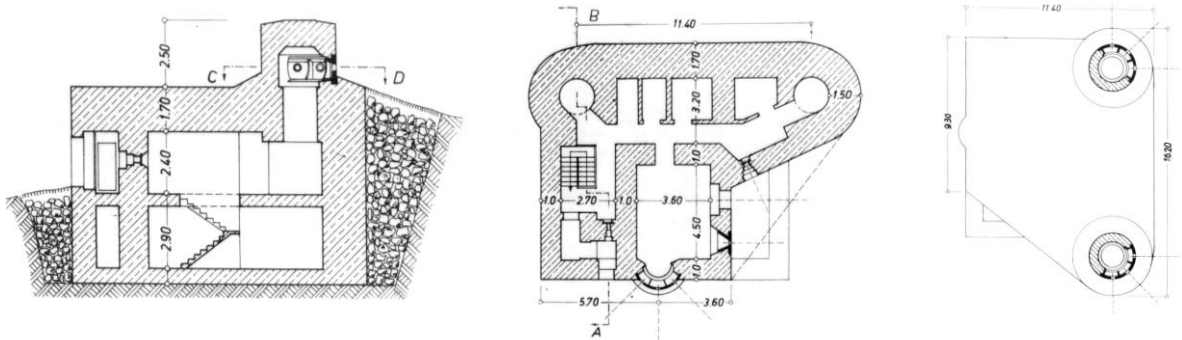
Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 64–65).

- **Protitankovski mali tipski objekt (Trata)**

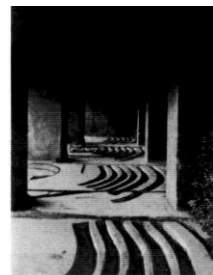
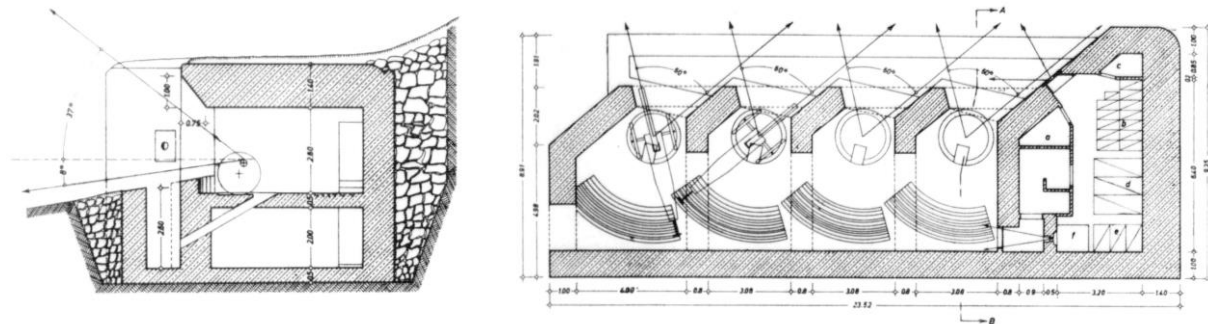
Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 76–77).

- ***Samostojni težki pehotni objekt (Trata)***

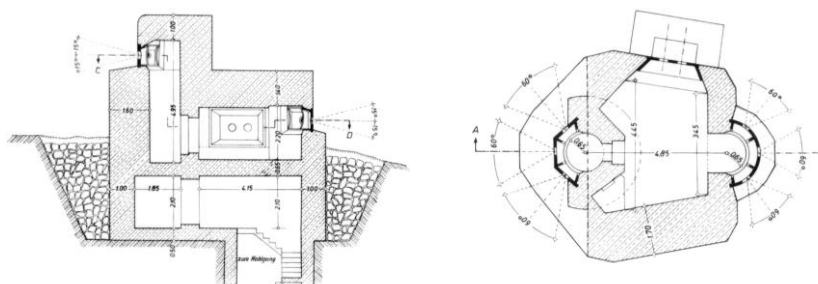
Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 86–87).

- ***Samostojni težki artilerijski objekt (Hlavče Njive)***

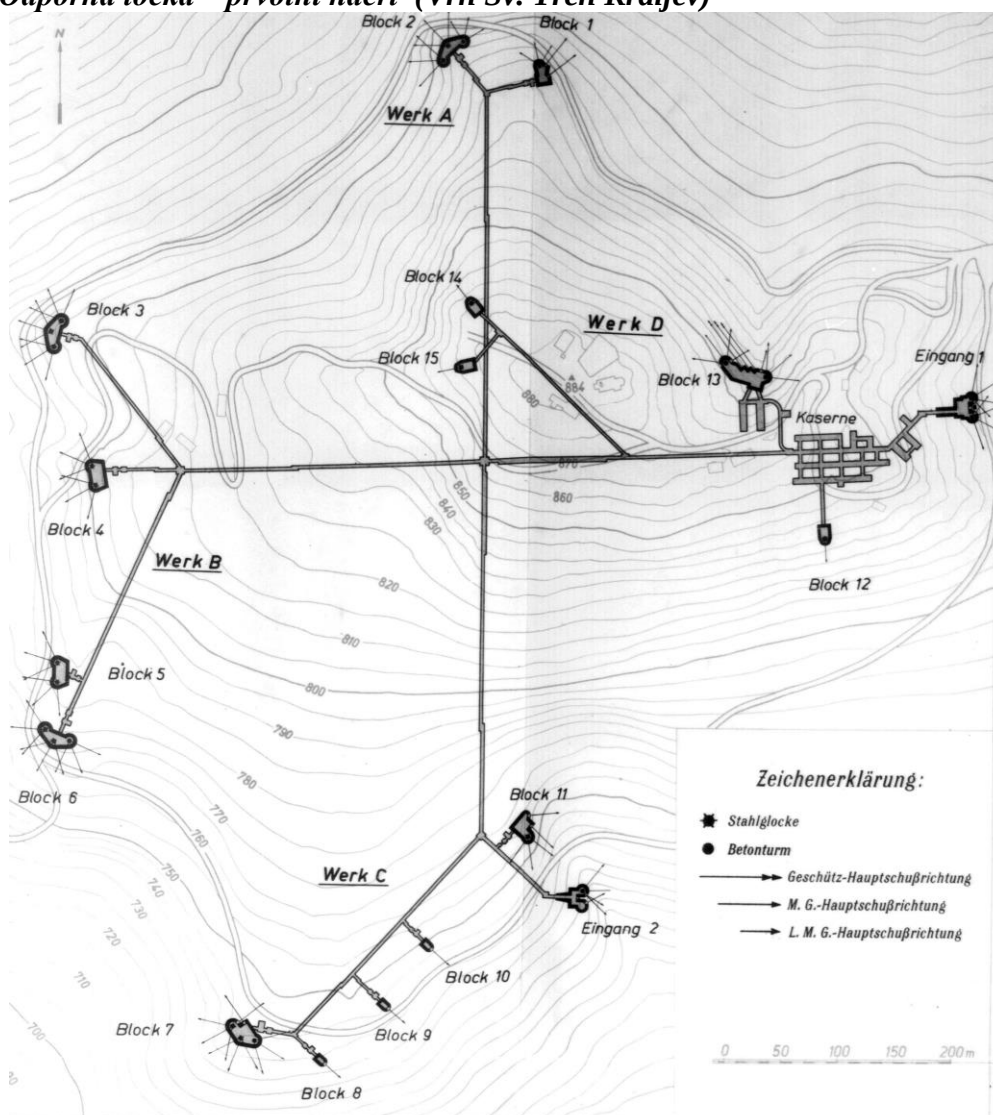
Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 89–91).

- ***Bojni blok odporne točke (Hlavče Njive)***

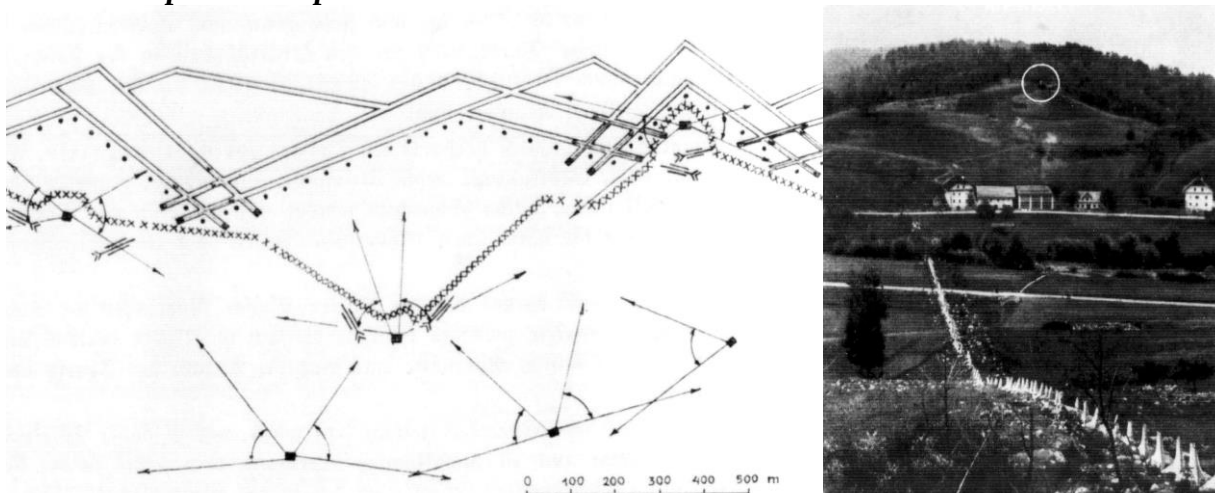
Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 80–81).

- **Odporna točka – prvotni načrt (Vrh Sv. Treh Kraljev)**

Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung

- **Protipehotne in protitankovske ovire**

Vir: Denkschrift über die jugoslawische landesbefestigung (1942, 214;110).

